MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA KOLMEKÜMNE KAHEKSAS NUMBER : MÄRTS 2024

HIND 3€

9 772346 662013

#138 : KULTUUR JA RAHA

JUHTKIRI

SÕDA JA RAHA, KULTUUR JA RAHU

Foto: Kerin Visser

Mööda Euroopat käib ringi üks tont – sõjatont. Venemaa üle kahe aasta kestnud anastamissõda Ukrainas ja Iisraeli juba pea viie kuu pikkune karistussõda Gazas on jätnud oma kirsajäljed ka kultuurimaastikule. Mõlemad konfliktid on laienenud kultuuriväljale ning raevukad arutelud heast ja kurjast ei näita taandumise märke. Kui esimese sõjaga seoses on konsensus olnud mustvalgem – Ukraina kultuuri võimendamine ja toetamine, Vene kultuurile selja keeramine ja selle hukkamõist –, siis Iisraeli-Palestiina küsimuses on pilt hägusem ja kaevikute labürindis raskem navigeerida. Viimase puhul on mängus moraali, inimõiguste, ajaloo, süü ja raha segapundar, Eestis küll vähe, aga näiteks Saksamaal eriti reljeefselt. Saksamaal, mis elab kestvalt holokaustisüü varjus, võib Palestiinale toetuse avaldamise ja üleskutsetega relvarahule kaasneda näiteks projektide tühistamine, rahastusest ilmajäämine või korralekutsumine, isegi kui kõnealune isik on ise juudi päritolu. Saksa riik rahastab kultuurisektorit miljardite eurodega, mistõttu võib toetusest ilmajäämine kujutada mõnele kultuuriinstitutsioonile sulgemisohtu. Teisalt võib liiklus olla ka vastassuunaline ehk mõni kirjanik, režissöör või kunstnik ise boikoteerib või kutsub üles boikoteerima Saksa kultuuriinstitutsioone – galeriisid, kirjastusi, festivale – seoses riigi Gaza sõjas selgelt Iisraeli pooldava poliitikaga. Sarnast polariseerumist võib muidugi täheldada teisteski lääneriikides ning sõda ja poliitika jõuavad ka suurte rahvusvaheliste kultuuri- ja meelelahutusürituste keskpunkti.

Üheks näiteks on tänavune Eurovisioni lauluvõistlus – tekkinud on mitu petitsioonirinnet Iisraeli osalemise vastu (tuhandeid allkirju on juba kogutud näiteks Islandil, Soomes, Rootsis ja Iirimaal). Vastased leiavad, et kui Venemaa 2022. aastal lauluvõistluselt välja visati, peaks sama saatus tabama ka Iisraeli. Kogu loo muudab muidugi grotesksemaks, et Iisraeli esindab tänavu **Eden Golan** lauluga „October Rain", mille EBU juba poliitilise allteksti (Hamasi rünnakud oktoobris) tõttu muutmiseks tagasi lükkas, kuna laulusõnad peavad olema poliitiliselt neutraalsed. Esialgu Iisrael küll kategooriliselt keeldus muudatustest, aga paistab, et nüüd seda ikkagi tehakse.

Teine näide on aprillis taas algav Veneetsia kunstibiennaal, mille puhul on samuti käima lükatud üleskutse Iisrael kunstimaailma suurürituselt välja arvata. Üleskutse algatajaks on Art Not Genocide Alliance ja sellele on kirjutanud praeguse seisuga alla üle 20 000 kunsti- ja kultuuriprofessionaali. Nende argument on, et 2022. aasta biennaalil jäi Vene paviljon suletuks ja Giardinis avati Ukraina väljak, lisaks tegi biennaal Ukrainale ametliku toetusavalduse. Seni, kuni palestiina kunstnikud ja poeedid surevad, ei ole allakirjutanute meelest Iisraeli osalemine „kunstiolümpial" kuidagiviisi õiglane, eriti kui palestiina häältele ei pakuta võrdväärset platvormi. „No death in Venice. No business as usual,"[1] öeldakse avalduse lõpus. Arvestades praegust humanitaarkatastroofi Gazas, võib vaid ette kujutada, millise tsunami põhjustab Iisraeli esindava kunstniku **Ruth Patiri** projekt, mida kirjeldati enne oktoobrisündmusi pressiteadetes märksõnadega „emamaa" ja „viljakuse paviljon". Itaalia kultuuriminister **Gennaro Sangiuliano** on juba avalikult väljendanud, et mingit Iisraeli boikoteerimist ametlikul tasandil ei toimu ning Gaza võrdsustamine Vene-Ukraina sõjaga pole põhjendatud.

Kolmandaks jõuame just lõppenud Berlinale filmifestivalini, kus parima dokumentaalfilmi auhinna pälvis iisraeli-palestiina duo **Yuval Abrahami** ja **Basel Adra** „No Other Land", mis käsitleb Iisraeli Jordani Läänekalda maahaaramist uusasunduste rajamiseks ja sellega seotud vägivalda. Mõlemad pidasid auhinnatseremoonial ka kõne, mis kutsus üles relvarahule ja palestiinlaste võrdsele kohtlemisele. Saksa avalikkus tõusis tagajalgadele: kuidas sai keegi tseremoonial sellise antisemiitliku avalduse(!!!) teha? Isegi Saksa kultuuriminister **Claudia Roth** pidi selgitama, et plaksutas vaid Yuval Abrahami, mitte Basel Adra sõnavõtu toetuseks, kes kutsus muu hulgas Iisraelile relvade eksportimist lõpetama.

See, et kultuur on võitlusväli, on vana fakt, mida kinnitavad hiljutised näited. Nagu ka raha, mida kultuurile eraldatakse ja mille eest seda ostetakse, võib olla määrdunud, räpane ja isegi verine. Kuna võtsin juba sellise suuna, siis viimase kultuuri, raha ja rahu näitena võiks tuua soome-briti-iisraeli pere **Zabludowiczite** kaasaegse kunsti patronaaži ja kollektsioneerimise. Pere peetakse maailma üheks olulisimaks kaasaegse kunsti kollektsionääriks, kelle kogud ulatuvad Soomest Sarvisalost Londonisse, New Yorki ja mujale. Kultuurimaias magnaat Poju Zabludowicz on üks oma isa äriimpeeriumi pärijatest. Selle impeeriumi vundamendist moodustavad ühe osa Soome ja Iisraeli vaheline relvaäri ja -tootmine ning ka mõjukate Briti-Iisraeli lobigruppide toetamine. Nende endisesse kirikusse rajatud näitusepind oli viimased 16 aastat üks esinduslikema kunstiprogrammiga näitusemaju Londonis. Ometigi on seda ja nende teisi kultuuriprojekte saatnud juba üle kümne aasta kampaania „Boycott Zabludowicz" just perekonna ajalooliste sidemete tõttu sõjatööstuse ja Iisraeli riigiga. Boikott jõudis ka Soome ning sellega liitus aastatel 2022–2023 üle 200 kunstniku ja kunstitöötaja, sest Kiasma tegevust toetava ametliku sihtasutuse asutaja on just Poju. Selle tulemusel on toimunud Soomes laiem raha ja eetikat puudutav debatt, mis peakski olema elementaarne, sest ei saa teha sõjavastast kunsti, kui sind rahastab relvatootja, või lavastust keskkonnahoiust, kui arve taob kinni kütusemüüja. S.t saab, aga ei peaks.

Mis puudutab meie kohaliku kultuuri (pisut vähem dramaatilist) suhet rahaga, siis sellest lugege juba värskest numbrist.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

[1] *„Ei surmale Veneetsias. Ei ärile nagu tavaliselt."*

FOTOSEERIA „Kultuur ja raha"

Idee autorid:
Johanna Reinvald ja Aleksander Tsapov

Fotograaf:
Johanna Reinvald

Modellid:
Anita Kremm, Nathan Tulve, Mihhail Zaytsev

Täname:
Kristina Sikk, Kermo Aasmäe, Georg Ander Sild

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Helena Aadli	kultuuritoimetaja	helena@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Janet Kljuzin	müügi- ja reklaamijuht	janet@muurileht.ee
Johanna Reinvald	resident	johanna.reinvald@gmail.com

Makett/kujundus: Madis Katz

Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan

Fotograafid: Alana Proosa, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: BRIGITTA DAVIDJANTS, SIGNE IVASK, JENS JAANIMÄGI, KAROLA KARLSON, HELGI SALDO, BERK VAHER

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

KULTUUR JA RAHA

PUUST JA PUNASEKS
Kultuuritarbimine – *Helena Aadli* [5]

KLUBIKULTUUR
Klubikultuuri kuldajast – *Mark Alexander Unmelas* [6]

MUUSIKA
TikTok ja muusikatööstus – *Lennart Leedu* [7]
Väikeste plaadifirmade majandamisest – *Mariliis Mõttus* [20–21]

RAHANDUS
Müürilehe rahatähed – *Karl Kevad* [9]

TÖÖÜLIKOOL
20 tipptasemel nõuannet loovklassile – *Joosep Koots* [10–11]

KULTUUR
Eraraha kaasamisest kultuuri – *Kaisa Eiche* [12–13]
Ühisrahastusest – *Henri Kõiv ja Aleksander Tsapov* [14]

PERSOON
Intervjuu kultuurist ja rahast nelja noore loomeinimesega – *Saara Mildeberg* [15–18]

KIRJANDUS
Intervjuu Tiit Aleksejeviga – *Maia Tammjärv* [22–23]

FOTO
Hipilinn Viljandi – *Johanna Reinvald* [24–25]

KESKKOND

KESKKONNAAJALUGU
Keskkonnaprotest ja nali – *Kadri Tüür* [26]

KULTUUR

MUUSIKA
Kiirkohting: Kalli Talonpoika [27]

ÖÖELU
Väike kvääriruumide välimääraja – *Lena Kurg ja Jens Jaanimägi* [28–29]

ETENDUSKUNST
Intervjuu etenduskunstide magistrantidega – *Keiu Virro* [30–31]

KIRJANDUS
Noorte Balti kirjanike talvekoolist – *Mia Maria Rohumaa ja Kristel Zimmer* [32]

TANTS
Balti Tantsu Platvormi päevik – *Johanna Rannik* [33]

SKEENE
Uus eesti biit: Buzhold [34]
Tõukejõud: Juliana Volož [34]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [35]

PROOSA
Kangelase võimalus. Kirinovell – *Jan Kaus* [36–37]

OLEVIKU ANKEET
Katja Novitskova [38]

LUULE

MIRJAM PARVE

Foto: Ruudu Rahumaru

Mirjam Parve on härdameelne siil.

Armastusluuletus (pärast külalisi nõusid pestes)

Jumaluke kuidas mulle meeldib vaadata teid naermas.

On asju mille unustamine tundub talumatu
aga hiljem – kui need kord ikkagi ununevad – osutub ilmselt enamasti täiesti talutavaks. Sest enam ei mäleta ju mis kaduma läks. Või?
Tahaksin mäletada iga hetke sellest õhtust mitte ühtegi näoilmet või naerurõkatust unustada.
Mitu korda olen elus tõmmanud ringja liigutusega üle selle potipõhja
mitu korda tõmban elus veel
Mitu korda näen elus veel just neid inimesi koos naermas nende kississilmi naerust vappuvate kehade uljast usaldavat kaitsetust
Mitu korda elus olen nende naervaid nägusid vaadates juba soovinud et nad võiksid alati niimoodi naerda alati sama rõõmsalt alati et miski neile mitte kunagi haiget ei teeks mitu korda elus jõuan seda neile veel soovida

18. detsember 2023

**

Mõtle milline meeletus ikkagi. Teha ennast nii haavatavaks nagu inimeste (merisigade, pärnapuude) armastamine seda teeb. Kui sul on kaks sõpra, ainult kaks (nad istusid koos ja jõid veine), on nooltel mida vali saatus paiskab 200% võrra suurem pindala tabada, 3 korda suurem tõenäosus pihta saada, haiget teha. (Kui üks löödi surnuks tänaval, ta ütles: lööge ka teine.) Armastada see tähendab olla mures. Vaevata ja väristada südant. Oma väikest pehmet südant. Saada ah nii hirmus klišeelikult haavata kui nool kriimustab kedagi su kõrval. Ole sa kui tark ja läbinägelik tahes.

**

tänasida toimetusi
ära viska homse varna

kaks neliktrohheust
minu vanavanaema ema ütles talle
tänasida toimetusi ära viska homse varna
minu vanavanaema ütles minu vanaemale
tänasida toimetusi ära viska homse varna
minu vanaema ütles minu emale
tänasida toimetusi ära viska homse varna
jah ja nii edasi
mõelda kuidas pärandub üks neliktrohheus et me kõik seda veel teame et me kõik tegelikult neid toimetusi ikka homse varna lükkame ja sealjuures end ebamääraselt halvasti tunneme et meil kõigil on kuklas ema hääl *tänasida toimetusi ära lükka homse varna* ja ma tahaks öelda KURADILE NEED TÄNASISED TOIMETUSED HOMNE VARN KÄRAB NEILE KÜLL kui mind ainult ei takistaks õrnus selle kaherealise neliktrohheuse ja selle veidi robustselt nõelutud liniku vastu mida mõlemat pruukis vast juba minu ema ema ema ema

**

ju lapsena klõpsisin sadu mõttetuid pilte merest ääretust mina
ja ega see paremaks pole läinud
lillest rohust kasteheinast (ikka põlvekõrguselt) vanavanematest
lastest sõpradest kallimast kassidest
nagu siis oleks millestki kinni hoida nagu siis midagi püsiks nagu nad jääksid siis naerma mind niimoodi vaatama nagu elu ei kägardaks siis nende nägusid oma taskupõhjas muu sodi vahel kokku
nagu kõvakettad ei kustuks
nagu fotoalbumid ei võiks põlema minna
nagu olnu ei häviks nagu mälu ei kaoks.
see on digiprügi! kõik need pildid! millal sa neid veel vaatad!
see on arheoloogilise asumi peldik ja prügimägi – kõige informatiivsemad kohad
see on abitu loits surmahirmu vastu ja ega meil midagi tõhusamat ole ka

**

väike ja vaene
alati ellujäämise alampiiril
kohe saab miski otsa suhkur raha rahu rahvas riik
ja see on eksistentsiaalne oht
ei tea kas on mõni eestlane kelle kehast see pärandunud pinge on lahtunud
kes ei tunne geneetilist sundi kapi taganurgas paar kilo suhkrut ja plokki tikke varuks hoida
tsaarirublasid tapeedi taga
mõni sangviiniline eestlane hahhahhahaa
võib-olla suured ja rikkad ei armastagi ainult muretsedes?? see on äkki aint mingi väikese rahva värk (vaimult suure ofkoors), sellise rahva, kes peab igas kirjavahetuses ühel hetkel jõudma lauseni „as a non-profit organization in a small country our budget is unfortunately limited…" (või, olgem ausad, aint mingi (väikese rahva) humanitaaride värk)?
huvitav kuidas lihased rinnakorvi ümber lõdvestuvad kui kujutan korraks ette
mis tunne oleks tunda
et on kuhugi kukkuda
enne surmasuud

kusjuures tegelikult ju on

Illustratsioon: Ann Pajuväli

SEAPÕIS
IL FUTURO È RISTRETTO

Vaatan oma kambrivaikuses kohvitassi põhja ja sealt seletab vastu paks tulevik. Saabuvat ma ennustama seekord ei hakka, vaid räägin teile protsessist. Kuigi joon odavat Pauligi kohvi, mida Saue tehases jahvatatakse, ei vähenda see minu ennustuse väärtust. Ega mokakannus keedetud või Chemexi filtrist läbi lastud kraam kuidagi parem ole, sealt üldse midagi vaevu näeb, sest kohvipaksu pole ju ollagi. Tavaline allahindlusega ostetud Lavazza Qualità Oro presskannus pruulituna annab samuti pigem kentsakaid tulemusi.

Seda Pauligit teen reeglina pätikana, et nägemustel oleks ka detaile ja nüansse. Lasen seista 5–7 minutit, segan tugevalt, joon ühe sõõmuga ära, lõõn tassi vastu lauda (see sakutab kohvipaksu) ja siis lasen pool tundi kuivada, enne kui lugemisprillid ette panen. Soovitan veel ennustamise eel mõlemasse silma paar tilka koriandritinktuuri sopsutada.

Kindlasti ei tohi kohvi piima, kaerajoogi või kohvikoorega rüvetada, see annab moonutatud tulemuse. Kui soovite ennustada midagi konkreetset, siis võivad toimida ka espresso ja ristretto, kuigi veamäär sealgi kaunis kõrge.

Ükskord, veidi vulgaarses ja bravuurikas tujus, tühjendasin salaja Käina Olerexi aparaadi kohvipaksusahtli, et vaadata, mis eluolu pööblit ka ees ootamas on. Teate, see oli küll purgatoorium, mul läks mitu päeva, enne kui hakkasin ümbritsevat uuesti mõikama. Seega, ühisköögi kohvipaks on karm kraam ja sobib väga radikaalsele prohvetile.

Kui peaksite sattuma või pealt nägema olukorda, kus keegi saab tõkatipaksust nägemuste üledoosi, tuleb keeta abivajajale kibekiirelt liitri jagu Nescafé 3in1 Classici lahustuvat ja jooma sundida. See lööb selgeks ja võtab pikemaks ajaks isu kohvipaksuga riske võtta. Muidugi, eks inimesi ole isesuguseid ja olen näinud ka sääraseid, kes endale viljakohviga otsa on teinud. Midagi pole teha, loll kõrvetab ikka suu ära.

MÜÜRILEHE KAADRI TAGA
KAADRIS

Foto: Aleksander Tsipov

KÜMME KÜSIMUST
FEMINISMI AJALOO KOHTA EESTIS

Foto: Anna Tamm

Küsib Eesti naisajaloo uurija **Piret Karro**

1. Kas Lilli Suburg oli Eesti esimene feminist või oli enne teda veel keegi?
2. Keda Suburg luges; kellega oma kaasaegsetest feministidest välismaal ideid vahetas?
3. Millised olid tsaariajal tehastes töötanud naiste streikides osalemise kogemused?
4. Kui sotsialistlik naisõiguslane Aleksandra Kollontai pidas 1908. aastal Tartus kõne sellest, et naine peaks olema vaba nii lastekasvatuse kui ka abielunaise kohustest ning saama võrdseks mehega, siis mida sellest arvati?
5. Kus ja kuidas tegutsesid Eesti lesbikogukonnad varases Nõukogude Liidus?
6. Kas Eestis toimus feministlikku organiseerumist 1960–1970ndatel?
7. Kas oldi kontaktis teiste Ida-Euroopa feministidega?
8. Kas Ida-Euroopa naisorganisatsioonidel oli Nõukogude ajal suhteid ka Kesk-Aasia, Aafrika ja Lähis-Ida naisorganisatsioonidega?
9. Millised olid A. Oinatski kaasaegsete transinimeste kogemused? Millised on need praegu?
10. Mis on praegu kõige olulisemad feministlikud arengud, mida peab dokumenteerima?

@MUURILEHT KÜSIB

KELLE NÄGU TAHAKSID NÄHA RAHATÄHEL?

Iffi. päris hea oleks iffides maksta		enda nägu… siis raskem raha kulutada
Lotte	Imre Araka	Marju Lepajõe või Florian Wahl
„Mõmmi ja aabitsa" hirmsate nukkude nägusid		mitte erki noole igatahes
Jänku-Juss	ines aka flumen	Kihnu Virve ja Dave Benton
evert poom	Kaisa Ling	Žorik

KULTUURITARBIMINE

Kirjutas **Helena Aadli**, pildistas **Johanna Reinvald**

Kultuur*itarbimine*. Fui! Öäkk! Iu! Mainimata elevanti portselanipoes teame vast hästi, mis säärase reaktsiooni tekitab. *Kultuura!* – see on ju midagi õilist, tarbimissuhetest väljapoole jäävat. Tarbimine on aga paljude jaoks otseselt selle vastand – madal, kiire, labane, kapitalistliku süsteemi lahutamatu osa. Samas on saanud harjumuspäraseks, et kultuuri puhul pruugitakse majandusega seotud väljendeid: „investeeritakse" raamatu lugemisse või kunsti, räägitakse „ületootmisest" teatrivallas või laiemalt „kultuuritoodete nõudlusest". Ettevõtted kasutavad selliseid mõisteid nagu „organisatsioonikultuur" ja „kandidaadi kultuuriline sobivus". Valdkondade sõnavarad on pikka aega ristolmelnud, seega milles küsimus?

Näib, et on kaks koolkonda: ühed, kelle meelest on terminit „kultuuritarbimine" kohane kasutada, ja teised, kelle meelest peaksime seda vältima. Kui vaadata pisut lähemalt, kust see erisus tuleb, siis Eesti meediast leiab hulganisti näiteid sellest, et kultuuritegelased ei pea kultuuri „tarbitavaks", kasutavad seda sõna jutumärkides või halvustavalt või selle kasutamise eest võib isegi nahutada saada.[1] Sotsiaalteadustes on „kultuuritarbimine" samas mõiste nagu iga teinegi.

Kultuuritarbimises millegi madala nägemise taga on komme tõlgendada kultuuri kui midagi „kõrgemat". Säärase arusaama juured ulatuvad renessanssi ja kinnitasid jõuliselt kanda romantismiajastul, mil see süvenes veelgi. Eelmise sajandi 1944. aastasse hüpates leiame aga **Theodor Adorno** ja **Max Horkheimeri** essee[2], milles autorid heidavad ette, et (Lääne) kultuur on muutunud millekski, mida saab osta ja müüa. Nii olevat kultuur minetanud oma võime eri nähtusi kritiseerida, olles klammerdunud reklaami külge, tarbija aga muutunud selles üleküllastuses apaatseks. Kultuuri kaubastumises nähti ohtu, sellele osutati vastupanu, kuid ajaga see ainult süvenes; kultuuri ja majanduse suhe muutus üha enam läbipõimunuks ja keerukaks. Sotsioloogid heitsid Adorno ja Horkheimeri lähenemise kõrvale, seda osati põhjusel, et see oli seotud tööstuseelse kultuuriga ning polnud infoajastul enam ammendav.

Kiirem kui EKI, ammendavam kui Vikipeedia – Müürilehe veerg „Puust ja punaseks" selgitab sõnu, mõisteid ja olukordi, millest räägitakse palju, aga mille päritolu ja tähendust suudavad vähesed lõpuni aduda. Seekord vaatleme mõistet, mis ajab nii mõnelgi harja punaseks.

TARBIDA VÕI KOGEDA?

Arusaam kultuurist on küll märgatavalt avardunud, ent selle müstifitseerimine toimub siiani, eriti armastatakse vastandada kultuuri „labasele" meelelahutusele. Seda kohtab ka siis, kui vaadata näituseks viimaste aastakümnete kohalikke sõnavõtte „kultuuritarbimise" termini vastu.[1] Näeme, et „tarbimise" asemel juhatatakse kultuuri „kogema" ja „taaslooma", ja seda saab väidetavalt teha aeglaselt süvenedes, mitte nagu kerget ajaviidet kiiresti kugistades. Ühelt poolt tundub „kultuuritarbimist" kritiseerivate avalduste probleem olevat asjaolus, et „kultuuritarbimist" segatakse üleliia „tarbimiskultuuri" mõistega. Kahtlemata on tarbimisele keskendunud suhtumine juba aastakümneid kultuuri mõjutanud. Kuid on ju väga palju viise, kuidas kultuuri tarbida – see ei kätke vaikimisi midagi kiirendatut ega pealiskaudset.

Teisalt näib, et mõiste vastased peavad selle sõna kasutamist kõrgkultuuri kohta vääriduks. „Kõrgema" ja „madalama" (või ka massi- ja kõrgkultuuri) vahele hinnangulise rasvase piiri tõmbamisega tasuks aga olla ettevaatlik, kuna see aitab kaasa iganenud hierarhilisele käsitusele kultuurist, mis on omajagu problemaatiline, muu hulgas seetõttu, et esile kerkib võimuküsimus: kes otsustab, mis on banaalne ja mis mitte; milline on hea maitse jne. Sotsioloog **David Hesmondhalgh** on olukorra hästi kokku võtnud: „[O]n toodud välja, et kultuuri vormid, millesse suhtutakse kõige üleolevamalt ja suure põlgusega, on ikka need, mida tarbivad ühiskonnas suhteliselt kõige vähem võimu omavad grupid."[3]

Kas kogeme või tarbime „kõrgkultuurilise heakskiidu" saanud teost, mille on välja andnud hiigelkasumit teeniv kirjastus? Aga kui keegi miksib *phonk*'i ja **Arvo Pärti**, siis kas tulemit kogeme või tarbime? Kultuuritarbimine on ambivalentsem ja keerukam nähtus, kui esialgu pessimistlikust vaatepunktist tunduda võib.

MEGAMIX: KULTUUR, MAJANDUS JA LOOVUS

Ära ei maksa unustada ka kultuuri tähtsust majanduses, mille väljaselgitamiseks ka Eestis omajagu võimeldakse, püüdes välja arvutada, kui palju toob kultuuri toetamine riigikassasse tulu tagasi. Peamiselt selleks, et kultuuri kui rahaliselt riskantsesse valdkonda investeerimist õigustada. Kultuuri- ja loomemajandus on muutumas aina olulisemaks haruks, mõned teoreetikud on lausa välja toonud, et see on kaotanud majandussektorina eripära, kuna selle loogika on hakanud sarnanema vägagi teiste sektorite omaga.

Üks olulisim kultuurimajanduse uurija **David Throsby** on loonud mudeli, mille keskmesse paigutuvad kaunid kunstid ning kus loomingulisus on esi- ja kommertslikkus tagaplaanil. Sinna kuuluvad muusika, teater, tantsukunst, kujutav kunst ja kirjandus. Pärast seda tulevad kihina filmikunst, muuseumid ja galeriid ning kolmandasse järku kuuluvad muu hulgas kirjastamine ja meedia. Väljaspool asetsevad näiteks mood ja disain, kuna need on suuresti müügile orienteeritud. Throsby järgi toimub ideede liikumine tsentrist perifeeriasse – „puhtad" kunstid on loomingulisuse algpunkt.[4] Selle puhta ja kommertsliku (ning jällegi küsitava) jaotuse alusel teaksime ehk, millal võib sõna „kultuuritarbimine" kasutada ja millal mitte. Hesmondhalgh on seda mudelit aga kritiseerinud, tuues välja, et tänapäeval on loomingulise ideede liikumine märksa keerulisem ja ristuvam ning kunstid on vaid üks võimalik loovuse allikas.[5]

Muidugi võib majanduterminoloogiast liialt läbiimbunud sõnavara halvustada, keelduda seda tavakasutusse võtmast. Võime näha „kultuuritarbimises" ohumärki ja seda argisuhtluses boikoteerida, kuna me ei soovi, et kapitalistlik loogika kultuurisfääri laieneks, aga tegelikult on see juba ammuilma toimunud. Samas ei näe ma põhjust, miks mitte kasutada eesmärgipäraselt sõna, mis koondab kõiki neid keerukaid suhteid, isegi kui see tundub ebapuhas.

[1] *Vt nt Eslas, U. 2006. Kultuuritarbijaks? – Postimees, 01.09.; Viirpalu, I. 2017. Kultuuri kogemisest ja tarbimisest. – Edasi, 21.11.; Vaher, B. 2024. Lõpp kultuuritarbimisele! – ERR, 22.01.*

[2] *Adorno, T.; Horkheimer, M. 1944. The culture industry: enlightenment as mass deception.*

[3] *Hesmondhalgh, D. 2020. Kultuuritööstus, lk 90. Tallinna Ülikooli Kirjastus.*

[4] *Throsby, C. D. 2010. The Economics of Cultural Policy, lk 26–27. Cambridge University Press.*

[5] *Hesmondhalgh, D. 2020. Kultuuritööstus, lk 48. Tallinna Ülikooli Kirjastus.*

KUNGLA RAHVA KULDSE AJA KLUBIKULTUUR

Meenutame aegu, mil talvel läbi lumetormi hobuvankritega naabervalda plaaditurule sõideti ning noored Autechre'i järgi TikToki tantse ei tantsinud.

Kirjutas **Mark Alexander Ummelas**, pildistas **Johanna Reinvald**

„Ma igatsen päris *underground*'i. Mäletad, kui DJd mängisid PÄRIS klubimuusikat, nüüd lastakse peol ainult TikToki *techno*'t. Ma pole kunagi Berghainis käinud, aga nüüd on see täiesti *mainstream*. Kogu seda asja tehakse raha pärast. Kõik suuritutused on *business techno*. Ma igatsen seda vana skeenet, päris klubikultuuri."

Kui Kungla rahvas kuldsel a'al klubisse astus, oli kõik autentne, puhas ja, mis peamine, keegi ei teinud midagi raha pärast. Kungla aja klubikultuur oli ideaalne ja ei lähtunud ülejäänud maailma printsiipidest – ta oli sama puutumatu nagu puuseen Lahemaa rahvuspargis. Keegi polnud reklaamides klubikultuurile isegi möödaminnes viidanud, keegi ei kasutanud klubimuusikat sotsiaalmeedias enda defineerimiseks. Tänapäeval on kõik alla käinud ja selles on süüdi suurkorporatsioonid, sotsiaalmeedia ja noored – nende pärast pole vinüül enam au sees ega džungel niivõrd massiivne.

Vanasti oli peol käimine omette ettevõtmine. Tänapäeval teed Resident Advisori või Fesari lahti, võidad Insta loosis baarikreda ja tasuta piletid.

KÕIGEST SAAB MÜÜGIARTIKKEL

Kungla aja talumees ei lähe tänapäeval turule saadusi müüma, suurfirma kana muneb talukanast kümme korda odavamaid mune. Sama kehtib ka elektri puhul – keegi ei ehita endale keldrisse tuumajaama, normaalne inimene maksab lihtsalt kuu lõpus kommunaalid ära. Kõige ümber on nõudlusest ja pakkumisest tulenevalt tekkinud suurtööstus, mille eesmärk on võimalikult palju kasumit teenida, ennast reklaamida ja laieneda. Oleks naiivne eeldada, et kultuur peaks toimima täielikus vaakumis ülejäänud maailmast – muusik tahab ka süüa, ükskõik kui ideoloogiliselt meelestatud ta ka poleks. Klubikultuur on osa vabaturumaailmast. Kui pole raha, pole kultuuri. Klubi peab maksma üüri ja töötajatele palka. Raha, mis tuleb sinu taskust. Raha paneb rattad käima ja väikeärid jäävad suurtele tööstushiiidudele paratamatult alla.

Siiski on seisukohti, mille alusel peaksime klubikultuuri täiesti eraldiseisva nähtusena vaatlema. Klubikultuur on oma olemuselt *underground*, vastandab end peavoolukultuurile ja majandussüsteemile. Klubikultuur on radikaalne vastulöök tavakate pealetungile. Täpselt nagu punk, mis kujunes müügiartikliks. Või nagu hiphop, mis kujunes müügiartikliks. Kõik kujuneb müügiartikliks, eriti alternatiivkultuur. Selle tarbimise kaudu saad oma radikaalset olemust eriti hästi väljendada. Tarbimisvastane tarbimine – vabaturu võlu. Võiks öelda, et Kungla klubikultuuri pole kunagi eksisteerinud. See on müüt, väljamõeldis. Muusikatööstus ei tekkinud aastal 2020, ausõna. Vanasti pidi ka peol pileti eest maksma.

Ajad on ehk nimelt kuldsemaks muutunud. Selle asemel et neli plaadifirmat kogu muusikatööstust ja klubikultuuri kontrolliks, saab nüüd igaüks oma ülikõva *dungeon synth*'i albumi Bandcampis müüki panna. Raadiosse pääsemiseks ei pea valitsus su lüürikat rehaga läbi hekseldama ja tsenseerima, KGB või CIA ei tee sulle enne kultuuriklubis esinemist poliitilist taustakontrolli. Stuudio rentimise asemel saab igaüks oma läpakas hullumeelseid biite kruvida, piraaditud tarkvaraga muidugi. Kõik on lihtne ja kättesaadav ning muusikat voolab ojadena uksest ja aknast. Igaühel on oma projekt, kõrvalprojekt, DJ-*persona* ja kõik muu analoogne. 16-aastased teevad vanaema lauaarvutis FL Studios stiilipuhtamat *techno*'t kui **Plastikman** või **DJ Assault**. Kõigil on võimalus netist tasuta muusikat kuulata või odavalt striimida, *the future is now*!

Ehk seisneb klubikultuuri mandumine just selles, et kõik on liiga kättesaadav? Äkki defineerib Kungla aega just see, et vanasti oli raske muusikat leida, kuulata ja salvestada? Äkki on see hoopis Kungla rahva pime keskaeg, mille poole skeene tagasi liikuda tahab?

VANASTI OLI…

Noortele pakub romantiline minevik muidugi elevust ja vaimustust. Tänapäeval on kõik nii hektiline ja keeruline, kõigil on krooniline väsimus ja nutisõltuvus. Vanasti oli elu primitiivsem, 90ndate noored ei istunud päev läbi telos. Nad kündsid põldu, peksid rehte ja tundsid rõõmu lihtsatest asjadest. Tänapäeva noored kuulavad, kuidas 40-aastane muusikaekspert oma nooruspõlvest räägib, noortele kõlab see umbes nii: „Aastal 93 sõitsime me sõpradega hobuvankriga läbi lumetormi naaberkihelkonda illegaalsele plaaditurule, et sealt viimane Tšehhoslovakkias salvestatud *ragga-jungle*'i plaat osta. Selle plaadi eest müüsime ühe sõbra mõisnikule orjaks, sõitsime kodukülla tagasi ja kuulasime seda, kuni nõel oli kriipinud ennast läbi mängija ja rikkunud ära kolhoosist varastatud linoleumist lauavakstu."

Peol käimine oli sarnane ettevõtmine, tänapäeva noored ei kujuta seda ettegi. Tänapäeval teed Resident Advisori või Fesari lahti, võidad Insta loosis baarikreda ja tasuta piletid. Saad Boltiga kohale, tõmbad oma mangoveipi ja istud kogu peo telos. Okei, korraks tantsid veits. Teed Telegrami lahti ja 10 minutiga on asi ants. Kui DJ mängib head lugu, siis läheb shazammimiseks. Vanasti ei olnud asjad nii lihtsad. *Underground* oli päriselt *underground*. Pidi pingutama, et pidu üles leida, sest pidu toimus paneelmaja keldris, diskoril oli mälupulga asemel kohvritäis *dubplate*-plaate. Kümneeurose Punchi kokteili asemel jõid Mehukattit või nuusutasid parklas lakibensiini. Ahjaa, peksa sai ka, kogu aeg.

Vanasti oli asi autentsem, aga liiga lihtne oleks süüdistada peavoolukultuuri ja majandussüsteemi, eriti kui kumbki nähtus dikteeris asjade kulgu ka Kungla ajal. Uue kooli klubikultuur on aga igav, kõik on liiga mugav ja pehme.Enam ei pea baarileti eest hambaid kokku korjama, pole toorest emotsiooni, pole *underground*'i DIY-võlu. Skeenest on puudu veri, higi ja pisarad, mida me kunagi tagasi ei saa, sest me oleme võõrandunud.

KUIDAS ME VÕÕRANDUMISEST LAHTI SAAME?

Striimimisteenuste kasutamise asemel on võimalik oma kuupalk vinüülide alla magama panna, muusikategemiseks kasutada analoogsüntekaid ja lugude SoundCloudi laadimise asemel lasta **Trashil** enda uus EP kasseti peale panna. Tõsi, paljud just seda teevadki, see on vastuhakk võõrandumisele ja füüsilised meediumid kannavad endaga kaasas ka märksa suuremat emotsionaalset pagasit kui Spotify QR-koodid. Ei saa aga eeldada, et kogu klubiskeene oma Spotify tellimuse tühistaks ja endale Technicsid või kassettmaki ostaks. Õppelaenu on vaja tagasi maksta ja sõpradega pargis millegi eest Kapteni pilsnerit juua.

Kungla rahva kuldse klubikultuuri müüdi üks vankumatu tugisammas on ka elitism, mis praegusel juhul gitakse abi väljastpoolt. Aeg, kui „sisuks" loeti vaid muusika ise, on turunduslikust vaatepunktist ümber saamas. Olen viibinud koosolekutel, kus muusikasse suhtutakse kui artisti pakutavasse nänni, mis ideaalis küll toob raha sisse, kuid pole üllatavalt enam artistielu tuum.

TikTokis näib maksvat planeeritud spontaansus – tuleb olla osa algoritmi kureeritud sisujadast, mis näljasele dopamiinisõltlasele rahuldust pakub ja tähelepanu päriselult kõrvale juhib. Platvormi õigustuseks ja vabanduseks tuuakse hädavajalikku infot ja õpetusi, mida see pakub, alustades vaimse tervise nõuannete ja lõpetades füüsilisemate hädade leevendamise suunistega. Mingit toimetamist ega tõese väljasõelumist sellega aga ei kaasne – kui keegi ei toimeta, siis keegi ka ei vastuta. Lisaks hüperprimitiivsele meelelahutussisule kasutavad paljud seda ka juba otsingumootorina. Põletavamatele küsimustele ei leita vastuseid Google'ist, vaid TikTokist.

Positiivsest ja ehk vähem vinguvast küljest vaadatuna on säärane mudel pakkunud võimalust ja platvormi ka neile, kellel seda varem polnud. Karjääri alustamiseks ja enda reklaamimiseks ei ole vaja enam muud kui saada sõbraks tegelasega nimega algoritm, kes sisu (noorte) infoväljale paiskab. Edasine on juba *dela tehniki*. Igaüks võib leida oma isehakanud kangelased ja kindlamat ühisosa jääb aina vähemaks.

Digiturundus on praegu nagu susle, mille Buratino oma sõpradega omal ajal leiutas. Võid küll kõik mosaiigitükid õigesti paigutada, kuid nädalatega teisenevad trendid puhuvad kõik su pingutused minema. Pidevalt muutuvas sotsiaalmeedia maailmas puhub tuul suisa nii kõvasti, et nn 15 minuti kuulsusest on saanud 15 sekundi oma. Muidugi ei ole TikTokis läbilöömise aluseks olema n-ö emavõtit, mis kõik uksed avab. Ka tippartistid (ja nende tiimid) näevad kurja vaeva, et lõpmatus infomüras silma paista. Tundub, et trügijaid on rohkem kui eales varem. Edetabeliartistid kasutavad ka koomilisena tunduvaid trikke, nagu enda loodud fännikontod, millega asjakohasele muusikale ja infole hagu juurde antakse. See protsess pole olnud eales niivõrd kõikehõlmav.

Foto: Sabina Ummelas

Mark Alexander Ummelas on väike hiireke ja maailm on tema juust.

15 SEKUNDIT KUULSUST – MUUSIKUD TIKTOKI DOPAMIINI-KISSELLIS

Ei ole uudis, et edetabelimuusika on kolinud plaadiriiulilt TikToki. Praegu on see armastatud, vihatud ja kardetud rakendus artistile kindel viis jõuda noorte infoväljale. Ometi näib viimaste uudiste põhjal, et osa muusikast soovib sealt põgeneda.

Kirjutas **Lennart Leedu**, pildistas **Johanna Reinvald**

Kuidas on juhtunud nii, et heliloomingust on saanud TikToki platvormil lühivideotega sünkroonitud tarbemuusika, mille poole paljud artistid püüdlevad, ja kas seda protsessi on liiga hilja ümber pöörata?

SISU KUI POLSTER

Tsiteerides näiteja **Emma Thompsonit**, kõlab sõna „content" nagu diivanipolster. Millegi täide. Justkui inimesed tarbiksid televiisorist ja telefonist kõike, mida neile pakutakse. Teisalt on tähelepanu poole pürgijaid nii palju, et ilma selle polstrita silma ei paista, kui artistil pole just staatust, mis iseeneslikult sisu toodab. Ometi kõlavad tippnäitlejate ja -muusikute sõnavõtud sel teemal kui hüüdja hääl kõrbes. Tõde, mida kõik teavad, kuid keegi ei saa muuta.

Muusikute vaatest tegeletakse justkui samuti sisuloomega ning lisaks muusikale ja visuaalsele identiteedile on samavõrd tähtis ka sotsiaalmeedias toimuv. Ja see on aina kaalukam. Istuda stuudios mõttega, et loodavas teoses peaks olema sees *hook*, mis kõlab TikToki dopamiinimasinas atraktiivselt ja löövalt, ning see peaks kandma ka sõnumit – see pole just kõige motiveerivam ülesanne. Ega kõige kergem.

Plaadifirmad ja tugistruktuurid nõuavad tiktokitamist ka neilt, kellel nutitelefoni pole. Vajaduse korral hankeks.

Hiljuti sünnipäeva tähistanud teatrimees **Lembit Peterson** tõi oma juubeliintervjuus[1] välja vana hea tehisintellekti ja krati võrdluse. Mingi aja vältel inimesele kasu toov müstiline tegelane muutub äkitselt vaenlaseks, kellest on tüütu vabaneda. Piirituse piirid maksavad valusasti kätte ning robotaju fantaasia mõõtmatus seab loomeinimeste töö ja leiva suurde ohtu. Tehisintellekt on, eriti selle kommertsliku kättesaadavuse tõttu, nagu džinn, mis on pudelist välja lastud. Tagasi me teda sinna enam ei saa, küll aga on kavalamatel võimalik järjekordne digirevolutsioon enda kasuks pöörata.

Uuringute kohaselt avastab 75% TikToki kasutajatest sealt uusi artiste ja muusikat; seda toetavad viraalne aktiivsus ja algoritmi lainehari.[2] Veebruaris TikTokijuhtme seinast tõmmanud muusikahiid Universal keelas fonogrammitootjana platvormil ligi kolme miljoni pala kasutamise, kuna lepingutingimusi värskendades ei jõutud kokkuleppele.[3] Põhjuseks peamiselt liiga madalad tasud ja tehisintellekti toodangu kontrollimatus. Ja see pole veel kõik – järgmiseks on konglomeraat võtnud ette oma kirjastusõigused. See tähendab, et märtsist kaovad TikTokist ka Universal Music Publishing Groupi osalusega palad, mille fonogramme ei oma ilmtingimata Universal Music. Nende hulgas on ka kool sellistelt artistidelt nagu **Adele**, **Harry Styles**, **SZA**, **Justin Timberlake**, kes ei kuulu kontserni. Ehk kui pala autoritest keegi on osa Universali kirjastustiivast, ei ole lugu enam 1. märtsist platvormil kasutatav.

Mis puudutab uue tehnoloogia hirmutavat võidukäiku, siis kui aega tagasi kerida, tegid plaadifirmad kunagi raadio laiema leviku järel kõik, et nende muusikat seal mängida ei saaks. „Miks peaks keegi ostma plaate, kui muusika tuleb raadiost?" Õige pea saadi aga aru, et tegemist on ülivõimsa turunduskanaliga, ning hakati raadiojaamadele tormi jooksma, et just nende lood eetris kõlaksid.

Sama kordus interneti tulekuga. Napsteri ajastul väntasid muusikabossid jalgrattapedaale tagurpidi, kuni iTunes ja hiljem Spotify turu ära korrastasid ja uuesti tasakaalu aitasid saavutada. Loomulikult tõi varasem tegevusetus kaasa korraliku aadrilaskmise plaadifirmade personalis. Sellised muutustelained on, ma usun, igas valdkonnas pigem loomulikud. Ka praegused koondamised võimaldavad struktuure korrastada ja on tarvilikud ajaga sammu pidamiseks.

Lõppude lõpuks on TikTokis läbilöömine osa veel suuremast suslest, mida on mõnes mõttes võimalik võrrelda kolme minutiga eurolaval. Kas oskad siis sellelt tähelepanult raha teenida või mitte. Aega loorberitele puhkama jääda ei ole.

TEHISINTELLEKT KUI KRATT

Lisaks rahateenimisprobleemile on murekoht ka platvormi suhtumine Alsse ehk tehisintellekti. Hambutu reaktsioon maailma, sh loomemaailma mõjutavale kuradile jätab kõigile vabad käed teha sisuliselt… ükskõik mida. Võimetus reguleerida Alga loodavat on ületanud niigi udused autoriõiguse ja loomekaitse piirid. Justkui võluväel võib **Drake'i** järgmine hitt olla lauldud kahasse Käsna-Kallega ja **Miley Cyrus** anda intervjuud selges soome keeles.

Hiljuti sünnipäeva tähistanud teatrimees **Lembit Peterson** tõi oma juubeliintervjuus[1] välja vana hea tehisintellekti ja krati võrdluse. Mingi aja vältel inimesele kasu toov müstiline tegelane muutub äkitselt vaenlaseks, kellest on tüütu vabaneda. Piirituse piirid maksavad valusasti kätte ning robotaju fantaasia mõõtmatus seab loomeinimeste töö ja leiva suurde ohtu. Tehisintellekt on, eriti selle kommertsliku kättesaadavuse tõttu, nagu džinn, mis on pudelist välja lastud. Tagasi me teda sinna enam ei saa, küll aga on kavalamatel võimalik järjekordne digirevolutsioon enda kasuks pöörata.

SISUTU SISU

Näen oma igapäevatöös artistide silmis tüdimust ja väsimust, kui pärast intensiivset loomeprotsessi on algamas järgmine – sisuloomeprotsess. Valminud materjal on tarvis nüüd kuulajani toimetada. Ma ei räägi siinkohal ainult popartistidest. Sotsiaalmeedia strateegia on hädavajalik ka neoklassika- ja *ambient*-artistide puhul, kellest mitmed ei kipu isegi fotograafi kaamera ette. Seda kõike siis kommertslikus kontekstis, eesmärgiga tutvustada muusikat uuele ja ka juba olemasolevale kuulajale. Eri platvormidel toimuv moodustab mosaiigi, mille kõik osad peavad ideaalis paigas olema – esindusliikust sotsiaalmeedia kuvandist kõnetavate *live*'ideni.

Näen oma igapäevatöös artistide silmis tüdimust ja väsimust, kui pärast intensiivset loomeprotsessi on algamas järgmine – sisuloomeprotsess.

Meile pandud ootused muutuvad äärmiselt kiiresti. Seda, mis sellest testamendina alles jääb, näitab aeg. Tehisintellekti reguleerimise küsimus, mida kohtuveskid praegu jahvatavad, on otsustava tähtsusega – kas leiame lahenduse, kuidas juhtida moodsa krati tegutsemist, või mitte? Kust jookseb tehisintellekti ja inimese sekkumise moraalne piir? Arvan, et oleme selles teemas juba nii kaugele üle piiri jooksnud, et horisondilt ei paista enam ei vastust ega ka küsimust.

[1] *Lembit Peterson. Elu kutse. – Jupiter, 2023.*
[2] *New studies quantify TikTok's growing impact on culture and music. – TikTok Newsroom, 21.07.2021.*
[3] *Stassen, M. 2024. TikTok has ALREADY started removing Universal's music publishing catalog from its platform. – Music Business Worldwide, 27.02.*

Foto: Cameron Davis

Lennart Leedu on muusikamänedžer. Ta on töötanud plaadifirmades Universal ja Nettwerk ning teinud koostööd mitmete eesti ja välismaa tippartistidega.

TALLINN
MUSIC WEEK
3.—7. aprill 2024

UUE MUUSIKA
JA HOMSETE
MÕTETE
FESTIVAL

Vaata kava ja osta pilet: tmw.ee

Nordic Hotel Forum
TELLISKIVI LOOMELINNAK
viru
visit estonia
Postimees
piletilevi
EESTI KULTUURKAPITAL
KULTUURIMINISTEERIUM
Tallinn
Tallinn muusikalinn

MÜÜRILEHT LASI KÄIBELE UUE MAKSEVAHENDI

Seoses majanduslanguse, inflatsiooni, palkade külmutamise ja üleüldise pessimismiga otsustas Müürileht lasta käibele uue, püsivama väärtusega raha ehk MÜRi. Raha trükitakse edaspidi juurde nõudluspõhiselt ning sõltuvalt paberi hinnast ja tujust, kuid esimesed pangad ja kaupmehed on juba MÜRi maksevahendina heaks kiitnud. Head kasutamist!

Kontseptsiooni autor **Aleksander Tsapov**, kujundas **Karl Kevad**

Foto: erakogu

Karl Kevad on EKA lõpetanud vabakutseline graafiline disainer ja trummar/laulukirjutaja ansamblis The Boondocks.

TIPPTASAMEL NÕUANNET LOOVKLASSILE

21. sajand on loomeinimeste sajand. Inimeste, kes ei seisa enam, müts käes ja saba sorgus. Nad teavad oma väärtust, juhivad filigraanselt rahavoogusid ja inimsuhteid ning näod nende ümber on imetlust täis. Kui sinus on loomeinimest 3.0, siis järgnevad õppetunnid viivad su uuele tasemele.

Joosep Koots

Foto: erakogu

Joosep Koots on 15-aastase kogemusega metakoots, überviisor ja kogemusjõustaja. Tema raamat „From Unicoots to Unicorn" oli möödunud aastal üks enim lehitsetud teoseid.

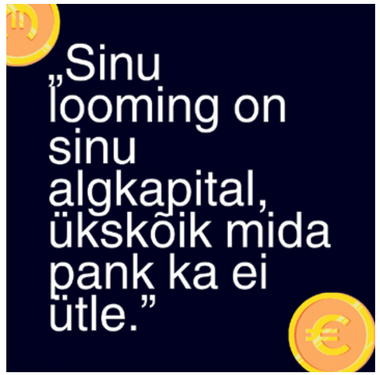

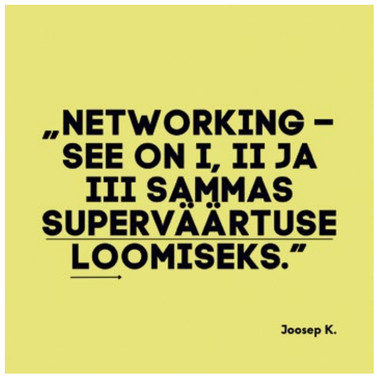

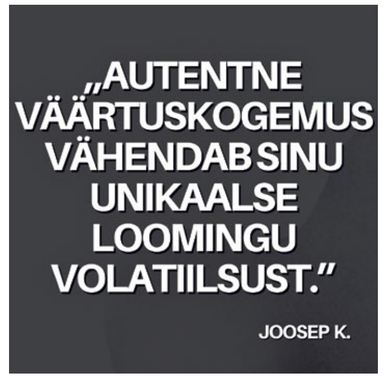

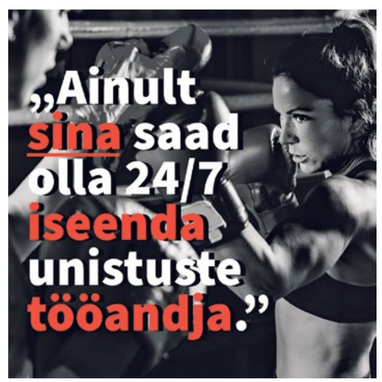

KES TAHAB MÄNGIDA UUTE TURUREEGLITE JÄRGI?

Eraraha on kultuuri voolanud aastasadu. Mujal maailmas on patronaažisüsteemi ja sponsorluse kõrval kogumas populaarsust ka lähenemised, mille kaudu üritatakse kunstnike abiga äriettevõtete juhtimis- ja töökultuuri parandada.

Kirjutas **Kaisa Eiche**, pildistas **Johanna Reinvald**

Heal lapsel mitu nime – see kehtib ka kultuuri toetamise kohta. Euroopa keeltes on valdavalt kasutuses laensõna, mis on tuletatud Vana-Rooma riigimehe **Gaius Cilnius Maecenase** nimest ning tähistab kõrgemasse sotsiaalsesse klassi kuuluva isiku kaitset ja toetuse pakkumist madalama staatusega inimesele. Eestikeelne „metseenlus" tuleb ilmselt saksakeelsest sõnast „Mäzen".

Ingliskeelses maailmas on aga kasutusel teised terminid: filantroopia, doonorlus, patronaaž ja sponsorlus. Nende mõistete tähendusväljade võimalike kattuvuste ja erinevuste üle spekuleeritakse teaduskirjanduses siiani. Lihtsustamiseks tõlgin asjassepuutuvad terminid siinsesse keeleruumi sobivalt edaspidi „metseenluseks".

Pankurite komme toetada kunstnikke pärineb keskajast ja sellel oli religioosne taust. Nii püüdsid teiste kulul ehk laenudelt intresse korjates rikastujad oma pattu lunastada. Ilmselt ühiskonna eliit aktsepteeris seda, sest ajapikku arenes kunstide toetamine **Medicide** näitel pankurite kõrge sotsiaalse staatuse alalhoidmiseks. Renessansiajastul tunnustati kultuurimetseenlust enesereklaami ja poliitilise propagandana ning paljuski just tänu metseenidele me Euroopa kunstilugu tunnemegi ja saame seda võimaluse korral oma silmaga kaeda.

Kuna osale loomeinimestest on turumajanduslik eneseteostuse raamistik vastumeelne või täiesti välistatud, peavad seda enam pingutama need, kes on valmis vähemalt proovima.

Maailmasõdadele järgnenud aastatel levis ettevõtete sotsiaalse vastutuse kontseptsioon Euroopas aina enam poliitikate mõjul[1], millest Eesti ajaloolistel põhjustel kõrvale jäi. Tänapäeval on sotsiaalse vastutuse rakendusvaldkonnad ettevõtete enda valida. Ettevõtete kultuurilise vastutuse (CCR – *corporate cultural responsibility*) kontseptsiooni tutvustas **Manuela Kohl** 2007. aastal kui ettevõtete kultuurile pühendumist, mis väljendub kunsti kollektsioneerimises, töötajatele mõeldud kultuuriprogrammides, sponsoreerimises ja metseenluses. Tema uuring näitas, et piiratud riiklike vahendite puhul võtavad ettevõtted enda kanda osa riigi ülesannetest. Ettevõtted tahavad kultuuri avalikku toetust täiendada, mitte asendada.[2]

Kaasaegne kunst on piisavalt dünaamiline ja intelligentne, et olla mitmeti tõlgendatav ning seetõttu loovust ja innovatsiooni stimuleeriv.

Foto: Kermel Kull

Kaisa Eiche töötab Kõrgemas Kunstikoolis Pallas, õpib samal ajal Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas ettevõtlust ning on vabakutseline kuraator, kriitik ja kunstnik. Kunstipõhise juhtimise teemaga tutvus ta juhuslikult ülikoolis innovatsiooniseminarides.

LOOMEVALDKONNA RAHASTUSPROBLEEMIDEST

21. sajandi Eestis öeldakse, et kultuuri rahastamine on meil valdavalt riigi õlul, aga see väide sõltub sellest, kui kitsalt kultuuri defineerida. 2024. aastal on Kultuuriministeeriumi eelarve 362 miljonit eurot. Kui kõrvutada seda Konjunktuuriinstituudi viimatise loomemajanduse uuringu andmetega, milles analüüsiti, kuidas on Eesti loomeettevõtetel aastatel 2015–2019 läinud, siis selgub, et loomemajandusettevõtete müügitulu oli 2019. aastal 1,86 miljardit eurot. Üle 100 miljoni euro toovad turult lõdvalt ära kirjastused ning trükimeedia, reklaami, arhitektuuri, ringhäälingu, muusika, filmi, video ja meelelahutustarkvaraga tegelevad ettevõtted.

Selgub, et kõiki loomemajanduse valdkondi turutõrked nii tugevalt ei mõjuta. Riigi dotatsioon asutuste kogutulust on kokku 261,7 miljonit eurot (14%) ehk koos KOVide ja Kultuurkapitali panusega üsna võrreldav Kultuuriministeeriumi tänavuse eelarvega. Suurimad avaliku raha kaasajad on raamatukogud (92,1%), muuseumid (70,3%) ja etenduskunstiasutused (64,2%).

Tuleb muidugi meeles pidada, et tegu on koroonapandeemiaeelsete andmetega, aga vabakutselise loovisiku taskuisse neist miljarditest eriti midagi ei jõua – Praxise[3] ja Civitta[4] hiljutiste uuringute tulemustest rullub lahti hoopis teistsugune pilt. Kultuurivaldkonna töötasud on majanduses üldjuhul tühised. Seeläbi on valdkonnas hõivatute sissetulek enamasti väike, mis võib olla toimetulekuks ebapiisav. Loovisikute hõive ja tulud on ebaregulaarsed ning sissetulekud hõlmavad sageli toetusi, stipendiume või litsentsitasusid, millelt ei tasuta sotsiaalkindlustusmakseid ega kogune tööstaaži. Eesti sotsiaalkaitsesüsteem on ehitatud ligi 30 aastat tagasi, kui tagatisena eeldati püsivat ja piisava sissetulekuga hõivet.

Konjunktuuriinstituut teeb valdkonnas tegutsejatele ka mõned ettepanekud, millest toon välja siinses kontekstis olulisimad.

- Loomemajandusettevõtete suutlikkus vabaturult iseseisvalt tulu teenida peab suurenema.
- Äriettevõtete koostöövõime teiste ettevõtetega sektori konkurentsivõime suurendamiseks peab paranema.
- Ärimudelites tuleb liikuda enam ettevõtlusele omaste äriühingute poole. MTÜd võiks jääda neile, kes tõesti tegutsevad mittetulunduslikel eesmärkidel (seltsid, liidud, hobiseltsingud jne).
- Riik saab tagada loomeinimestele sotsiaalsed garantiid (ravikindlustus, pension), kui loomeinimesed panustavad ka ise maksude laekumisse. Seega on mõistlik näidata tulu teenimise korral ka selleks kulunud tööpanust ja maksta tööjõumakse. Riik peab kaaluma, kuidas muuta maksusüsteem sobivaks loomemajandusega seostuva heitliku projektipõhise tulu laekumiseks.
- Tuleviku eduks on kriitilise tähtsusega loomemajandussektori parem koostöö eri majandusharudega.

Kokkuvõtvalt: vabakutseliste loovisikute olukorra parandamiseks tuleb valdkonnas tegutsejatel ausalt tulu deklareerida ja tööjõumakse maksta ning õppida tegema koostööd. Kuna osale loomeinimestest on turumajanduslik eneseteostuse raamistik vastumeelne või täiesti välistatud, peavad seda enam pingutama need, kes on valmis vähemalt proovima.

Kunsti ja kultuuri segarahastusmudelit – mille puhul kuuluvad rahastusallikate hulka nii avaliku sektori kui ka eratoetus ja loovisikute endi töötulu – peetakse üldiselt kõige jätkusuutlikumaks ka Euroopa Liidu tasandil. Eraraha kaasamine on seatud eesmärgiks ka Eesti riiklikus kultuurivaldkonna arengukavas 2021–2030, milles lubatakse soodustada eratoetajate kaasamist kultuurivaldkonna arendamisse, sest kultuuri soovivad rahaliselt panustada nii pühendunud metseenid, ettevõtted kui ka kultuuriavalikkus laiemalt. Selleks lubatakse algatada seadusandlikke muudatusi, mis aitavad ettevõtjatel ja eraisikutel kultuuri rahastada. Eraraha kaasamise potentsiaali hõlmava uuringu lubab Kultuuriministeerium avaldada sel aastal.

Kultuuri- ja loomemajandusvaldkonna töötajatele ja üldisemalt organisatsioonidele võiksid sellised koostööd olla lisaks uute rahastusallikate leidmisele kasulikud ka ettevõtlusalaste oskuste ja uute partnerlussuhete arendamisel ning ärimudelite uuendamisel. Viimane on ellujäämise seisukohast ülioluline, sest meie majandus langeb taas, aga oleme ka suuremate majandusreformide lävel, mis tähendab, et kärpe- ja kasinuspoliitika survel tõmmatakse rahastusallikaid kokku.

SPONSORLUSEST OTSITAKSE TULU

Sponsorid on küll pealt kullakarvalised, kuid praktika taga on selge äristrateegia luua positiivset kuvandit, püüda seeläbi meedia tähelepanu ja pikemas plaanis tõsta ettevõtte müügitulu. Raamatupidamislikult on ettevõtte sponsorluskulud pigem turunduseelarve real.

Traditsiooniliselt eristab sponsorit metseenist see, mida ta vastu saab. Sponsorlust käsitletakse ärisuhtluse osana ja see põhineb eeldataval tulul, samas kui annetamine on toetus ilma tuluta. Eesti tulumaksuseaduse paragrahvis 49 sellist mõistet nagu „sponsor" või „metseen" ei kasutata. Sponsorlus võib seisneda raha või teenuse andmises kultuuriasutusele mingi ürituse või ettevõtmise elluviimiseks kindla vastuteene eest.

Müügitulu mõõdikute kõrval on hakatud huvi tundma ka inimeste hoiakute vastu ehk mõõdetakse sponsorettevõtte võimalikku mainekasvu. See võiks viidata bränditeadlikkuse ja sotsiaalse vastutuse ilmingutele sponsorluse eesmärkide sõnastamisel.

KORPORATIIVSED KUNSTIKOLLEKTSIOONID

Korporatiivseid kunstikollektsioone hakkasid suurettevõtted looma 20. sajandil. Suurim neist kuulub Deutsche Bankile, mis alustas noorte kunstnike tööde kogumist 1979. aastal ning omab eri allikate sõnul praegu u 60 000 teost, mida eksponeeritakse 900 hoones 40 riigis.

Kunstikogumise motiividena tuuakse välja avalikud suhted ja kuvandi parandamine, töötajate heaolu ning investeerimisvarade mitmekesistamine. 1980ndate keskpaigast hakkas kogunema tõendusmaterjali selle kohta, et töökeskkonna teadlik kujundamine tõstab töötajate rahulolu ja produktiivsust. Kunstikollektsioon võimestab ning aitab edastada ettevõtte põhiväärtusi, nügib töötajate suhtumist ja toetab töökultuuri. Lisaks on paljud autorid leidnud, et kaasaegne kunst on piisavalt dünaamiline ja intelligentne, et olla mitmeti tõlgendatav ning seetõttu loovust ja innovatsiooni stimuleeriv.[5]

Mõned näited selle kohta, kuidas töökeskkonda saab strateegiliselt dekoreerida. Taani ravimifirma Novo Nordisk on ostnud kunsiteoseid peamiselt noortelt kunstnikelt ning tegevjuhi sõnul mõjuvad need töötajatele ja klientidele tihti raputavalt, sealhulgas ärritavalt või provotseerivalt, saades tihti jututeemaks. Just seetõttu hindab ta teoseid, mis annavad märku, et ettevõttes on teisitimõtlemine lubatud.[6]

Midagi sarnast tõi välja loovuurimuse „Kujutava kunsti mõju Eesti ettevõtete töökeskkonnas" töögrupp[7], kelle uuritud ettevõtete töötajad tunnistasid enamasti näituste kasulikku mõju inimese vaimsele heaolule isegi siis, kui nende üldine hoiak kunsti suhtes oli passiivne. Väikesed kaasaegse kunsti väljapanekud tööruumides tekitasid omavahelisi arutelusid tööde tähenduse üle ning ühel juhul läks vaidlus ägedaks, kuna osa töötajaid pidas mõningaid grotesckseid kunsiteoseid solvavaks.

Briti ettevõte Unilever, kes on tuntud kultuuriprogrammi Catalyst loomisega, alustas kunsti kollektsioneerimist nii, et valimises ja eksponeerimises osalesid töötajad. Kuna nad tegelesid ka ettevõtte kaupade pakendamisega, mõjutas see positiivselt ka toote- ja pakendidisaini.[8]

UUT TÜÜPI KOOSTÖÖSUHTED

20. sajandi lõpus hakkas majandusteaduses arenema hoiak, mille keskmes on idee kunstidest kui strateegilise juhtimise tööriistast, mis ei piirdu enam logode

kujundamise, tootedisaini ja reklaamiga. On täheldatud, et ettevõtted on rohkem huvitatud kunstiprojektidest, mis loomises osalemisest ega taha olla ainult mingi ürituse rahalised toetajad.[9] Erialakirjanduses mainitakse selliseid mõisteid nagu „kunstipõhised algatused ja meetodid" ning „kunstilised sekkumised". Siinkohal peab pöörama tähelepanu, et ingliskeelses maailmas kasutatakse sõnu „kunst" ja „kunstid" tavaliselt üsna laias kontekstis. See hõlmab kujutava kunsti kõrval ka luulet, näitlemist, muusikat jne. Järgnevalt kasutan seda laiendatud tähendust ka mina.

„Kunstipõhised meetodid" tähendavad eelkõige õppimis- või uurimismeetodeid, mida rakendatakse ülesannete lahendamiseks mh tippülikoolide juhtimisõppekavades MITis, Oxfordis ja Stanfordis. **Daniel Pinki** loosung „the MFA is the new MBA" („kunstimagister on uus ärimagister") toetab organisatsioonides kunstimetoodilise lähenemise edendamist. Kunstihariduse kaudu õpetataks juhtidele tööks vajaliku kriitika talumist, inimeste motivatsiooni olemust, auditooriumi tundmist ja seda, millal lasta lahti oma headest ideedest.[10]

Kunstihariduse kaudu õpetataks juhtidele tööks vajaliku kriitika talumist, inimeste motivatsiooni olemust, auditooriumi tundmist ja seda, millal lasta lahti oma headest ideedest.

Giovanni Schiuma oli teerajaja kunstipõhiste algatuste kontseptsiooni väljatöötamisel organisatsioonilises kontekstis. Need võivad hõlmata tegevusi alates teatrietendustest ja näitustest kuni koolituste ja töötubadeni. Kõögikubude projekteerimisele ja müügile spetsialiseerunud tehnoloogiaettevõte Elica on loonud töötajatele kaks kunstipõhist töökeskkonna programmi Lifestyle ja E-straordinario, millest esimene kätkeb erilist ruumidisaini ja kureeritud kunstinäitusi ning teine toetab töötajate arengut ühisseminaride ning kunstnike korraldatud töötubadega. Lisaks tellitakse kaasatud kunstnikelt kohaspetsiifiline kunsiteos.[11]

Kunstilise sekkumise kontseptsioon tähendab kunsti ühildamist ettevõtte tegemistesse, millele võiks järgneda õnnestumise korral tulemuste integreerimine juhtimispraktikasse. Mainitud Unilever lõi Catalysti 1999. aastal **Alastair Creameri** eestvedamisel, kui tehti algust kahe eraldiseisva ettevõtte ühendamisega. Tegu on ilmselt suurima edulooga selles valdkonnas. Catalysti eesmärk oli soodustada kiiret ja tõhusat lõimimist ehk uue töökultuuri loomist. Tollase juhtkonna jaoks oli oluline kaasata eri valdkondade loovisikuid ja kunstiorganisatsioone ning õppida nende tööprotsesside kaudu lahendama suurtest muutustest tingitud äriprobleeme. Näiteks tuvastas juhatus puudusi kirjalikes aruannetes, mis peaksid olema sisutihedamad ja parema keelekasutusega. Selle ajel käivitas Catalyst tegevusprogrammi eesmärgiga parandada inimeste väljendusoskust nii isiklikul kui ka ettevõtte tasandil.

Teise näitena otsustas Unilever muuta tagasisidekultuuri ja sündis kolmekuuline projekt nimega „Live + Direct", kus osalesid kirjanik **Julie Batty**, kunstnik ja filmitegija **Martin Gent** ja kunstikonsultant **Andrew McIlroy**, kes töötasid koos personalispetsialistidega, et muuta traditsioonilist ülalt alla ja eesmärgile orienteeritud kommunikatsiooni inimlikumaks. Projekti lõpus kirjutati ja lavastati kontekstispetsiifiline teatritükk „The Live Result", millele järgnes töötajate arutelu.[12]

Niisiis, kuidas tundub? Kas midagi Medicide-aegsest kombestikust näib kultuuri alalhoidmisel endiselt säilinud? Või kõlavad need uued koostöömudelid muinasjutuna teistest tsivilisatsioonidest? Kas ja millal võiksid Eestis saada normiks seda tüüpi praktikad? Võib-olla polegi asjalood ettevõtluse poolelt nii halvad, sest Naked Islandi meisterdamise töötubade vastu tunnevad ettevõtjad väidetavalt sageli huvi. Koostööd saab õppida ainult midagi pidevalt koos tehes – soovitatavalt muu hulgas midagi sellist, mis töist ratsionaalsust tasakaalustaks.

[1] *Marinetto, M. 1999. The Historical Development of Business Philanthropy: Social Responsibility in the New Corporate Economy. – Business History, nr 41 (4), lk 1–20.*
[2] *Kohl, M. 2007. Corporate Cutural Responsibility – The Cultural Commitment of Austrian Companies. – SWS-Rundschau, nr 47 (3), lk 343–362.*
[3] *Koppel, K.; Masso, M.; Arrak, K.; Michelson, A. 2021. Vabakutselised loovisikud, nende majandusliku toimetuleku mudelid ja sotsiaalsete garantiide kättesaadavus. – Mõttekoda Praxis.*
[4] *Koppel, K.; Arrak, K.; Konov, V.; Parts, R. 2023. Loometöö tasustamine Eestis ja loomepalkade mõju hindamine. – Civitta Eesti AS.*
[5] *Williams, M.; Biggemann, S. 2023. Corporate Art Collections in Australia: The Influence of Aboriginal Art on Corporate Identity. – International Journal of Business Communication, nr 60 (2), lk. 656–677.*
[6] *Kerr, C.; Darso, L. 2008. Introduction and Epilogue to Special Issue: Re-conceiving the artful in management development and education. – Journal of Management & Organization, nr 14 (5).*
[7] *Leete, A.; Oras, M.; Jaanits, J.; Vabson, K.; Raus, L.; Eiche, K.; Reidla, J. 2024. Kaasaegse kunsti kontor. – Sirp, 26.01.*
[8] *Boyle, M.-E.; Ottensmeyer, E. 2005. Solving business problems through the creative power of the arts: catalyzing change at Unilever. – Journal of Business Strategy, nr 26 (5), lk. 14–21.*
[9] *Lewandoska, K. 2016. It's not all about the profit: analysis of changes in arts and business relations. – Economics and Business Review, nr 2 (1), lk. 107–126.*
[10] *Bell, K. 2008. The MFA Is the New MBA. – Harvard Business Review, 14.04.*
[11] *Schiuma, G. 2017. Arts catalyst of creative organisations for the fourth industrial revolution. – Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity, nr 3 (4), lk. 1–12.*
[12] *Schiuma, G. 2009. The Value of Arts-Based Initiatives: Mapping Arts-Based Initiatives.*

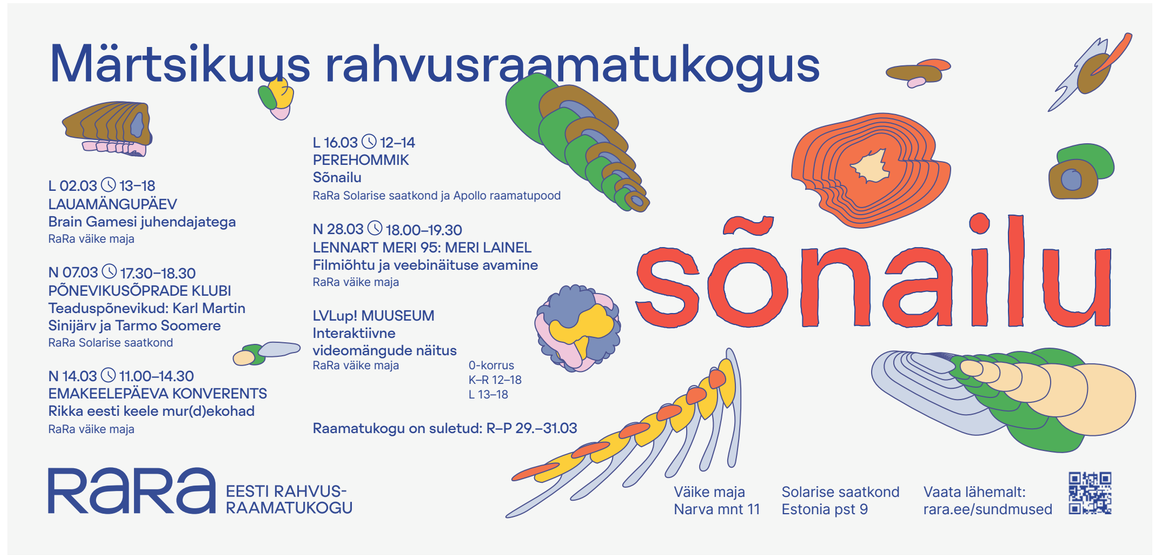

ÜHISRAHASTUS – PÄÄSTE-RÕNGAS VÕI PLAASTER?

Uurisime lähemalt, mis rolli mängib Eesti kultuurirahastuses Hooandja ja mis suunas võiks säärane rahastusmudel tulevikus areneda.

Kirjutasid **Henri Kõiv** ja **Aleksander Tsapov**, pildistas **Johanna Reinvald**

Kulkast toetust ei saanud, ükski ettevõte sponsoreerima ei nõustunud, piletitulu teenimise võimalust ei ole – kas see tähendab, et väärt kultuuriidee jääbki teostamata? Alates 2012. aastast, kui käivitus Hooandja keskkond, enam mitte. Tegemist on Eesti esimese ühisrahastusplatvormiga, mis võimaldab loojatel toetajate huvi rahaks teisendada.

HOOANDJA NUMBRITES

Hooandja on kogunud 12 tegutsemisaastaga kokku ligi 7,3 miljonit eurot. Näiteks möödunud aastal oli Hooandjas 220 edukat kampaaniat, millele koguti toetust pea miljon eurot. Hooandja tegevjuht **Tuulike Mänd** loodab, et tänavu saab maagiline miljoni euro piir lõpuks ületatud. Veel üheksa aastat tagasi kogusid projektid platvormil aastaga poole väiksema summa, kuid viimased neli aastat, mille sisse on jäänud nii sõda, pandeemia kui ka majandusseisak, on kogutulu püsinud üsna stabiilsel tasemel.

Teiste rahastusvõimalustega võrreldes peab Mänd Hooandja tugevuseks lihtsust ja bürokraatiavabadust. „Võtame vastu igasuguseid projekte, nii suuri kui ka väikeseid, kogenud ja algajate autorite omi. Paljud praeguseks tuntud tegijad on teinud oma debüüdi Hooandja abiga," toob ta välja veel ühe eelise. Nii on Hooandja aidanud puhuda hoo sisse algatustele, mis ei kvalifitseeru avalike fondide rahastuse saamiseks, mille puhul tuleb tihtilugu näidata ette varasemaid töid.

Platvormil on kogutud toetust edukalt nii disainiprojektidele, trükistele, kontserdituuridele, albumitele, aga ka õppevahendite või instrumentide soetamiseks. **Jalmar Vabarna** näiteks kogus üle 30 000 euro Treski küüni välilava ehituseks. Eesti seni kõige edukama ühisrahastuskampaania taga olid aga päikeseauto Solaride loojad, kes kogusid mullu üle 50 000 euro. Hooandja portaal pole kunagi üksnes kultuuriprojektidele keskendunud. Seal saavad koguda lisarahastust ka vabaühendused, spordivõistkonnad ning teadusasutused. „Ootame projekte, millel on konkreetsed ajalised raamid ja avalikkusega jagatav tulemus – teos, üritus, toode või teenus," täpsustab Mänd.

UUS RAHA KULTUURIVÄLJAL

Raul Oreškin on vilunud ühisrahastusvõimaluste kasutaja. Tal on Hooandjas viis edukalt lõppenud projekti, kuid ta on kogunud kultuuriprojektidele raha ka platvormiväliselt. Seda nii kunstinäituste korraldamiseks, galerii arendamiseks kui ka oma raamatu väljaandmiseks. Iseendale raha küsimist peab ta seejuures neist kogemustest kõige piinlikumaks.

Oreškin oli ühtlasi Eesti kõige mastaapsema kultuurivaldkonna ühisrahastusprojekti eestvedaja, kui Tartu Uus Teater kogus 2017. aastal toetust Lai 37 teatrihoone ostmiseks. Lõpuks saadi nõnda kokku 335 000 eurot. Oreškin oli veendunud, et Uue Teatri kampaania on stardipauk kultuurivaldkonna suuremahulisteks ühisrahastusprojektideks, kuid seda pole juhtunud. Endine teatrijuht usub siiski, et sadade tuhandete kokku kogumine on jätkuvalt võimalik, kui kampaania hästi sõnastada ja leida väärt kampaaniatoode, milleks osutus Uue Teatri puhul etendus „Kremli ööbikud".

Oreškin oli veendunud, et Uue Teatri kampaania on stardipauk kultuurivaldkonna suuremahulisteks ühisrahastusprojektideks, kuid seda pole juhtunud.

Oreškini hinnangul jõuab ühisrahastuse kaudu kultuuriväljale palju täiendavat raha, mida teistmoodi pole võimalik kaasata. Eriti selliste projektide puhul, millele ei saa müüa pileteid ja mida ei saa paisata poelettidele. Näiteks on Oreškin kogunud Hooandjas toetust Voronja galerii skulptuuriaia rajamiseks ning eraldi ka galerii välialale varjualuste ehitamiseks, mida ta nimetab galeristi vaatevinklist „ekstrategevuste elluviimiseks".

Hooandjast teenitud raha võib kuluda arvete tasumiseks, kuid Oreškin siiski loodab, et enamik kultuuriasutusi on seisus, kus kogutud summadest saavad tasu ka loojad. Oreškini viimatine edukas kampaania, ukraina kunstnike näitus „Päästik" tARTu poes oli mõeldud täielikult näitusel osalevatele kunstnikele honorari maksmiseks. Oreškin meenutab, et see on olnud seni ka ainus kampaania, millele polnud tarvis eraldi turundust teha. Teema kõnetas sõjast vapustatud eestlasi niigi.

Muidu aga olevat ühisrahastuse puhul turundus A ja O. Mänd nimetab autorite passiivsust peamiseks põhjuseks, miks mõni projekt Hooandjas ebaõnnestub. Oreškini kogemus kinnitab seda. Eriti tragi tuleb tema sõnul olla kampaania lõpusirgel. „On üsna reaalne, et isegi pool vajaminevast rahast võib koguneda viimase nädala või isegi viimaste päevadega." Selleks tuleb valmistuda, näiteks soovitab Oreškin kampaania lõppkuupäeva määramisel mõelda, ega see ei lange kokku mõne üritusega, mis kultuurihuviliste rahakotist korraliku tüki ampsab. Seejuures peaksid loojad valmis olema ka olukorraks, kus neil tuleb omast taskust puuduolev summa välja käia, sest muidu kantakse kogutud toetus toetajate kontole tagasi.

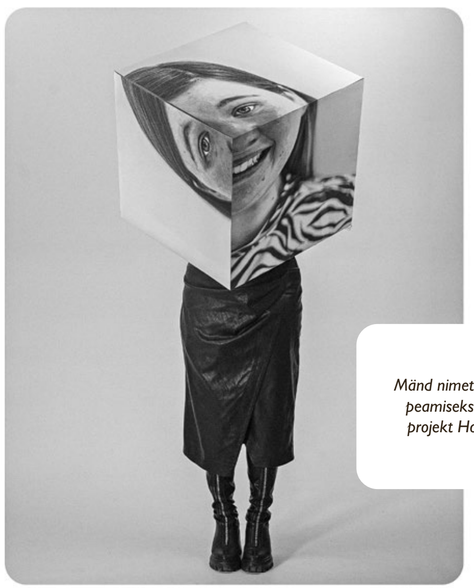

Mänd nimetab autorite passiivsust peamiseks põhjuseks, miks mõni projekt Hooandjas ebaõnnestub.

Yoko Alender, kes on kasutanud hooandjate abi nelja raamatu kirjastamiseks, peab Hooandja plussiks võimalust ühendada toetuse kogumine teose turunduskampaaniaga ja teha seda esialgu seltskonnale, kelle huvi on juba keskmisest suurem. Nii on Alendril kujunenud tänu Hooandjale välja toetajate ja kaasamõtlejate võrgustik, kelleni on platvormi kaudu iga korraga justkui lihtsam jõuda. Tugevad projektid ongi sellised, mille puhul autor tunneb väga hästi oma sihtgruppi ja oskab neid ka kõnetada. Mänd peab Hooandjat omamoodi lakmuspaberiks autoritele – kui idee seal ei lenda, siis tuleks tõsiselt kaaluda, kas projektiga tasub üldse edasi minna. Projekte, mille eesmärk või sihtgrupp jäävad segaseks, on Hooandja meeskond ka ise tagasi lükanud.

KUI TOETAMISEST SAAB INVESTEERIMINE

Üks võimalus toetajate leidmiseks on kingitused. Olgu summa üks euro või paarsada, midagi tuleb hooandjatele toetuse eest vastu pakkuda. Oreškin soovitab pakkuda kingiks midagi sellist, mis muidu toetajateni ei jõuaks: „Üle pingutada ei maksa, muidu viib projekt suure osa kogutud rahast eelarvest uuesti välja." Läbi tuleb mõelda ka see, kuidas kingid toetajateni jõuavad. Mõni autor on käinud neid isiklikult üle andmas, kuid näiteks **Merilin Mandeli** raamatu „Jess, lapsed!" puhul, mis osutus projektina ülimenukaks, tuli kasutada eraldi logistikafirma abi.

Hooandja tingimustes on keelatud kingitusena raha või osalust pakkuda. Ühisrahastusplatvorm Fanvestory on aga loodud just selleks. Platvorm võimaldab artistidel rahastada oma tegevust, müües selleks fännidele osalust. Näiteks kui mõni muusik tahab albumi välja anda, saab ta teha kuulajatele üleskutse albumi väljaandmisega kaasneva riski jagamiseks, pakkudes toetajatele hiljem vastutasuks kolmandikku müügitulust. Seejuures saab artist ise määrata partnerlussuhte kestuse.

Platvormi omanikeringi kuuluv **Reigo Ahven** ütleb, et nende eesmärk on luua artisti ja fänni vahel pikaaegne suhe. Ta usub, et otseselt loomingusse investeerides mõtlevad artist ja fänn üksteise peale rohkem. Fännidest saavad loomingu turundajad, sest kauguses terendab ka isiklik majanduslik kasu. Näiteks **Tanel Padaril** õnnestus koguda Fanvestory kaudu kahe minutiga sajalt inimeselt 6600 eurot.

Investeerimissõnavara esinemissagedus Ahvena jutus vihjab igatahes, et portaal meelitab eelkõige finantsvabaduse poole teel olevaid inimesi. Ahvena sõnul pole püstirikkaks ükski nende kasutaja veel saanud, kuid „investeeringutega ollakse rohelises". Lisaks saab platvormil „luua portfelle", mis koosnevad osalustest eri lugudes. „Võib juhtuda, et mõni portfellis olev lugu valitakse filmi ja hakkab tulu teenima," kirjeldab Ahven potentsiaalset teenimisvõimalust.

Kas ka Hooandja võiks selles suunas areneda? Tuulike Mänd kinnitab, et neil pole plaanis oma senist tegutsemismudelit muuta. Ta meenutab koroonakriisile järgnenud aega, kui mõned autorid avaldasid soovi igakuiste maksete kogumiseks ehk Patreoni tüüpi rahastusmudeli kasutamiseks. Toona otsustati, et sellist arendust, mis Hooandjast märgatavalt erineb, ette võtma ei hakata, vaid püütakse keerulistel aegadel paindlikumad olla. Näiteks pakuti raha kogumiseks tavapärasest pikemaid tähtaegu. „Hoidsime tähelepanu seal, kus on meie sihtrühm ja kompetents," ütleb Mänd. Tema väitel loob ka Hooandja tugevaid sidemeid looja ja fänni vahel. Mõni toetaja on jaganud soovitusi kampaania mudimiseks, mõni on läinud aga suisa vabatahtlikuna appi.

Fänne võib näha kasutamata ressursina, kuid summad, mida on Eestis võimalik ühisrahastuse kaudu kaasata, on meeldiv boonus, mitte reaalne alternatiiv, mis päästaks kultuurivaldkonna kroonilisest alarahastusest.

KUI KULTUUR KUSKIL ÕITSEB, ÕITSEGU MÕNUSALT!

Viis noort loojat said kokku, et arutada kõiki ühtviisi puudutavaid teemasid, nagu hargmaisus, sissetulek, tehisaru ja loominguline vabadus. Kuidas kogetakse nüüdisaja võimalusi ja takistusi ning kui suurt agentsust nähakse iseendas, et muutusi esile kutsuda?

Intervjuu **Tauri Västriku**, **Anita Kremmi**, **Mia Tamme** ja **Andreas Kübaraga**.
Küsis **Saara Mildeberg**, pildistasid **Johanna Reinvald** ja **Saara Mildeberg**

Mia Tamme. Fotod: Johanna Reinvald

„See on suur süsteemide läbihäkkimine ja igalt poolt, kust vähegi antakse, võtmine." Lubasin vestluse käigus Miale, kes ühe pikema mõtteavalduse nii kokku võttis, et panen selle lõpulauseks, aga ei aimanud siis veel, et intervjuu on alles poole peal ja see liigub hoopis algusesse. Pealegi me kõik niikuinii teame seda. Vabariigi aastapäevale järgnenud tüünel hommikul, kui Zoomis intervjueeritavatega kohtusin, jätkus juttu mitmeks tunniks. Loomingu ja raha, aga ka üksi ja koos tegemise ning pere ja poliitika teemadel esindas Z-põlvkonna loomeinimesi neli noort. Andreas Kübar on õppinud Eesti Kunstiakadeemias moedisaini ja täiendanud ennast Taanis. Praegu elab ja töötab ta Tallinnas ning käib Antwerpenis kirjutamas. Päevatööna on ta Ellen Richardi moebrändi disainer ning tegeleb selle kõrvalt kirjutamisprojektidega. Anita Kremm töötab EKAs stsenograafiaosakonnas ning lõpetab tuleval suvel seal ka magistrantuuri. Olenevalt hooajast töötab ta teatri- ja filmiprojektides ning tegeleb lisaks isikliku loominguga. Mia Tamme on Tallinnast pärit ja pärast aastakümmet taas Eestis elav ja toimetav vabakutseline eksperimentaalne videokunstnik ning loomeuurimuse magistrant Hollandi kunstiinstituudis. Tauri Västrik on samuti EKAs moedisaini õppinud ja täiendanud end Helsingis Aalto ülikoolis. Praegu elab ja töötab ta Berliinis, tegutsedes vabakutselise moekunstniku ning ABOUTKOKOMO loovagentuuris kujundajana.

Mia Tamme: „Kui saan residentuurist rohkem raha, kui mul ühes kuus kulub, katab ülejääk mu järgmise kuu loomingu."

Minu hooleks jäid avasõnad ja kokkuvõte, sest hoolimata erialalistest iseärasusest, erinevatest rutiinidest ja rütmidest hoidsid ühised mured ja rõõmud vestlust ise üleval. Selgus, et tööd on piisavalt, puhkust enam-vähem, inspiratsiooni küllaga. **Kusjuures aegajalt juhtub, et ülekoormusega kaasneb ka suurem inspiratsioonipuhang. Kuidas seda rahastada?**

Anita Kremm: Teatri- ja filmitöös valitseb suhtumine, et kõik peab saama tehtud võimalikult väikese eelarvega. Kui on nulleelarve, siis suurepärane! Aga selle saavutamiseks peab väga palju loovutama. Olen otsustanud, et kui tahan oma loominguga kuhugi välja jõuda, siis pean sellesse ka rahaliselt panustama, ehk arvestan oma teoste puhul varakult, et pean need võibolla ühel hetkel ära müüma, ja hakkan mõtlema, kuidas lepinguid ja koopiaid teha või kas palgata keegi *performance*'i puhul appi.

Foto: erakogu

Saara Mildeberg on vabakutseline fotograaf ja mitmepaikne kultuuriuurija.

Mia Tamme: Minu praktika on väga uurimuspõhine, mistõttu pean saama oma projektid rahastatud enne, kui need publikuni jõuavad. Olen üritanud leida skeeme, et mu töötunnid oleksid korvatud ja ma ei peaks mõtlema, kuidas teos pärast valmimist raha teenima panna. Minu jaoks on üheks teenimisviisiks residentuurid – kohad, kus sulle makstakse mingis kontekstis eksisteerimise eest. See on väga huvitav, eriti kui kontekst haakub sellega, mida ma teen. Ma ei ole käinud kordagi residentuuris, mis poleks olnud rahastatud, ja rahastus on tulnud väga erinevatest allikatest. See on suur süsteemide läbihäkkimine ja igalt poolt, kust vähegi antakse, võtmine. Euroopa Liit õhutab inimesi liikuma ja minu plaan on olla mitme riigi vahepeal ehk kui saan raha, sätin asjad ümber täpselt nii, kuidas vaja. Kui saan residentuurist rohkem raha, kui mul ühes kuus kulub, katab ülejääk mu järgmise kuu loomingu. See annab mõnes mõttes päris palju vabadust, aga teisalt tähendab, et teen enne pool aastat tööd, otsides, kuidas rahastada seda, mida tahan teha. Residentuuris on kindlasti rohkem ruumi oma asjadega tegeleda, aga pean oma elu sinna minekuks pausile panema ja uue rütmi saavutamine võtab aega. Praegusel eluperioodil see sobib mulle, aga kõik mu romantilised, sõprus- ja muud suhted kannatavad selle all.

Andreas Kübar: Kirjutades on loomemajad eraldi teema küll, aga ma ei ole neid kaalunud, kuna mul on päevatöö olemas ja ma ei ole julgenud seda sammu astuda, et jätan selle kõrvale ja hakkan ainult vabakutseliseks.

Anita: Ma olen residentuure uurinud, aga miski pole haakunud. Kohti on palju ja pakutakse eri võimalusi, aga pole veel leidnud sellist, kuhu ma tõesti sobiksin või mille puhul tunneksin, et suudan seal kindla aja iseenda mõtetega üksi olla. Oma esimese residentuurikogemuse sain ühes grupiresidentuuris Lõuna-Itaalias, kuhu mind kutsuti ja kuhu läksingi pimesi. See oli väga positiivne, sest mind ümbritsesid inimesed, kes võimaldasid uut hingamist. Teistega koos töötades saab palju rohkem tagasi või veidraid asju välja mõelda, eriti võõras linnas või riigis. Seal on teine rütm. Aga ühel hetkel tasuks end ka üksinda proovile panna.

Tauri Västrik: Moedisaini puhul ei räägita üldse residentuuridest, aga käisin kunagi assistendina Veneetsia biennaalil. See oli väga lahe. Kindlasti ei olnud see rahateenimiskoht, vaid puhtalt tore kogemus ja karjääri mõttes hea võimalus tutvusi sobitada. Moevaldkonnas on standardne, et isegi kui käid välismaal praktikal, siis töö on tasustamata. Kust saada näiteks Pariisis raha korteri üüriks ja toidu ostmiseks? See on pikk ja lõputu teema, kuidas meie valdkonna inimesed peavad võitlema ja kaklema, et kuidagi ellu jääda.

Kui rääkida biennaalidest, näitustest, aga ka festivalidest, siis millised on teie enese näitamise kogemused? Kas raha, mille noor loomeinimene sellesse investeerib, tasub end ära?

Anita: Ma hakkasin umbes 15-aastaselt ise lühifilme tegema ja avastasin filmifestivalid. Ja sellegi, et mõned neist isegi maksavad. Hakkasingi saatma oma filme eelkõige

jätkub >

< eelneb

festivalidele, kus oli auhinnaraha. Mind ei huvitanud festivali staatus – kui mängus oli raha, siis panin oma filmi ka teele, ja endale üllatuseks avastasin, et on võimalik ka võita, kui tore! Aga siin on jällegi omad nüansid. Arvutasin, et kui panustan filmi umbes 100 € ja võidan 800 €, siis on hästi. See, kas film oli loominguliselt heal tasemel… Oma töödele tagasi vaadates on ikkagi natuke piinlik. Samas on see huvitav eluline kogemus, avardab silmaringi ja näitab, kuidas rahastusskeemid välismaal töötavad. Ühel Austria festivalil võitsin ja auhinnaraha oli päris suur, aga selle kättesaamiseks oleksin pidanud füüsiliselt kohale sõitma. See sõit oleks maksnud sama palju kui võidufond. Ütlesin, et ma ei tule, ja kogu raha läks teisele kohale – tal vedas täiega (*naerab*).

Anita Kremm: „Mu ema ja tädi teavad kõike, mida teen, aga tegelevad ka sellega, et teised peres jumala eest teada ei saaks.”

Tauri: Mul oli kolm aastat tagasi Tartu Kunstimajas debüütnäitus (*Tauri Västrik ja Cili Kugler „Illusioonid”, 26.06.–25.07.2021 Tartu Kunstimaja monumentaalgaleriis* – S.M.), mille korraldasin koos ühe Ungarist pärit

Anita Kremm. Fotod: Johanna Reinvald

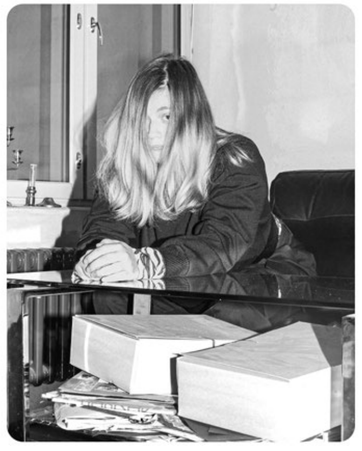

animatsioonikunstnikuga. Avamisel ütles näituse projektijuht, et meile on ette nähtud ka kunstnike tasu. Summa ei olnud küll suur, aga mõtlesin, et vau, kas kunstnikud saavad näituse eest tasu? Moevaldkonnas ei ole mingisugust rahastust ja kui tullakse kas või saja euroga, siis oled õnnelik, et keegi sind premeerib. Minu jaoks on moekunsti näitusesaalis esitlemine väga inspireeriv ja mul on hea meel, et olen sellega jalad alla saanud, sest õpingute ajal ei osanud ma mõeldagi, et moedisainil võiks selline väljund olla. Näituste puhul on ka suurem potentsiaal rahastust saada. Võib kirjutada projekti, küsida raha Kultuurkapitalilt. Aga eks teos ole pisut nagu lemmikloom, keda kodus poputad. Miski, mida teed enesearengu ja inspiratsiooni eesmärgil, aga millest võib ka uus projekt välja kasvada.

Kultuurivaldkonnas on väga palju individualismi, üksi ideede genereerimist ja iseseisvust, aga ka sünergiat ja rühmanäitusi. Kuidas te suhtute üksi ja koos tegemisse?

Andreas: Kirjutades töötan ma ainult üksinda, sest vajan selleks eraldi ruumi ja aega. Kõike muud teen grupis hea ja isegi parema meelega. Koos tehes on oluline, et inimesed mõistaksid oma ülesannet – nagu spordivõistkonnas, kus kõik ei saa korve visata või ainult musta tööd teha. Tihti hakatakse sõpradega koos asju tegema, mõtlemata, et iseloomud ei pruugi tööalaselt üldse klappida.

Mia: Minu jaoks on kollektiivsus üks olulisimaid aspekte mu loomingus. See ilmutab end eri vormides. Näitused muutuvadki tihti huvitavaks siis, kui need on paaris- või rühmanäitused. Samas kipub näitus olema minu jaoks miski, mida pean tegema, et kunstimaailma sobituda, aga tegelikult on minu tööde esmaseks publikuks inimesed, kellega koos ma projekti teen, ka siis, kui nad ei ole otseselt kunstivaldkonnaga seotud. Näiteks töötan Hiiumaal kohaliku nukuteatriga, mille inimesed ei ole kunstimaailmast, aga on väga loomingulised. Nemad on minu töö esimene publik ja pärast liigub see võib-olla näitusesaali, aga seal on juba teine publik. Selline antikapitalistlik lähenemine pole ehk parim rahateenimisstrateegia, aga sügaval mu südames on see nii. Viimasel ajal olen toimetanud Daylight Projecti kollektiivis – teeme koos sõpradega asju ja korraldame üritusi. See on olnud väga silmi avav, sest näen, et kogu vastutus ei olegi minu peal. Jah, olen kuu aega ära, aga asjad ikkagi juhtuvad, ja üksteisega arvestamine ning vastutuse, individualismi ja isikliku visiooni arutamine või neist lahtilaskmine on väga huvitav. Keeruline ka, aga arendav (*naerab*).

Anita: Leida inimesed, kellega oled samal lainel, on kõige väärtuslikum asi, mis võib loomevaldkonnas juhtuda. See täiendab igaüht, kasvad individuaalselt ja vastastikused suhted võimenduvad. Aga tähtis on ka aeg. Mõnikord on vaja kiirustada, näiteks kulka tähtaja lähenemisel, aga alati ei saa panustada survele, et kui raha antakse, siis tuleb võtta.

Tauri: Kõige mõnusamad teosed sünnivadki tiimitöönа, aga kuna kunstnik tahab kogu aeg oma loomingu kallal nokitseda ja vahel ka staar olla, ei ole seda sümbioosi kerge tekitada. Pead leidma õiged inimesed. Mõnega see töötab, mõnega mitte. Kogemuse toel kasvatad ennast läbi nägema, kellega on sümbioos võimalik ja keda peaksid loominguliselt vältima, et konflikte ennetada.

Kuidas lähedased teie tegemistesse suhtuvad?

Anita: Olen vene perest ja mu pereliikmed on kultuurikauged. Mu ema ja tädi teavad kõike, mida teen, aga tegelevad ka sellega, et teised peres jumala eest teada ei saaks (*naerab*). Et kui kuskil on jälle mõni kunstiline ja paljastav pilt minust… Neil on kaasaegsest kunstist, loomingust ja *performance*'ist arusaamisega raskusi. Kui pean jõululauas oma tegemistest rääkima, aitavad välja koostööprojektid filmis või teatris, kus olen dekoratsioone teinud. See on tragikoomiline (*tõsinelt*), ühel hetkel võiks ju asjadest silmast silma rääkida. Läheb natuke aega. Mida vanemaks saan, seda lihtsam on rääkida.

Andreas: Mu vanaisa on mu suur fänn, ta tahab alati teada, mida ma kirjutan. Palub endale saata ja vastab alati üsna sarnaselt: „Ega ma eriti aru ei saanud, aga tore.” Jah, üldiselt hoiavad peres kõik põialt ja kõigile meeldib, et olen kultuurivaldkonna valinud. Vähemalt nüüd, kui on lõplikult selge, et see on tee, mida mööda käin. Võib-olla kohe pärast gümnaasiumi lõpetamist oli kahtlusi rohkem.

Tauri: Mul on ka perega hästi läinud, nad on üsna kultuursed ja hoiavad mu tegemistel silma peal. Ma olen oma vanemaid ka ise näitustele viinud, näiteks kui nad on mind Berliinis külastanud. Käime siin-seal muuseumites ja kuulen muidugi vahepeal kommentaare, et noh, nii ilus, aga midagi ei saa aru. Arusaamine tuleb tegelikult harjutamisega. Tavakodanikku, kes iga päev kunstiga kokku ei puutu, ongi vaja natuke vormida.

Mia: Tuleksin tagasi selle juurde, mida Andreas kirjutamise kohta ütles. See on väga huvitav, sest mina olen oma kaaslase **Vaim Sarvega** just väga tugevas loomingulises dialoogis ja teeme tihtipeale kirjutamistöid koos. Väga erinevate meediumite juurest tulles on huvitav mingis temaatikas kohtuda ning seda keele, kirjutamise ja jagamise kaudu avastada. Mu partnerlussuhe, aga ka suhe perekonnaga, see, et nad mõistavad, mida ma teen ja kuidas loominguline töö üldse sünnib, on minu jaoks väga oluline. Tunnen privileegi, sest tulen eestikeelsest perest ja mu vanemad tegutsevad samu ti loomingulistes valdkondades. See oli aga ka üks põhjus, miks ma 16-aastaselt Eestist ära kolisin – kuigi see on suur privileeg, tundsin survet, kuna nende väljakujunenud loominguline keel ja tõekspidamised on vastupidised sellele, kuidas mina oma loomingut näen ja positsioneerin. Eestist lahkumine aitas mul distantsi tekitada. Samas olen ka palju asju nendega koos teinud. See pole kunagi eriti kergelt läinud, aga on huvitav, sest loomingus saame kohtuda neutraalsel pinnal ega pea arutama pereasju.

Kui tähtis on teie elus ja töös sotsiaalmeedia? Kui mõelda suhtlusest laiemalt, siis kas enesebränding ja -reklaam on võimalus, paratamatus või needus?

Tauri: See on kindlasti võimalus, aga oleneb ka sellest, mida teed. Olen küll praegu välismaal ja otseselt ei reklaami ennast, aga mingid varasemad kontaktid leiavad mind üles. Ilmselt seda juhtub ka tänu sellele, et mõni mu disainitud rõivaese käib kellegi seljas kuskilt galalt läbi või keegi näeb mu loomingut näitusesaalis.

Anita: Tunnen samuti, et enim koostöövõimalusi tuleb inimeste kaudu. Sotsiaalmeediat kasutan oma avaliku portfoolio ja isikliku arhiivina, kuhu talletan oma tegemisi. Ma ei taha neid teistele nina alla hõõruda, aga olen sunnitud seda kas või osaliselt tegema. Ja tegelikult on tore, kui sõbrad kunstivälisest maailmast jälgivad ja Instagramis jagatud *story* peale näitusele tulevad.

Mia: Minul on vastupidi. Olen veetnud oma täiskasvanuelu Eestist eemal, mis tähendab, et tagasi tulles oli just sotsiaalmeedia ainus võimalus, kuidas inimesi leida. Tegelikult otsustasin postitama hakata juba siis, kui ära kolisin, et näidata inimestele, et olen aktiivne kunstnik. See on üks viis ennast pildil hoida, kui sul pole näitusi. Teisalt on sotsiaalmeedia *gamified* ja tekitab sõltuvust – koos sotsiaalse survega on see pöörane kombinatsioon. Kolmandaks näen, et sotsiaalmeedia on koht, kus saan oma arvamust avaldada, ilma et peaksin kas või näiteks Müürilehega ühendust võtma ja ütlema, et tahaksin midagi kirjutada. Saan oma arvamuse lihtsalt üles panna ja see jõuab ka inimesteni, kes ei ole kunstimaailmast, mis on minu jaoks väga oluline. Aga see on kindlasti eraldi töö.

Andreas: Minul Instagrami ei ole ja Facebooki ma ka tööde jagamiseks eriti ei kasuta. See tekitaks minus rohkem ärevust, kui asi väärt on. Samas tunnen, et mul ei ole veel ka selge keelega brändi, mida jagada ja müüa. Kui sotsiaalmeediaga korralikult tegeleda, on see ikkagi enesemüümine. Kõik mu senised tööpakkumised on tulnud sellest, et üks asi sünnitab teise. Jah, olen alles noor ja seetõttu olen suutnud need kaks aastat niimoodi läbi ajada. Ma ei tea, kas see ka kümne aasta pärast on nii. Vahepeal mõtlen küll, et tahaks oma visuaalset identiteeti kujundada, selles on mingi võlu, aga siis tundub jälle, et aja, mis sinna kuluks, võiks investeerida hoopis kirjutamisse ja lugemisse, selle asemel et kõike poolikut presenteerima hakata.

Olete kõik rohkemal või vähemal määral Eestist eemal viibinud ja laia maailma näinud. Kuidas te pärast neid kogemusi Eestis hakkama saate?

Mia: Viimati kolisin tagasi Berliinist. Arvasin küll, et see on väga liberaalne ja ilus koht, aga praegu tundub, et Eestis olemine on päris hea kogemata tehtud otsus, kuigi mu loominguline taust erineb suuresti Eestis õppinud kunstnike omast. Kolisin Eestist ära juba gümnaasiumis ja õppisin rahvusvahelises koolis, millel oli poliitiline ja akadeemiline suund. Pärast seda käisin

Eindhoveni disainiakadeemias, mis on tuntud kontseptuaalse tootedisaini poolest. Nüüd olen aktiivselt seotud Hollandi kunstiinstituudiga, kus rõhutakse kollektiivsusele. Eestis on üsna keeruline, et näen väga palju tugevaid kunstnikke ja tugevaid töid, aga oma seisukoha võtmine, mis on mulle minu hariduse tõttu väga oluline, ei ole niivõrd esiplaanil. Poliitiline hoiak ei kuma töödest nii selgelt läbi. Samas olen ka Lääne-Euroopa kunsti suhtes kriitiline, sest seal on seisukoht tihtipeale olulisem kui teos või oskused ise.

Tauri: Berliini puhul on äge, et inimesed protestivad aktiivselt ja poliitiliste vaadete näitamine on vägagi päevakorras. Eestis võideldakse ka hea nimel, aga Berliinis näeb seda pidevalt. Samas kõik see, mis toimub näiteks seoses Gaza teemaga, on nii nukker, et üritan end sellest maailmast eemal hoida ja pigem oma asjade kallal nokitseda. Vahel väldin teadlikult mingeid uudiseid, et oma energiat loomingulisel sagedusel hoida. Kui oled väliseestlane ja hoiad silma peal ka sellel, mis samal ajal Eestis toimub, siis see ongi *too much to take*. Selle koha pealt olen ehk küll kahe riigi vahelises augus. Jälgin mõlemat, aga samas üritan otsustada, kus ma siis päriselt olen. Siin on tõesti nädalas kord või kaks streigid ja protestid, täiesti teine maailm võrreldes Eestiga. Kohati on tunne, et istuks pigem kuskil Tartumaa kodus, nokitseks oma loomingu kallal ja ootaks suve…

Anita: Minu jaoks on poliitika ja kunst samal pulgal, aga neid tuleb liita head valemit kasutades. Oma suhtlusringkonnas olen harjunud nähtamatu või vaikse protestiga, sest mõnes kohas lihtsalt ei saa tänavale tulla. Miks ma otsin õiget valemit, et kunstis poliitikat väljendada? Öelda kunstiteoses midagi otse välja on minu jaoks liiga kerge tee ja see langeb pigem klišeedesse. Teos ei peaks küsimusele vastama, vaid tekitama uusi küsimusi, mille üle saab arutleda. Otseste vastuste andmine on muidugi ka mingil hetkel vajalik, aga minu arvates viivad küsimused ja nende küsimine sellel teekonnal palju kaugemale. Kui mitte kaugemale, siis tasapisi hakkavad asjad koitma. Poliitiline kunst, mis karjub oma seisukohti näkku, paneb küsima, et miks seda kunsti kaudu hõisata. Mine siis otse poliitikasse. Kui seda on väga palju, tekib tõesti tunne, et tahaks end korra kuhugi sulgeda. Mis on ka vajalik. See on nagu aku pealt töötamine – lõpuks on vaja end laadida, et siis uuesti nende asjadega tegeleda.

Andreas: Ideoloogiliselt ei ole mul Eestis piiranguid, et peaksin kirjutades mingeid teemasid vältima. Aga rahastusega ei ole üldse hästi. Paar päeva tagasi kuulsin, et Belgias Antwerpenis on vabakutseliste süsteem, mis võimaldab taotleda pärast kolme aastat tööd kaardi, mis tõestab, et oled vabakutseline kunstnik. See tähendab, et saad iga kuu omavalitsuselt 1500 € ja kui teenid midagi, siis selle võrra vähem. Näiteks kui teenid 1200 €, makstakse 300 € juurde. Jällegi miski, mille peale võiks Eestis mõelda – võttes arvesse, et rahastussüsteemid ei pea igal pool ühesugused olema. Kui riik ei suuda luua tervet Eestit katvat süsteemi, võiksid omavalitsused oma kultuurirahastust progressiivsemalt kujundada. Iga põllu peal ei pea kartul kasvama, aga kui kultuur kuskil õitseb, siis seal õitsegu mõnusalt.

See on väga konkreetne soovitus. Kunstniku väljund on kunst, aga kui oleksite poliitikud, siis mis võitlust te praegu olulisimaks peate?

Mia: Minu jaoks on kaht tüüpi poliitikat. Üks on see, mis tegeleb olemasoleva süsteemi ja selle parendamisega ehk võtab süsteemi ja otsib selle seest, mida on vaja ühiskonna arenemiseks, kuidas rahasid ümber mängida jne. Kui ütlen kunstnikuna, et olen poliitiline, siis olen huvitatud süsteemiülesest poliitikast. Kas see on parim süsteem või peaksime mõtlema suuremalt kui see, millist kunstnikupalka meil vaja on – see on muidugi ka väga oluline. Ehk mina kui kunstnik-poliitik tahaksin esitada küsimusi rahvusriigis elavate rühmade ja nende privileegide, aga ka pärimuskultuuri väärtustamise ja elushoidmise kohta. Mida teha, et siinsed kultuurilised eripärad ei tasanduks ja koha erisus ei kaoks, aga samas oleks ikkagi ligipääs sarnastele süsteemidele ja võimalustele nagu Lääne-Euroopas. Mina kui diplomaat-poliitik-kunstnik (*naerab*).

Anita: Ma ei võtaks seda, et kui kunstnik räägib poliitikast, siis mingu otse poliitikasse, nii sõna-sõnalt. Kunstnik asub kogu aeg vahealas. Ta peegeldab seda, mida ta enda ümber tajub, vahenditega, millega tema oskab. Poliitiku tugevad tööriistad, nagu kirjutamine või kõne, võivad olla kunstniku puhul nõrgemad, aga tema väljendab end visuaalselt. Kõige tähtsam on, et kahe maailma vahel ei tekiks lünka, kus suhtlust üldse ei toimu; et kõrgemates asutustes oleks neid teemasid arutades erinevaid inimesi, ka siis, kui nad kõnelevad eri keeltes või kasutavad teistsuguseid töövahendeid. Seda tunnen küll, et Eesti poliitikas on kultuuriärksaid inimesi vähe. „Kultuur” piirdub teadmisega, et eesti rahvas käib teatris. Aga kas sa lava taga oled käinud? Kas oled üritanud kaadri taha vaadata ja saanud aru, mis olukord seal on?

Andreas: Mulle tundub, et Eestis saab projektid tehtud küll, aga kas nulleelarvega või oma vahenditest ja pärast ei saa endale ühtegi väikest luksust lubada. Vabakutselistele kunstnikele oleks vaja kunstnikupalka või tööstaažil põhinevat süsteemi, et nad ei peaks kogu aeg taotlema ja ennast põhjendama. See võtab palju energiat, kui pead neli korda aastas selgitama, et kõik, mida sa teed, on oluline. Samamoodi vaimne ülnk, mis tekib, kui sulle öeldakse, et ei ole.

Mia: Taotlemissüsteem on ka minul südamel. Mul on eri tüüpi energiaid ja üks neist on kirgas loominguline energia. Kui kulutan selle taotluste kirjutamisele, siis saan küll raha, aga projekt ise jääb selle võrra kehvemaks. Mu vaimne ressurss kulub raha taotlemisele. Kui mõtlen siis, et olgu, tuli natukene kehv töö, aga vähemalt sain raha, siis pean end kohe ka korrale kutsuma – mis väärtustega ma töötan? Kui jätaksin raha taotlemise vahele, siis oleks töö parem ja mul endal oleks ka parem tunne (*naerab*). Aga seda ei saa endale lubada, sest raha on vaja. Taotlemissüsteem, mis ei nõuaks nii palju seda ressurssi, on küll miski, mille võiks koos läbi mõelda.

Andreas: Alguses on samas normaalne, et noor kirjutaja või kunstnik peab töötama ja tõestama, et ta on valmis väljale sisenema, et tema peale saab loota ja talle võib maksta. Kui oled end juba tõestanud, siis edaspidi ei pea seda enam tegema. Minu arust on see nii jabur, et ka tunnustatud kirjanikud peavad Eestis ikkagi raha taotlema.

Anita: Mulle koitis ühel hetkel, et kulka taotluste taga on ju inimesed, kes neid loevad. Esitad taotluse tegelikult sihtkapitali komisjonile lugemiseks. Nad peavad ju tuhat taotlust läbi töötama – kuidas nad sünteesivad seda informatsiooni ja kuidas nad võtavad vastutuse? See on ju päris suur ja raske otsus, eriti kui tunned pooli taotlejaid nimepidi. Kas see süsteem aitab kaasa või hävitab? Ja nagu Mia ütles, on taotlust kirjutades tunne, et see võtab tüki küljest ära ja seda tükki ei saa enam asendada.

Tauri: Jah, see on mingis mõttes Eesti võlu ja valu, et kui sul on kulka komisjonis keegi, kes sind teab, siis on suurem tõenäosus raha saada kui Euroopast taotledes, kus on mustmiljon inimest. Aga kuidas see anonüümseks teha? Eestis on naljakas süsteem, et isegi kui oled Töötukassas arvele võetud, siis see ei võimalda sul vabakutselisena tööd teha.

Anita: Olen nüüd mõnda aega EKAs palgal olnud, mul on reaalne tööandja. Järsku tuli meil: „Tere, olete oodatud tervisekontrolli.” Võtsin seda kuidagi ähvardusena – mis mõttes, mul on ju tervis korras – ja kustutasin selle ära. Aga siis mõistsin, et oot-oot, see on ju väga tore. Ma ei olnud aru saanud, et see on vajalik. Kui oled vabakutseline või iseenda tööandja, ei pruugi neid võimalusi olla. Pole tunnet, et keegi hoolib sinu tervisest. Tegelikult võiks tervisekontroll olla elementaarne nagu üldhariduskoolides.

Kui palju te erasektorile tööd teete?

Andreas: Eestis on vähe eraraha. Minu tulevikunägemuses toetab riik institutsioone majandamiseks hädavajaliku summaga, aga erakapital võiks palju rohkem toetada. Riik ei saa jätkusuutlikult kõigile kunstnikele

Andreas Kübar. Fotod: Johanna Reinvald

väärikat palka maksta, kuid võiks luua keskkonna, kus kultuuri või kultuuriinstitutsioone toetavatel ettevõtetel oleks kindlad hüved, ja suunata nii ettevõtteid näiteks rohkem loomeliite toetama.

Anita: Kõik filmi-, teatri- ja kunstiprojektid, milles olen töötanud, on sõltunud Kultuurkapitali rahastusest. Välismaal on teine tase, seal on erasektori osalus palju suurem. Eestis ei oskagi kuidagi olla. Andsin endale kümme aastat tagasi lubaduse, et ma ei lähe elu sees reklaamiagentuuri tööle. See ei ole etteheide neile, kes seal töötavad, aga ma ise ei suudaks. See tapaks mu loomingu ära ja ma ei taastuks. Kuigi see võimaldaks olla rahaliselt sõltumatum.

Mia: Olen sellega väga nõus, sest olen olnud idufirma turundusosakonnas ja pidin oma loomingu pausile panema. Imetlen inimesi, kes suudavad mõlemat.

Andreas Kübar: „Kui riik ei suuda luua tervet Eestit katvat süsteemi, võiksid omavalitsused oma kultuurirahastust progressiivsemalt kujundada.”

Tauri: Ka mina olen suurkorporatsioonis palgatööd teinud, aga see oli lõpuks loominguliselt hävitav. On küll natuke turvalisem iga kuu ära elada, aga kui tahad tegeleda lisaks loometöö ja kunstiga, siis see sööb sind korralikult ära. Samamoodi on täiskohaga töötades, kui vabal ajal loominguga tegeleda. Lõpuks sul lihtsalt ei ole seda energiat. Eks see tuleb võib-olla ka vanu-

Tauri Västrik: „Mis puudutab noordisainereid, siis nende loomingut varastatakse niikuinii.”

jätkub >

KULTUUR JA RAHA

< eelneb

sihtasutusest. See on üks põhjus, miks Eestis on palju ebakindlust.

Tauri: Sellega seoses on kurb, et andekad inimesed lähevad Eestist ära. Ma olen korduvalt mingi projekti või unistusega seoses välismaale liikunud, et vallutan ja tegelen uute ideedega, aga ühel hetkel tulen Eestisse tagasi. Tahad kodumaa energiat hoida ja seal oma asju katsetada, aga lõpuks lõpetad jälle kuskil välismaal. Kuidas hoida kunstnikke Eestis? Võimaldada kogemust välismaal, aga siis ka tunnustada, et nad tagasi tuleksid.

Mia: Siin ongi vastuolu: ühest küljest olen väga kapitalistliku kunstisüsteemi vastu, aga teisalt teeb vana raha puudumine asjad ebakindlamaks. Seetõttu olen ka kahe riigi vahel. See on olude sunnil tehtud valik, sest näen, et pikas perspektiivis on mu karjääris rohkem võimalusi riigis, kus on vana raha. Kui saaks suunata vana raha Eestisse, mis vajab tegelikult palju rohkem kultuuri ja hoitust, mis selle kaudu tekib, oleks super (*naerab*).

Tauri Võstrik. Fotod: Saara Mildeberg

Eriti kui see tuleks sellistest kohtadest nagu Saksamaa, millel on Eestiga jagatud ajalugu, nemad on meid n-ö koorinud. Ma pean seda ideoloogiliseks suurepäraseks.

Kuigi raha suunamisel, justkui see parandaks kõik, tundub omakorda olevat neokolonialismi hõng.

Mia: Just. Aga need on täpselt küsimused, mis selle minu jaoks huvitavaks muudavad. Kuidas kasutada seda raha nii, et saaks selle konfliktiga ka oma loomingus tegeleda. See on suur ambitsioon.

Kuidas te tehisarusse suhtute? Teades, et juba praegu on võimalik kirjutada novelle, nii et annad käskluse ette ja pärast ainult kõpitsed teksti vastavalt oma stiilile, või videotes *deepfake*'i kasutada?

Andreas: Noore kirjanikuna võiks öelda, et tulevik on tume, aga samas ma ei karda seda üldse. Tartu Uue Teatri Hungerburgi festivali kavalehed ja plakatid on kõik tehisaruga tehtud. Need on üliägedad ja kõnetavad hästi kogu festivali. Sellist fotomaterjali poleks päriselt saanud luua, aga see oli ka ilge töö, panna tehisaru sellist materjali tootma, mida teatrijuht soovis. Kui töötaksin kirjutajana tehisintellektiga ja suudaksin luua endale süsteemi, millele annan oma mõtted – kõnnin mööda linna ja räägin enda mõtteid, jõuan koju, teen kohvi – ja siis tekst on valmis, et saaksin hakata seda vaikselt mudima, oleks see tegelikult väga tore abivahend.

Anita: Seda ei saa võtta kunstina, pigem tööriistana. Iga kord kui näen, et keegi kasutab tehisintellekti lihtsalt selleks, et tehisintellekti kasutada, on tulemus minu jaoks halb maitse…

Aga tööriistana on tehisaru väga teretulnud. Ootan siiamaani vidinat, mis talletaks mu mõtted, ilma et peaksin need verbaalselt välja ütlema. Mu mõte liigub ajus vahepeal nii kiiresti, et ma ei suuda seda sõnadesse panna. Oleksin sellise tehnoloogia üle üliõnnelik. Ma ei tea, mis paradoks see on, aga kohe, kui tehisintellekt pildile tuli, hakkas mulle tunduma, et analoog on palju huvitavam, ja läksin sellesse suunda…

Mia: Näeme seda tihti nii, et tehisintellekt annab meile justkui rohkem aega või aitab meil rohkem teha, aga minu töö hulk ei ole kuidagi tehisaruga seotud. Kindlasti on tehisaru abiks, düslektikuna on mul lihtne oma tekste Grammarlyga kontrollida ja mul jääb rohkem aega üle, aga teksti kirjutan ikkagi mina ise valmis. Olen nõus, et see on töövahend, aga läheb palju aega, et panna andmebaas algoritmiga nii tööle, et see toodaks asju, mida sul vaja on.

Tauri: Mis puudutab ideede kogumist ja esmase visuaalse kavandi loomist, siis tegelikult on see ülihea vahend, miks mitte. Aga originaalsus, sinu kui kunstniku, inimese enda käekiri ei tohiks sealt ära kaduda. Arvan, et uued väljundid peaks avasüli vastu võtma, katsetama, vaatama, kuhu need lähevad, aga praegu on tehisintellektiga kaasnev *hype* lihtsalt nii kõva, et ma ise ei lähe sellega veel kaasa.

Palju on räägitud, et tehisaru arendamiseks kasutatakse kunstnike töid ilma nende loata. Kas olete mõelnud oma loomingu tehisintellekti eest kaitsmisele?

Anita: Olen teinud alateadlikult otsuse viia oma tööd reaalsesse ruumi. Tegelen praegu rohkem üks ühele *performance*'iga, sest tunnen, et foto või video on kuidagi väärtusetud. Mul on raske uusi fotosid teha, sest neid on minu ümber nii palju.

Mia: Ma loon asju, sest loomine pakub mulle naudingut. Mõnes mõttes ütlen, et võtke, kui tahate – keegi ei saa minult seda naudingut ära võtta. Teisalt on levinud arusaam, et internetist on võimalik kõike leida. Väiksemate kogukondadega töötades kogen asju, mida pole isegi üles kirjutatud. On palju teadmisi, mida ei ole dokumenteeritud, vaid mis jooksevad inimeste kehades. Ja keegi neis kogukondades ei muretse selle pärast, kes nende loomingut varastab. Mul endal on sellest väga palju õppida. Minu kunstiteos ei ole tegelikult minu oma, vaid mina olen vahendaja või meedium, kes toob selle teiste silme ette. Üritan oma loomingu puhul tagada, et see kuuluks ikkagi pigem jagatud käsitöö kui mina-suur-kunstnik-valda.

Tauri: Moevaldkonnas on üldse varastamisega raske.

Andreas: Väga raske.

Tauri: See on juba pikem teema, aga mis puudutab noordisainereid, siis nende loomingut varastatakse niikuinii. Kuigi tahaks loota, et keegi päris nii ei varasta, et võtab foto ette ja teeb täpselt sama asja. Ühest küljest oleks see irooniline – vau, keegi nägi selles nii suurt potentsiaali ja tegi reaalse koopia. Mingis mõttes on see tõesti ju promo sulle. Aga, jah, hirmutav ka.

Andreas: Moemaailmas on mure, et luksusbrändid ei tunnusta vähem tuntud disainereid. Kui neid välja toodaks, oleks seda muret natuke vähem.

Tauri: Noordisainerid kardavad ka oma karjääri pärast: kui kaeban kuhugi, toon loo avalikkuse ette, siis kuidas see mu karjääri mõjutab? Sellega võib endale risti peale tõmmata. Aga see on juba omaette teema…

ma kohkun kergesti

on liialdus mõelda

ma seisan õigluse eest

aeg on korduvalt näidanud

ma pigistan silma kinni

tähtsatel hetkedel

selliselt on raske uskuda et

ma olen iseloomult hakkaja

peeglist paistab midagi muud

üks vaoshoitud pealtvaataja

ma olen niiii väsinud olemast

oma peas

Sinu perspektiiv loeb. Loe seda luuletust ka tagantpoolt ette.
Eestis on ööelus 73% naistest ja 32% meestest kogenud seksuaalset ahistamist.
Märka. Sekku. Aita.

palunabi.ee/ooelu
#kehvpidu

EESTI VÄIKELEIBELITE ENTUSIASMIL TÖÖTAV MASINAVÄRK

Kohalike väikeleibelite vedajate jaoks on muusika väljaandmine enamasti hobi, kuid on ka neid, kelle eesmärk on astuda suurfirmade kandadele. Millised jõu- ja ilunumbrid on vajalikud sõltumatute leibelite majandamisel Eestis?

Kirjutas **Mariliis Mõttus**, pildistas **Johanna Reinvald**

Mõnda aega tagasi pisut piduses meeleolus Vilniuses hommikusöögilauas istudes tärkas **Kristjan Jakobsonil** ja ta sõpradel idee asutada plaadifirma. Mõtet taheti kohe Leedu äriregistrisse realiseerima minna. „Õnneks ei saanud taksot," ütleb Jakobson tagantjärele. Ometi tuli eelmise aasta mais teade, et sündinud on uus plaadifirma Kurvad Uudised – seesama, mis toona Leedus registreerimata jäi ning mille eesotsas on lisaks Jakobsonile **Hyrr Vainola**, **Eric Kammiste**, **Margus Varusk** ja **Priit Tomson**.

Gert Moser: „Kui su enese sees ei põle eredat leeki, on raske ka muusikat pakkuda, sest tekib tunne, et pead kellelegi midagi pähe määrima."

Sõpruskondade entusiasmist alguse saanud plaadifirmasid on olnud Eestis teisigi, näiteks 2000ndate algupooles loodud Kohvirecords, mille asutasid **Hannes Praks**, **Jaanus Tamme** ja **Villem Valme**. Kui Kohvirecords juba professionaalseks kiskuma hakkas, otsustas Valme 2003. aastal kutsuda ellu tütarleibeli Õunaviks – standardiks 1–2 plaati aastas, et muusika väljaandmine liiga tõsiseks ei läheks. Seda kinnitab lisaks Õunaviksi nimele hästi ka toona variandina laual olnud Saapakardin.

Kristjan Jakobson: „Minu südameasi oli teha leibeli ülejäänud neljast mehest Boipepperoni n-ö swiftie'd."

Alustada saab muidugi ka teisiti. Näiteks sellest, et **Maarja Nuut**, **Sun Araw** ja **Jackson Bailey** ulatavad sulle pärast oma residentuuri 18 tunni jagu materjali, nagu juhtus **Ats Luigega** plaadifirmast MIDA. Või hoopis soovist tutvustada muusikat, mis väärib sinu arvates laiemat tähelepanu ning tundub uudne ja omapärane, nagu kirjeldab **Gert Moser**, kassetileibeli Trash Can Dance eestvedaja.

MIDA VÕTTA, MIDA JÄTTA

Nende nelja leibeli profiilid on küllaltki erinevad: Kurvad Uudised on keskendunud uusimale popmuusikale, Õunaviks loomingule autorilaulust elektroonikani, MIDA kiiksuga elektroonikale ning Trash Can Dance kõigele alates *noise*'ist kuni *dungeon synth*'ini. Moser on noppinud meelega välja stiile, mida ta varem kassetil reliisinud pole – ühel hetkel võis osutuda valituks džäss, mõnel teisel sai otsitud aga teadlikult näiteks arvutimängu *soundtrack*'i. Praegu ta enam kindlaid žanre ei jahi, kuigi kõne alla võiks tulla puhas *spoken word*, luulekassett või kuuldemäng. Ja muusika peab talle endale väga meeldima. „Kui su enese sees ei põle eredat leeki, on raske ka muusikat pakkuda, sest tekib tunne, et pead kellelegi midagi pähe määrima," ütleb Moser, kuid nendib, et on siiski pannud kassetile paar korda ka materjali, mille suur fänn ta ise pole. „On olnud vaja märk maha jätta, et ka Eestis tehakse ja lastakse sellist muusikat välja; et me pole perifeerias kehvemad, vaid käime ikka muu maailma trendidega käsikäes."

Villem Valme: „Paljud artistid on öelnud, et ise on keerulisem ennast meediasse suruda ja kiita, kui et keegi teeb seda sinu eest."

Atsi valikud MIDA kureerimisel sõltuvad juhusest ja kõhutundest, välja on antud ka koostööplaate, näiteks Ukraina plaadifirmaga Muscut kahasse valminud heategevuslik „Volia x Rahu". Villem jõudis avaldamiseni nii tänu **Ants Estrada Tõnissoni** kaudu temani jõudnud **Liis Ringi** demodele ja sõbra **Kago** ehk **Lauri Sommeri** sahtlipõhja kogunenud loomingule kui ka soovist talletada kultuurilukku **Erkki Hüva** fenomen. Kristjan Jakobsoni jaoks on kõigi artistide prototüübiks **Boipepperoni**, keda ta peab Eesti kõige andekamaks produtsendiks: „Minu südameasi oli teha leibeli ülejäänud neljast mehest Boipepperoni n-ö *swiftie*'d." Jakobson leiab, et artistil peab olema töötahet ning ta peab olema näljane ja õige energiaga. „Ja projekti vinüülitiraaž võiks läbi müüa. Kui artist teeb muusikat endale ja oma kolmele sõbrale ning pelgab suhtuda oma muusikasse kui tootesse, mis see paratamatult on, kui see kuhugi üles laaditakse, siis ta ei ole meie aega ega investeeringut väärt," põrutab Jakobson otsekoheselt.

Plaadifirmade üheks küllusesarveks võiks pidada neile saadetavaid demosid, aga enamikul selle loo tegelastest sel teel näkanud ei ole. Villemil on mitu korda juhtunud, et välismaalt on pandud teele materjal, süvenemata, kas see üldse läheb leibeli profiiliga kokku. Ka Eestist pole ta saanud demosid, mis oleks viinud plaadistamiseni, peale ühe erandi. Villem nõustub Gert Moseriga, et artistidele on pigem valus ära öelda. Moser selgitab: „Hulga lihtsam on see, kui avastan midagi ja kirjutan, et võiks artisti muusikaga kasseti teha, aga ta ei ole nõus, kui see, et pean ise midagi tagasi lükkama ja kedagi seeläbi kurvastama. Häid reliise on tehtud ka saadetud demode kuulamise järel ja ma ikkagi ootan neid, aga tuleb mõista, millist muusikat ma fännan, millist saundi armastan, ning et järjekordse Vennaskonna klooniga pole mõtet mu jutule tulla."

KÄÄRIME KÄISED ÜLES

„Kirjutad koodi, pead ladu, müüd, suhtled, lipitsed, lõunatad, veenad, pood ja lased," kirjeldab Kristjan Jakobson lühidalt ülesandeid, mida leibeli vedamine hõlmab. Gert Moser lisab loetellu ise kassettide salvestamise. Seda peab ta veel lihtsaks tööks, suuremat peavalu põhjustab kaanekujunduste paikasaamine, mis tähendab Trash Can Dance'i disaineri **Ivo Liidemaa** ja artistide vahel suhtluse põrgatamist, et kõik nii visuaalselt kui ka tehniliselt kokku jookseks.

Atsil on samuti põrgatamist mitmel rindel: artistiga muusika detailide kallal, disaineriga kujunduse, ümbriste jms asjus, helitehnikuga miksi ja masteri teemal. Pidev suhtlus käib ka tehaste ja levitajaga: millal plaadid valmivad ja mis ajaks planeerida ilmumiskuupäev; kas ikka jõuab õigeks ajaks valmis; kas kõik on testpressiga rahul; kas hõbe sai ümbrisele ikka õige värviga trükitud jne. „Viimati juhtus nii, et kõik tehasest levitajale saadetud plaadid olid viga saanud, ümbrised kortsus ja koledad. Õnneks Tartu tehas tegi kiiresti uued ja saatis need juba järgmiseks nädalaks levitajale Rubadub Glasgow'sse ära."

Villem Valme ütleb, et asjaajamine on läinud ajaga professionaalsemaks ja tõsisemaks, aga ta veab kogu aparaati endiselt üksinda, põlve otsas. Temagi õlgadel on kogu tehniline pool, kuid samas annab ta ka nõu, mis lugusid ja mis järjekorras plaadile panna, ning tegeleb rahalise küljega – muide, artistid ei võta Õunaviksiga mingit rahalist riski. Kui plaat peaks kasumisse jõudma, läheb tulu jagamisele. „Artisti jaoks teeb see plaadi väljaandmise palju pingevabamaks. Kellel ikka raha ülearu vedeleb," muigab Valme. Muidugi ei saa jätta mainimata ka turundust kõigis digikanalites Facebookist Vimeo ja Discogsini välja. „Paljud artistid on öelnud, et ise on keerulisem ennast meediasse suruda ja kiita, kui et keegi teeb seda sinu eest," lisab ta. Valme möönab, et kuigi 20 aasta taguse ajaga võrreldes on sotsiaalmeediaga kaasnenud hulga uusi promokanaleid, on ka rohkem tähelepanu killustumist. Lisaks on raskem püüda meedia tähelepanu. Kui kunagi pääses löögile ka ääreala asjadega, siis nüüd on see keerulisem – kultuuriküljedelt on käinud üle harvester ning ka teles pole enam spetsiaalseid muusikasaateid.

Ats peab end turunduse vallas laisaks ning on pigem raadio- ja plaadipoeusku. Kui näiteks Manchesteri plaadipood Boomkat mõne MIDA plaadi kodulehel esile tõstab ja kirjutab sellest eraldi arvustuse, siis on juba hästi. Niisamuti teeb meele rõõmsaks, kui mõni lemmik-DJ oma saates MIDA plaate mängib. „Midagi on siis ikkagi õigesti tehtud. Aga see kõik on pigem n-ö orgaaniline, turundusega ei ole ma seni plaadifirmas eraldi tegelenud."

NOSTALGILINE KASSETT, LUKSUSLIK VINÜÜL JA VOHAV DIGI

Trash Can Dance'ist oleme harjunud küll rääkima kui kassetileibelist, kuid tegelikult on Moser keskendunud ainult sellele formaadile viimased kaks aastat. Alguses oli tema meediumiks CD, esimene kassett, katalooginumbriga 15, ilmus aastal 2012 ja selleks oli Stones & Holesi EP. Moser räägib, et kohalik leibel Hexenreich oli andnud selleks ajaks välja juba mitukümmend kassetti ning kassettidel avaldasid muusikat usinalt näiteks **Mihkel Kleis** ja teised eksperimentaalmuusikud. Ka välismaal müüs formaat juba hoogsalt ja nii otsustaski Moser seda kohalike peal katsetada – lindid läksid kaubaks päris kiiresti. Kuna *noise*, punk ja *metal* olid nagunii kogu aeg tugevalt kassetil eksisteerinud, jätkas ta valdavalt just seda tüüpi muusika reliisimist, kuigi nüüd on hakanud kassetile kolima vaikselt ka muud stiilid, mis kõlaksid tema arvates teoreetiliselt vinüülil või CDl paremini. Moser arvab seoses kassetiformaadi populaarsusega, et see on pigem üleafišeeritud ehk muudetud ikooniliseks disainielemendiks – sellest ka arusaam, et kassett on justkui ülimalt populaarne, ning see paneb inimesi formaati oksjonikeskkondades üle hindama. „Võib tekkida näiteks situatsioon, kus müüakse sama hinnaga Meie Mehe piraatsalvestisega kassetti ja haruldast originaalkassetti Ida-Euroopa džässiga. Autorikaitse seaduste järgi ei tohiks esimest üldse müüa, samas kui teine on kollektsioneerimisharuldus. Kassette ostetakse ja müüakse küll rohkem, aga hakates tõusma pea nullist, ei ole see tulemus kuidagi märkimisväärne statistikas, mille järgi tõuseb siiani digitaalne muusikatarbimine. Me, muusika ja kujutava kunstiga kokkupuutujad, lihtsalt elame meedia võimendatud ulmas, kus ümberringi keerlevad virtuaal-

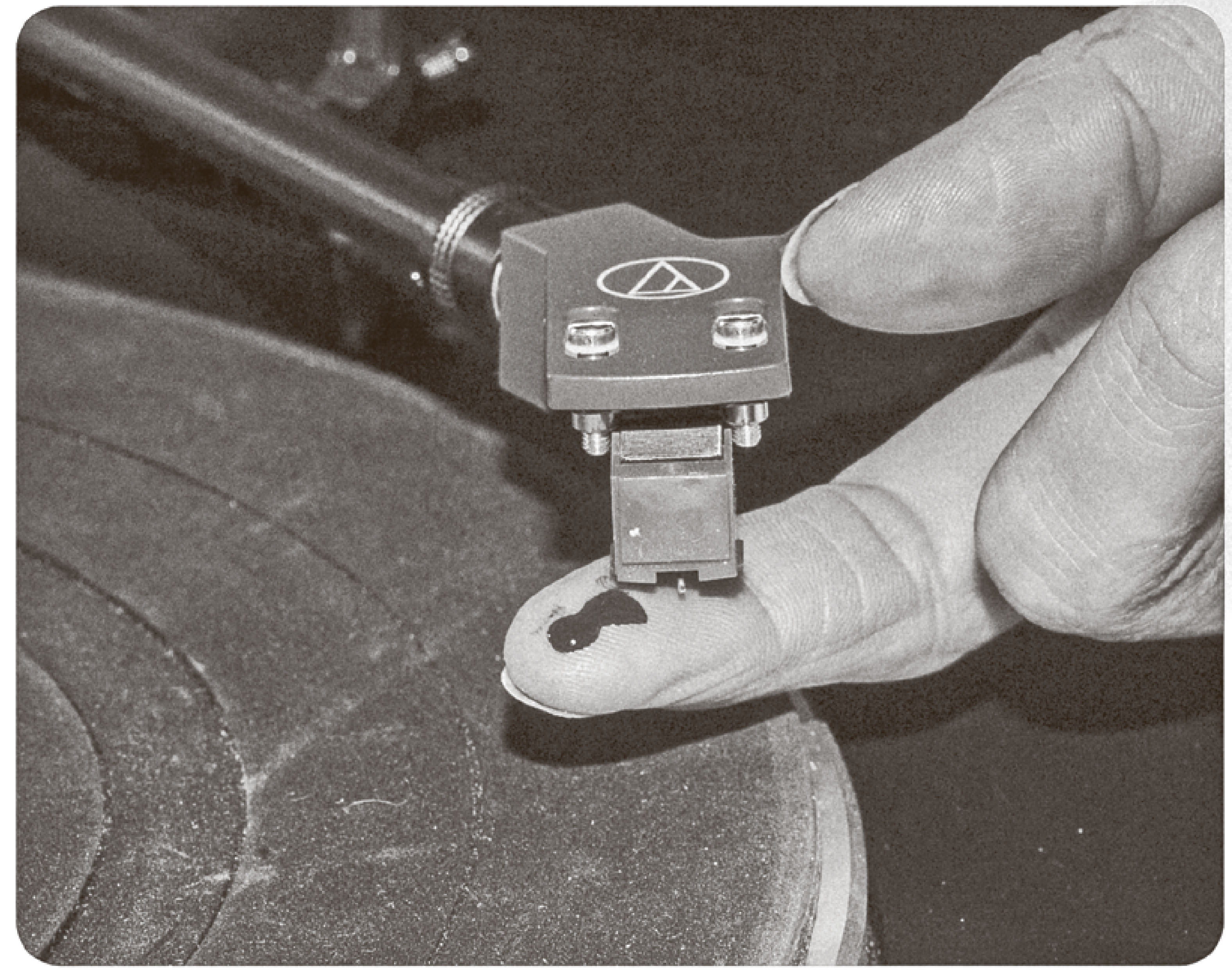

sed pildid ja jutud kassettidest, kuid suures plaanis on see pettekujutelm." Moser on kindel, et populaarsuse üks tehislik võimendaja on ka nostalgia, mis sunnib 90ndate rahapuuduses ihaldatud kassette keskeas riiulisse krabama. Ta toob välja, et kui lindid taas aktsepteeritavaks muusikakandjaks osutusid, tõusid kohe ka vanade eesti *metal*'i, pungi ja elektroonilise muusika kassettide müüginumbrid. „Muidugi neid ka kuulatakse, kuid pigem tunduvad need hiigelhindadeni küündivad müügid ikkagi kannustatud täitmata jäänud lapsepõlveunistustest. Minu arusaama kohaselt hangitakse justkui suveniire, samas kui praegused, reaalselt väga uuendusliku heliga kassetid jäävad tihti poeriiulitelt ostmata ehk ootama oma uut tulemist paarikümne aasta pärast. Loomulikult müüvad ka uued helikandjad hulga enam kui kümne aasta eest, aga tagasihoidlikumalt, kui me eeldame."

Gert Moser: „Kassette ostetakse ja müüakse küll rohkem, aga hakates tõusma pea nullist, ei ole see tulemus kuidagi märkimisväärne statistikas, mille järgi tõuseb siiani digitaalne muusikatarbimine."

Jakobson teab Kurbade Uudiste näitel, et eri artistide lõikes müüvad erinevalt ka formaadid. Näiteks **Alika** puhul, kelle albumi füüsilise poole eest nad vastutasid, lendas päris kõrgelt just CD. Boipepperoni olevat seevastu täielikult vinüülimuusika. Jakobson ütleb, et vinüüle müüakse üldse jube palju ning suundumuseks on saanud vinüülivärviga trikitamine. „Sisuliselt iga artist annab praegu välja X arvu vinüülidega tiraaži, kus on Y arv eri värvi plaate, et oleks põhjus kollektsionääridelt raha ära võtta. Mis meil saab leibelina selle trendi vastu olla? Artistidel on võimalik elada loovust välja ka WAV-failist kaugemal ning inimestel osta endale odavate riiete asemel oma lemmikartisti loovust eristuval kujul," kommenteerib ta ning lisab, „ja digis… Sorri, kohalikud artistid… eesti keeles tuleb teha laule. Välismaa keeles juba tehakse… ja palju paremini, kui teie oskate teha."

Ats Luik toob välja tendentsi, et mida aeg edasi, seda enam on vinüülist saanud luksuskaup, kuna tootmise maksumus tõuseb ja plaatide hinnad poelettidel ajavad juba ammu naerma. Jonnakana töötab ta aga selle formaadiga edasi ning ootab, mida lähiaastad toovad. „Selge see, et tervet maailma on juba ammu striimimishullus tabanud. Lihtne ja odav."

Ka Villem Valme rõhutab striimimise üha tõusvat populaarsust, kuid mainib Õunaviksi näitel, et 80% käibest moodustavad ikkagi füüsilised plaadid. Digit peab ta tänuväärseks, sest võid müüa seda kui palju tahes, ilma et selle peale midagi kuluks. Iga vinüüli puhul läheb aga üle kümne euro tootmiseks. Õunaviksiga alustades oli standardiks CD. Nüüd on see formaat muutunud Valme arvates peaaegu olematuks, kuigi domineeriva vinüüli ja vaikselt hiiliva kasseti tagant paistab jällegi ka selle läikiv serv. Kui füüsiliste kandjate kasutamine langes, tekkis küll küsimus, kas on üldse mõtet teha, aga nüüd on selge, et kui materjal on vähegi korralikum, on just vinüül *see*. „Vahepeal on ikka mõnus kaste tassida ja plaati käes hoida, et nüüd ongi päriselt valmis. Lisaks arvan, et füüsiline plaat jääb märksa tugevamini ka kultuurilukku. Ka promodes on tunda, et vinüül on päris asi, aga digialbum justkui tuleb ja läheb."

KULTUURI EDENDAMINE VÕI ÄRIPROJEKT?

Valme sõnul ei ole ta Õunaviksi 21 tegutsemisaasta jooksul võtnud kontolt välja ühtegi senti, sest pole ju mõtet endale 50 eurot maksta. Õunaviksil on plaate, mis on kasumlikud ning aitavad omakorda kinni maksta ja välja anda teisi plaate, mis võib-olla nii kasumlikud ei ole. Ta arvab, et kui tahta selle äriga teenida, mida mõned leibelid ka Eestis suudavad, siis motivatsioon on hoopis teine, kui kaalutakse, mis artisti välja anda, milline kaas teha jne. „Mul on luksus, et ma ei pea sellest ära elama."

Ka Ats Luige jaoks on MIDA vedamine ikkagi hobi ning müügiedu üle ta eriti pead ei vaeva. „Üldiselt olen katsunud järgida reeglit, et plaadifirma kontole maandunud mündid jäävad uute plaatide tootmiseks, mitte ei libise sealt välja igapäevakulude katteks."

Kristjan Jakobson ütleb, et nemad ei hakka endale valetama, et on kuidagi kultuuriedendajad, kuid samas pole see äri ka miski, mis nende garaaži Lamborghinisid tooks. „Aga… on suur rõõm, et meie hobi on äritegemine. Kõik viis *label head*'i on pisi-*hustler*'i mentaliteediga. Kui oma Leedus alguse saanud naljale kaine peaga otsa vaatasime, siis võtsime eesmärgi, et kui meil nüüd on see plaadifirma, siis paneme selle tööle nii, et see tagaks meile aastas vähemalt ühe spordireisi, kas siis kuhugi Euroopasse jalkat või Leetu kossu vaatama." Jakobson ütleb, et praeguseks on nad selle eesmärgi ületanud ning keskenduvad järjest rohkem kasvule ja suurte leibelite kohalikele harudele korralikult kandadele astumisele. „Praegu suudavad nad meid edestada vaid eelarvetega, mis kinnitatakse Soomes. *Know-how*, *manpower*, ideed ja kontaktid on meil kohati tunduvalt konkurentsivõimelisemad. Räägime kõikjal, et Kurvad Uudised on maailma väikseim *major label*. Ja nii ongi," on Jakobson enesekindel.

Sündigu need väikeleibelite ideed siis uitmõttest pidulauas või kodus arvuti taga mõne artisti otsa komistades, üks aga kumab läbi kõigist meie loo peategelastest – entusiasm seoses muusikaga, mis lõpuks nende käe all füüsilise kuju võtab.

YANN TIERSEN
Kerber Complete Tour: Solo Piano + Electronics
18. märts
NOBELI SAAL, NOBLESSNER
Piletid: piletilevi
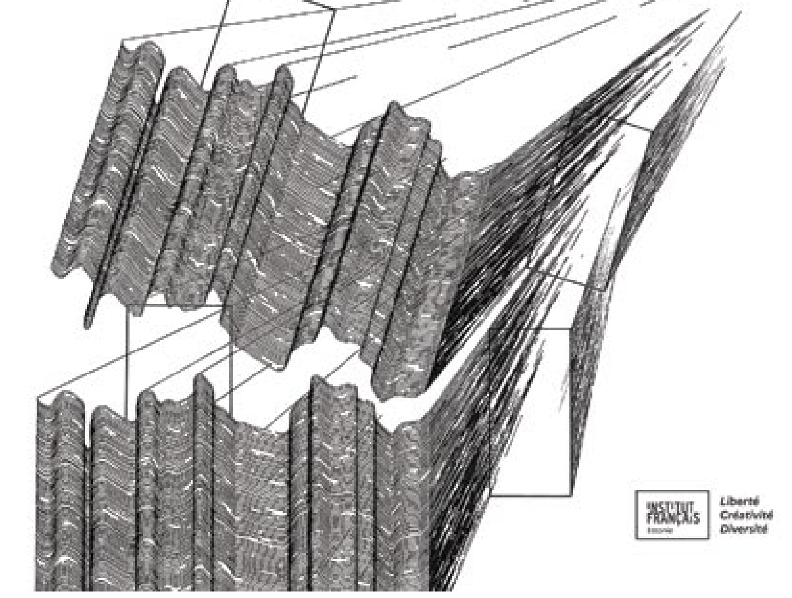

ÜLESANNE ON LAHENDATAV

Kirjanike Liidu esimehega kirjandusest ja rahast, äraelamisest ja ellujäämisest, ajaloost ja tema (neetud) tsüklitest, aga ikka ka rõõmust ja meelerahust.

Intervjuu **Tiit Aleksejeviga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Johanna Reinvald**

Mäletatavasti ütles kultuuriminister **Heidy Purga** 2023. aasta septembris toimunud kunstivaldkonna visioonipäeval **Maarin Ektermanniga** valdkonna olukorda arutades, et ministeeriumisse jõudes avanes talle šokeeriv pilt, kusjuures kunstisfäärist veel kehvemas seisus oli tema sõnul hoopis kirjandustander: „Kirjanduses on olukord täiesti katastroofiline. Nendega on veel kehvemini." Kasutasime siinkohal võimalust ühelt poolt uurida praegu viimaseid kuid Eesti Kirjanike Liitu juhtivalt Tiit Aleksejevilt, kui katastroofiline olukord kirjanduse ja raha küsimustes praegu siis ikkagi valitseb, aga teisalt arutasime muidugi ka teemasid, mis on palju olulisemad ja ajatumad kui raha.

19. jaanuaril 2023 rääkisid Vilja Kiislerile saates „Vaim vardas" Kirjanike Liidu koostatud viiepunktisest programmist, mis tuleks kirjandusvaldkonna olukorra parandamiseks ette võtta. Ühelt poolt on sellest ju möödas vaid veidi üle aasta, teisalt saab vist öelda, et mõndagi on selle aja jooksul ka muutunud – äkki isegi paremuse poole? Vähemasti Kultuurilehe väljaannete honorarifond on kuigivõrd suurenenud, laenutushüvititstegi seis on paranenud ning kirjanikupalga saajaid lisandunud. Äkki siis ei olegi kirjandusvaldkonna olukord tegelikult nii katastroofiline? Või siiski on?

Määrav on ilmselt asjaolu, et kirjandus ei ole väliselt nii atraktiivne kui mõni teine loomeala, poliitik ei saa osaleda üritustel, kus lava aplausist väriseb ja välklambid sähvivad.

Katastroofiline ei ole kirjandusvaldkonna seis kindlasti. Küll oli laenutustasu olukord piinlikuvõitu. Autorid olid samuti ära harjunud ega tõstnud häält. Teatud hetkeni. Tänu minister Heidy Purgale on suurenenud nii Kultuurilehe väljaannete autoritasud kui ka laenutushüvitise baasrahastus. Aga need summad on ikkagi liiga väikesed. Nagu ka kirjanduse sihtkapitali rahastus ja viimasest tulenevalt toetused. Siin tuleb mängu kohaliku raamatuturu eripära: kui Soomes on lootust, et eduka teose läbimüügist võib nii palju aega võita, et järgmine teos valmis kirjutada, siis Eestis seda ei ole. Isegi kui kirjutada **Georges Simenoni** tempos.

Enamik autoreid on leppinud olukorraga, et romaani autoritasu vastab keskastme riigiametniku kuupalgale. Juhul kui taotlus heaks kiidetakse.

Ütlesid saates sedagi, et tarvis on kunagine riiklik kirjanduse toetusprogramm taastada: „Säärane programm toimis veel 2018. aastal, aga siis läks ta hingusele. Siin võib võtta eeskuju etendusasutuste tegevustoetusest või arhitektuuri ja disaini arendusprojektidest, need on analoogsed programmid teistes valdkondades." Räägi sellest palun natukene lähemalt. Millega oli tegu? Kas millegi sellisega, kuhu kirjandusasutused, mis polnud ministeeriumi n-ö real, said jooksvalt pöörduda?

Londoni raamatumessi järel hingusele läinud kirjanduse toetusprogrammil olid järgmised eesmärgid: eesti kirjanduse eksporti ja rahvusvahelistumist toetavad tegevused, rahvusvahelise mõõtmega kirjandusfestivalide ja ürituste korraldamine Eestis, eesti kultuuri tutvustava võõrkeelse perioodika väljaandmine, eesti kirjanike esinemine raamatukogudes ja koolides. Need sihid, v.a viimane, kuuluvad selgelt eilsesse maailma, mis oli tänasega võrreldes palju päikeselisem. 2024. aastaks on ilmnenud, et naaberriigi juhtkond on võtnud suunaks vallutussõja ning vallutatud alade etnilise puhastuse. Omamoodi selgushetk, mille peale ei ole vaja nutma puhkeda, vaid mõelda, kuidas kindlamalt jalad maha saada.

Üks abinõu oleks riiklik programm, mille eesmärgiks on Eesti kultuurilise identiteedi tugevdamine. Eesti keel ja eesti kirjandus on selle identiteedi oluline osa. Kirjanduse riiklik toetusprogramm peaks olema osa säärasest laiemast ja ministeeriumideülesest ettevõtmisest. Tugevam identiteet kulub ära ka rahutingimustes, see muudaks meid rahvana ühtsemaks ja võimalik, et ka üksteise suhtes sõbralikumaks. Kõik see ei tohiks olla mingi 30ndate stiilis lauspropaganda või loosungifestival, mille vastu inimesed juba ette võõristust tunnevad. Pigem midagi loomulikku ja näoga eestlaste poole suunatut. Midagi ehtsat.

2018. aastal oli Eesti lisaks teistele Balti riikidele Londoni raamatumessi peakülaline, kõlab vist isegi loogiliselt, et siis suunati kõik programmi vahendid sinna, aga kas sina tead, miks programmi pärast seda ei taastatudki? Ministreid on olnud sellest ajast õige mitmeid, kelle kohta võiks seda küsida.

Ilmselt oli tegu millegi fukuyamalikuga – läbimurre Londonisse oli toimunud ja suur eesmärk saavutatud.

Kui suur oli toetusprogrammi rahastus võrreldes näiteks teiste valdkondade samalaadsete programmidega? Ehk kui suur kahju on selle meetme puudumisest kuue aastaga olnud?

2017. aastal eraldas ministeerium kirjandusprogrammile 74 852 eurot. Võrdluseks võib tuua ministeeriumi kodulehelt leitavad „Munitsipaaletendusasutuste, sihtasutusena tegutsevate jne jne tegevustoetuse" viimatise eelarvega 3 724 621 eurot (2022) ja „Arhitektuuri ja disaini arendusprojektid" eelarvega 85 000 eurot. Kirjandusvaldkonna inimesed ei hakka kindlasti mingeid reparatsioone küsima. Pigem tuleks mõelda valdkondade võrdse kohtlemise peale. Ja sellele, et kirjandus on midagi enamat kui raamatuturg ja autorid ning autoreid esindavad organisatsioonid.

Kas see võib olla põhiline, miks kirjandus on võrreldes teiste valdkondadega „vaeslapseks" jäänud? Või on sel sügavamaid põhjuseid?

Määravam on ilmselt asjaolu, et kirjandus ei ole väliselt nii atraktiivne kui mõni teine loomeala, poliitik ei saa osaleda üritustel, kus lava aplausist väriseb ja välklambid sähvivad. Kirjandus toimib enamasti vaikuses ja tähelepanuühiskonnas on see igav ja kasutu. Samas on kogu asjal sügavam mõõde. **Mihkel Mutt** on selle ühes oma artiklis[1] kenasti kokku võtnud: Eesti kestab sama kaua kui tema keel ja emakeelsel originaalloomingul on endiselt eksistentsiaalne tähendus.

Oled nimetanud olulise meetmena ka Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali olukorra parandamist. Märt Väljataga kirjutas 2022. aastal Sirbis nii: „Kui Kultuurkapital 1994. aastal tööd alustas, jagunes eelarve sihtkapitalide vahel võrdselt, kuid kohendused ei lasknud ennast kaua oodata. […] Aastatuhande algul kukkus kirjanduse SK teiste seas eelarve poolest eelviimaseks – vähem on raha ainult arhitektuuri SK-l. Tõsi, sõnakunsti toetatakse ka tõlkeprogrammide Traducta ja Hieronymus kaudu; ning filosoofiaraamatute väljaandmist Avatud Eesti Raamatu kaudu. Kaks viimast põhinevad siiski suuresti eraannetustel."[2] Jällegi tahaksin küsida, mis põhjuseid on selleks (pealtnäha ju ebavõrdsuseks!) sulle teadaolevalt nimetatud?

Kulud on väiksemad ja enamik autoreid on leppinud olukorraga, et romaani autoritasu vastab keskastme riigiametniku kuupalgale. Juhul kui taotlus heaks kiidetakse. Samas on sihtkapitali ekspertidel suur koormus ja suur vastutus. Seda koormust tuleks samuti reguleerida, liiga mugav on olnud otsuseid kulka peale veeretada.

Praegu räägitakse palju sellest, kuidas kultuurisfääri oleks vaja kaasata eraraha – ka Väljataga tsitaadis on toodud paar üksikut näidet, kus see toimib. Kuidas kirjandusvaldkond sinu meelest aga üldiselt sellesse loogikasse sobitub? Kas sinna ongi näiteks eraraha keerulisem kaasata kui mõnda teise valdkonda?

Mul on Hieronymuse programmi ja Kirjanike Liidu romaanivõistluse põhjal jäänud mulje, et on ettevõtjaid, kes toetavad kirjandust heameelega, omalaadsest missioonitundest. Aga siin ei tohiks tekkida sarnane seis nagu kulkaga. Esmane vastutus oma kultuuri ees on ikkagi riigil.

Aasta 2022 lõpus ja 2023 alguses tundus, et viimaks hakkas ka kirjandusrahval mõõt úsnagi täis saama, avaldati mõjusaid arvamusartikleid vabakutseliste toimetulekust, aga organisatoorse poole pealt loodi ka „Eesti kirjandusorganisatsioonide ja -ürituste korraldajate vabatahtlik ühendus", nn kirjandusklaster[3]. Ka EKL on kirjandusklastri üks liige, kas oskad natukene seletada, mis oli selle organisatsioonide kokkutulemise põhjuseks, kas sel on olnud ka mingeid käegakatsutavaid tulemusi?

EKL ei olnud kirjandusklastri kokkukutsumise taga, aga loomulikult me liitusime. Liidu programmiliseks punktiks oligi riikliku kirjandusprogrammi taastamine. Mulle jäi mulje, et koonduti murest ministeeriumi rahastuse pärast. Paistab, et see on nüüd lahenenud. Klastri viimaseks ettevõtmiseks oli külaskäik kultuuriministri juurde 2023. aasta sügisel, pärast seda ei ole ühendusest midagi kuulda olnud.

Kirjandusorganisatsioonid jagunevadki kaheks: need, kellel on riiklik või munitsipaalne rahastus, ja need, kes peavad raha, hambad ristis, oma jõududega välja võitlema. Kulka mõistmisele lootes. Eesti on muidugi väike ja kirjanduse eest seisvad inimesed kohtuvad ja suhtlevad nii või teisiti. Üldjuhul ollakse solidaarsed ja võib-olla ei olegi suuremat katusorganisatsiooni vaja.

Mulle tundub, et viimastel aastatel on küsimused toimetulekust (arusaadavatel põhjustel) kirjandusvaldkonna paljusid teisi (sh sisulisi) küsimusi salakavalalt varjutama asunud. Mäletan näiteks aega, kui ise kirjandussfääri vastu suuremat huvi tundma hakkasin – olid parasjagu särisevad nullindad, mil kultuuriajakirjanduse veergudel toimus kogu aeg mingi huvitav mööbeldamine ja arveteklaarimine, rühmitused, vastandused, miskõik. Kokkuvõttes oli see ju aga võrdlemisi lustlik periood. Kuidas sulle praegune või lähiajaloo kirjandus(elu) tundub? Kas äkki ongi lihtsalt vaiksem aeg, nagu neid ikka tormisematega vaheldumisi esineb (sest ega nullindadki pole me kultuuriloos kaugelt ainus vohav ja elurõõmus periood)?

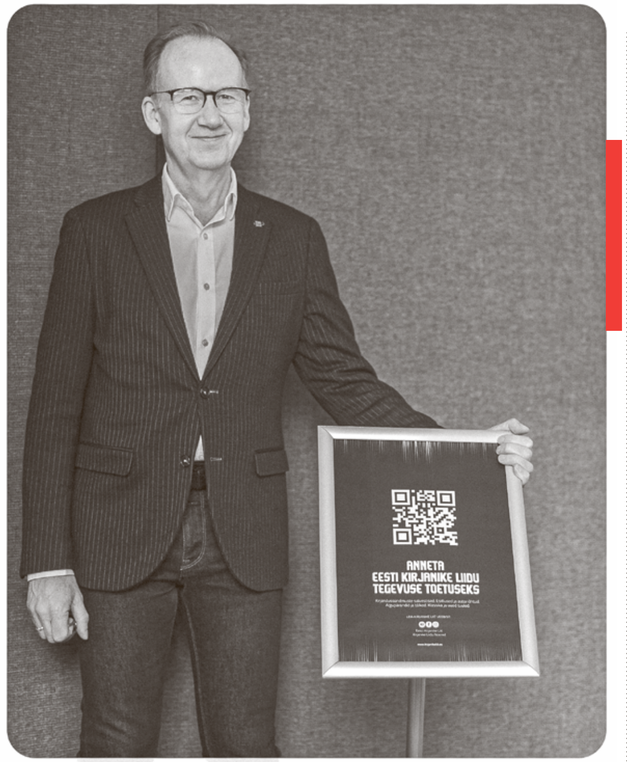

Jaan Kaplinskil on „Teekonnas Ayia Triadasse" huvitav mõte. Selle kohaselt on eesti kultuur ja eriti eesti kirjandus omalaadne piiratud linn, kus eesti haritlane on linnakaitsja rollis ja tuleb kogu aeg mõelda selle peale, et garnison on väiksemaarvulisem kui ründajate vägi ning iga inimese kaotus on korvamatu. Kaplinski kohaselt tähendabki eestlane olemine lõputut kaitselahingut. See vähendab mängurõõmu või rõõmu üleüldse, millel on kultuuri arenemises oluline osa. Või üldiselt loomises. „Teekond Ayia Triadasse" on muide kirja pandud 1991. aasta lõpus, mis tundub tagasivaateliselt aeg, kui õhus oli tohutu ootus ja elevus. Aga Kaplinski nägi ära mingi üldisema mustri ja tal ongi õigus. Kirjanduses peab olema loomisrõõmu ja triksterlust, see ei tähenda katkematut üles-alla hüppamist ja käteplaksu, aga kui meel on kogu aeg must, siis ei jäägi muud üle kui kirstu ronida, hapukoort limpsida ja maailmalõppu oodata.

Nullindatel, millele sa viitasid, oligi triksterlust ja eksperimenteerimist rohkem kui praegu. Me elame omalaadsel traumaajastul, ajalugu traumeerib ja meil on vanemad ja vanavanemad ja elukaaslane, kel on jälle omad traumad. See kõik on kirjandusse kandunud, mis ongi omamoodi aus. Aga elul on kaks maski ja üks neist on koomiline. Või rõõmus.

Mis on kirjanduses just praegu eriti huvitav?

Naisprosaistide uhke tulemine. **Piret Jaaks** on hea näide. Soomes on naisautorid ajaloolise romaani ammu üle võtnud ja minu arvates annavad nad sellele midagi juurde. Mingi tahu.

Eesti kirjanduses torkab üldse silma, et vaatamata kõigile väiksematele hoovustele püsib ajalooline romaan siiski kõige keskmes, mille juurde ikka alati tagasi jõutakse. Sinagi kirjutad ajaloolisi romaane, jutustusi ja näidendeid, kusjuures fookuses on sul üsnagi kauge ajalugu, põhjasõda, esimene ristisõda… Mis nende kaugemate aegade puhul just eriti kütkestab? Mida meil võiks lugejatena olla neist õppida või muidu kaasa võtta?

Ma olen võtnud ajalugu pikka aega kui mingit kornukoopiat, mida tuleb ainult veidi kallutada ja kõiksugu lugusid muudkui voolab. Aga praegu tekitab ajalugu minus kõhedust. Ülikoolis õppides püüdsin avastada ajaloo seaduspärasusi, et kas seal on mingi võnge või regulaarne kordus. Aga mis siis, kui ajalugu ongi üksainus kordus? Põlvkond mõnest *belle époque*'ist, kellele kollektiivne tapmine tundub barbaarne ja anomaalne, on sunnitud sõtta minema ja pärast valatakse varemeil pisaraid ja antakse pühalikke vandeid: ei enam, need asjad ei tohi kunagi korduda! Seejärel kasvab uus põlvkond, kes ei ole sõda kogenud, ja mingi valitseja hakkab vaikselt võimu haarama ja naabreid ähvardama. Kui ta esimesi tükke haukab, siis mõeldakse, et küllap ta peatub. Aga ta ei peatu kunagi. Ainult siis, kui ta kohe hävitada. Aga pole nagu tahtmist ja otsest ohtu ka veel mitte. Kurjus kasvab ja ta saab hävitada ainult jõuga ja selle tulemusena kannatavad kõik. See on nagu mingi neetud tsükkel ja ainuke lahendus saab olla vaimne või õigemini religioosne, miski, mis kogu senise hoone ümber laob. Ma usun, et see muutus tuleb.

Teatasid hiljuti, et oled EKLi esimees kuni järgmise üldkoguni aprillis. Kuna statuut võimaldaks sul aastakese veel esimehe kohal olla, hakati sellest vist üsna rohkesti dramaatilisi tõlgendusi otsima, millega sa resoluutselt kaasa minemast keeldusid. Küsin siis praegu hoopis, mis võiksid olla EKLi järgmise esimehe suurimad (või ka kiireloomulisimad) väljakutsed? Mis tuleks valdkonnas lähiajal korda teha?

Kaplinski kohaselt tähendab eestlane olemine lõputut kaitselahingut. See vähendab mängurõõmu või rõõmu üleüldse, millel on kultuuri arenemises oluline osa.

Peaksin ilmselt rääkima rahadest ja autori majanduslikust toimetulekust, aga tundub, et kõige olulisem töö on üldsegi lugejaga. Et kirjandusele käega ei löödaks, kuna lugemine nõuab vaimset pingutust ja keskendumiseks pole aega – me oleme oma aja vabatahtlikult ära andnud. Nagu kirjutab **Hasso Krull** „Tänapäeva askeesis". Seejärel on oluline, et oleks inimesi, kes leiaksid endas jõudu kirjutada teoseid, mida oleks põhjust lugeda. Seos keele ja kirjanduse ja rahva püsimise vahel on tõepoolest orgaaniline. Vastasel juhul saab valdavaks mõni teine keel ja mõni teine rahvas ja mõni teine kirjandus. Aga ma usun, et ülesanne on lahendatav, eriti kui õnnestub rõõmu ja meelerahu juurde leida. Need kaks on ilmselt samuti vabatahtlikult ära antud.

[1] *Mutt, M. 2023. Marginaliseeruv eesti kirjandusilm. – ERR, 09.01.*
[2] *Väljataga, M. 2022. Nn kirjandusvaldkond. – Sirp, 04.11.*
[3] elk.ee/kirjandusklaster

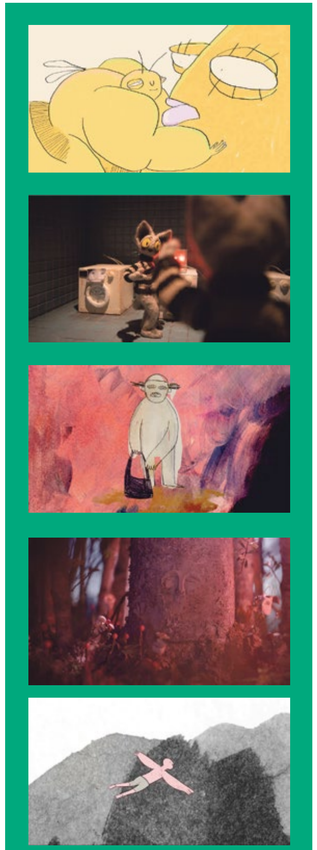

HI-HI-HIPI

Autor: **Johanna Reinvald**

Johanna Reinvald on Müürilehe esimene resident (jaanuar–aprill 2024). Ta õpib Viljandi kultuuriakadeemias videokujundust ja tegeleb fotograafiaga, mõeldes palju meestele, naistele ja suhetele. Residentuuri käigus katsetab ta pildimängude ja fotolavastustega. Sel kuul iroonitseb ta hipiliku hipsterluse üle Viljandis, mis on täis Rohelise Maja kohviku viie-euroseid ökosaiakesi, folgi propagandat, kampsunites higistamist ja viisakat parmutsemist. Lisaks sellele pildistas ta teemanumbri #kultuur-ja-raha jaoks mustvalge fotoseeria. Eelmises Müürilehes veenis ta inimesi Solarise keskuse fotokabiinis endast portreesid pildistama, mis ilmusid pealkirja all „Solli kabiinis".

pothead hippies 4ever <3

Modellid:
Karl Jakob Bartels
Liina Pääsuke
Liisbeth Kala
Laura Sinimäe
Jass Kalev Mäe
Johannes Martin Saar

SITTA KAH! KESKKONNA-PROTEST JA NALI

KESKKONNAPROTEST

Ajal, kui ilmub ridamisi uudiseid, mis räägivad kasvavast huvist fosforiidikaevandamise vastu Eestis, on paslik meenutada, kuidas üks pilapilt keskkonnaküsimustes rahva meelsust kujundas.

Kadri Tüür

Teame kõik, et väike eesti rahvas laulis end Nõukogude võimu alt vabaks. See on elav näide, kuidas vägivallatut vastupanu on võimalik kasutada ajaloo muutmise tööriistana. Vahest mäletame ka öölaulupidudele eelnenud protestimiitinguid, mis aitasid peatada hiiglaslike avamaakaevanduste plaani Virumaal. Seegi on näide rahumeelsest protestist, mis sillutas teed vabanemisele keskvõimu kütkeist. Tahaksin meenutada tollest ajast veel üht rahumeelse keskkonnaprotesti väljendust, mis ilmus avalikkuse ette naljapildina.

KESKKONNAPROTEST: POLIITIKA VÕI ELLUJÄÄMISE KÜSIMUS?

1996. aastal avaldas ameerika ajaloolane **Jane Dawson** uurimuse keskkonnaprotestidest Ida-Euroopas, väites, et keskkonnamured, näiteks protestid tuumaenergia vastu Leedus, hüdroelektrijaama vastu Lätis või fosforiidikaevandamise vastu Eestis, olid ainult kattevarjuks poliitilistele, s.t rahvuslikele tegutsemisajenditele. Ta kirjutab, et taolised protestid ei olnud suunatud pelgalt potentsiaalselt ohtlike tehnoloogiliste lahenduste vastu, vaid kujutasid „koloniseeritud rahvaste appihüüdu imperialistliku keskuse antidemokraatlike sekkumiste pärast". Dawson kahtleb, kas keskkonnakaitselist laadi protestid ja murede väljendamine olid ikka lõpuni siirad – pigem teenisid need ikka eeskätt Moskva võimu alt pääsemise eesmärki.

Planeedi põldudest ühe kuuendiku väetamiseks oli kavas üles kaevata ligi viiendik Eesti territooriumist.

India päritolu kultuuriloolane **Ramachandra Guha** osutab globaalsest keskkonnaajaloost kirjutades, et õigus tervislikule elukeskkonnale on üks põhilistest inimõigustest ja kodanikuühiskonna tekkimise algfaasides on alati väga tavaline näha seal ka keskkondluse elemente. Keskkonnaküsimused ilmuvad sellistes olukordades välja tavaliselt käsikäes sotsiaalse õigluse teemadega. Siitkandi keskkondlust käsitledes osutab Guha, et Nõukogude Liidu algusaegadel oli keskkonnaalaste murede väljendamine võrdsustatud dissidentlusega, mis oli karistatav. Olukord läks märgatavalt paremaks alles perestroika ja glasnosti ajal, mis oli omakorda katalüsaatoriks keskkonnateemade laiema avalikkuse ette toomisele. Hakati kõnelema sellest, et keskvõim on paigutanud saastavaid tehaseid ja elektrijaamu sihilikult mitte Venemaa, vaid teiste liiduvabariikide territooriumidele.

KAS NALJA VÕIB TEHA?

Raamatus „Halb keskkondlus: iroonia ja lugupidamatus ökoloogilisel ajajärgul" („Bad Environmentalism: Irony and Irreverence in the Ecological Age") küsib ameerika ökokriitik **Nicole Seymour**, kas keskkonnateemade üle võib nalja teha. Ellujäämine, väljasuremine, tohutuid kannatusi põhjustavad keskkonnakatastroofid, nagu üleujutused, maastikupõlengud, tornaadod, põud, jäävihm… Mis seal naerda on?

Eesti ajakirjanduse uurija **Maarja Lõhmus** on kirjutanud, et huumor on totalitaarsete režiimide Achilleuse kand. See lipsab läbi tsensuurisõelast – mitte alati, aga vahel ikka – ning seda on võimalik kasutada vahendina, millega smugeldada eksistentsiaalselt olulisi probleeme avalikkuse ette nii, et seda on raske jõuvõtetega takistada. Pelga pühalikkusega maailma ei päästa.

ETTEVALMISTUSED KEVADKÜLVIKS

Eelneva jutu illustreerimiseks sobib hästi üks näide Eesti taasiseseisvumise ajast ehk kuidas ideoloogilistele nõudmistele on näiliselt vastu tuldud, kuid paari väikese liigutusega on toodud pildile nii poliitilised kui ka keskkonnaprobleemid. Otsest vastandumist ei ole, aga ridade vahelt lugema harjunud publikule on sõnum selge ja mõjus.

Jutt käib **Priit Pärna** karikatuurist „Sitta kah!", mis ilmus 1987. aastal kultuurilehe Sirp ja Vasar 8. mai numbris. Toona olid puudujäägid igapäevatöös ja olmes tavapäraseks satiiri ja naljategemise objektiks. Siin võime näha kevadkülvile pühendatud pildikest, mis käsitleb kunstväetiste nappust põllumajanduses ja innustab tööstust neid suuremas mahus juurde tootma, et tagada kogu rahvastiku heaolu. Kõik on korras, sest ka kultuuriinimeste ajaleht elab kaasa algavale agrotehnilisele hooajale, kinnitades nii oma sidet reaalse eluga.

Kui ainult poleks ühte väikest aga: see kaasaelamine on irooniline.

Näeme pildil hobusekronu, kes veab enda järel üle jõu käivalt suurt puuratastega sõnnikuvankrit, mille otsas troonib puhvaika ja vatipükstega mees, käes

Priit Pärna illustratsioon. Avaldati esimest korda Sirbis ja Vasaras 8. mail 1987

kena suur roostes hang. Koormast lendab parasjagu minema hangutäis sõnnikulatakaid. Need piirjooned ei vaja pikemat lahtiseletamist – see on äratuntavalt Eesti kuju. Ikooniline seos Eesti kui reaalse geograafilise üksusega on selgesti loodud. Aga mida see veel tähendab?

Äravaevatud hobuses võime näha Nõukogude plaanimajanduse iroonilist võrdpilti: põllumajandustoodangu pigistatakse välja viimane võhm; mingit tõotatud progressi ega kommunismi jõudmist ei paista silmapiiril ega ka kusagil mujal. Vaene hobune on nälginud ja ka põld ise on täiesti kurnatud, esiplaanil on mõned harvad murdunud kõrred. Põld täidab kogu pildi, aga sõnnikut, mis on vajalik mulla viljakuse taastamiseks, on ainult ühe nadi koorma jagu. Seda on ilmselgelt liiga vähe.

Edasi mõtlemiseks on vaja teada ajaloolist konteksti. 1987. aastal toodi laiema avalikkuse ette NSV Liidu riikliku varude komitee kavatsus asuda Kirde-Eestis kaevandama fosforiiti, mis pidi aitama kaasa mineraalväetiste tootmise kasvule kogu Nõukogude Liidus.[1] Planeedi põldudest ühe kuuendiku väetamiseks oli kavas üles kaevata ligi viiendik Eesti territooriumist. Nii sümboliseerib lendlev Eesti-kujuline sõnnikukamakas Nõukogude võimu kolonialistlikku suhtumist oma liiduvabariikidesse: eeldatava keskse hüve saavutamiseks on asjakohane suhtuda teatud väiksematesse, perifeersetesse tükkidesse kui ärakasutamist vajavasse ressurssi. Koheldakse nagu sõnnikut, kui otsesõnu öelda.

VANKRILT PÕGENEMINE

Teisalt saab pildil oleva mehe suust kõlavat hüüatust „Sitta kah!" tõlgendada optimistlikumalt, mitte end tingimata sõnnikutükikesele ohvripositsiooni paigutades. See võib tähendada ka minnalaskvat hüüatust: „Las läheb, mis meil sest!" Siin kõlab igatsus, et hüppakski õige maha ja läheks oma teed!

Selle naljapildi huumor ei ole kahtlemata kuidagi iseäranis peen või intellektuaalne, pigem vastupidi: tegu on väga maalähedase situatsiooniga, mille puhul iga vaataja leiab oma tasandi või paar, mille üle naeru mugistada. Kuna pilt põhjustas suurt lugejahuvi ja vastukaja, jõudis see pärast äratrükkimist ringiga tagasi tsensorite kätte, kes seda teist korda vaadates samuti midagi ambivalentset tajusid, ja peatoimetaja sai karistada. Aga tegu oli juba tehtud.

Kas just see naljapilt tagas fosforiidisõja hoogsa käivitumise ja võiduka lõpu, seda saab tagantjärele konstrueerida nii ja naa. Igal juhul oli see aga edukas irooniakasutus, millega sai kiiresti ja ökonoomselt juhtida suure hulga lehelugejate tähelepanu nii keskkonda kui ka ühiskonda varitsevatele väga tõsistele ohtudele ja ühtlasi pakkuda välja võimalikke lahendusi. Nõukogude Liidu sõnnikuvankrilt lahkumine võis tunduda 1987. aastal paljudele veel ohtliku hüppena tundmatusse, aga vankrile jäämise hind oli ka üsna selgesti sõnastatud.

Nõudlus fosforiidi ja sellega koos kaevandatavate haruldaste muldmetallide järele kasvab praegu kogu maailmas, sh taas Eestis. Kaevandamissaadustest ei pea tegema ainult väetist, vaid fosforiidi ümber „kogunenud" muldmetalle saab pärast äärmiselt spetsiifilist eraldamis- ja töötlemisprotsessi kasutada akudes, droonides, magnetites, tuulegeneraatorites… Kaevandamise potentsiaalne kasu rahvamajandusele on suur. Teisel kaalukausil on aga küsimused jäätmete ladustamise ja keskkonnakahjude minimeerimise kohta, näiteks on kaevandamise üheks tavaliseks tagajärjeks häired veerežiimis. Kolmanda argumendina võib tajuda veel mõtet, et pigem kaevandame ise, kui et ükskord teevad seda mõned uued kolonisaatorid.

Nutta või naerda?

[1] *Fosforiidisaagat on valgustatud mitmest vaatenurgast 2022. aastal ilmunud humanitaarteadusliku ajakirja Methis keskkondlusele pühendatud 30. numbris.*

Müürilehe ja keskkonnaajaloo keskuse KAJAK koostöös sündinud rubriik toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: ajaloo ja keskkonna. Igas loos meenutavad keskkonnahumanitaarid mõnda minevikuseika, millel on tulevikule palju öelda.

Foto: Erkki Sonn

Kadri Tüür on keskkonnahumanitaar, kes elab Muhus, aga tööl käib Tallinna Ülikoolis. Tema õemees on geoloog, kes tegeleb fosforiidiuuringutega.

KIIRKOHTING

KALLI TALONPOIKA

Küsis **Mariliis Mõttus**

Kalli Talonpoika on kohaliku pungiskeene kasvandik, kelle lähenemist muusikaloomisele on vorminud David Lynch ja Serj Tankian.

Kuidas sul tekkis äratundmine, et just punk on sinu muusika?
See äratundmine tekkis ajal, mil mu elus oli üks suur tühjus, mis jäi inimestest, kes oleks ehk pidanud mu jaoks olemas olema. Punk, eriti just Black Flag, oli jõud, mis mind üksilduse sügavast august välja tõmbas, kui olin kusagil 13–14-aastane. See näitas mulle, et nii kaua, kui suudad leida sügavat rahulolu sõltumatusest kui voorusest endast, ei saa miski sind päriselt kõigutada.

Lisaks on see õpetanud mind tegema väga vähesega väga palju, mis ongi mu meelest tähtsaim oskus siin maa peal. Mainimata ei saa jätta ka väga kindlasuunalist moraalset kompassi, mis jääb külge sellistelt bändidelt nagu Fugazi ja Minutemen. *Hardcore* väga otseses mõttes päästis mu elu ja seega olen ma sellele oma elu võlgu.

Punk on õpetanud mind tegema väga vähesega väga palju.

Mis sind selle subkultuuri ja muusika juures tõmbab?
See subkultuur ja selle ideaalid on punkmuusikast lahutamatud, seega eelmine vastus sobib ka selle küsimuse vastuseks. Sul ei saa olla reaalset punkmuusikat DIY-suhtumiseta ja mingil määral kehtib ka vastupidine. Õige *attitude* võib mis tahes bändist spirituaalses mõttes punkbändi teha ja selle kaotamine vabalt punkbändi millekski hoopis muuks muuta.

Räägime siin sinu puhul küll enamasti pungist, aga tegelikult teed sa ju põikeid ka mujale – *noise rock*'i, *ambient*'i, oled mänginud *death metal*'i bändis Intrepid. Mil määral sa üldse muusikat tehes mõtled, mis stiile sa sellesse integreerid?
Noh, ütleme nii, et ma üritan lihtsalt muusikat teha. Mul on üks kindel parameeter, mida ma muusikat tehes taga ajan, ja ma jõuan selleni mis iganes meetmetega. Selleks parameetriks on mingisugune intuitiivne taju, et muusika on ühenduses selle universumi kudesid ühendava niidistikuga, millele on läbi aegade igasuguseid eri nimetusi ja raamistikke leiutatud. Jep.

Täpsemini võib siis öelda, et ma tahan, et mu muusika tõstaks minus endas teadlikkust sellest nimetamatust või sidet sellega, ja loodan, et see teeb mu kuulajatega sama, isegi kui neil sellisest asjast jumala suva on. Ma ei usu ühtegi jumalasse, aga arvan, et religioonides eeldatavad jumalad on olnud inimlooma väiklased katsed seda hoomamatut… noh… hoomata. Heal juhul katsed seda keskmisele inimesele seletada. Ma kindlasti ei taha, et mind liigitataks nende veenduste tõttu mingiks *new age*'i fanaatikuks, aga eks ole nii, et kui ma ei ütleks neid asju välja, siis keegi ei oskaksi seda minust aimata, nii et ma vist ei pea muretsema, hahaha. Selle jaoks oleks vaja teha täiesti eraldi intervjuu, aga kui kedagi huvitab, siis **Serj Tankian** ja **David Lynch** olid minu jaoks selle teema katalüsaatorid.

Mulle teeb tohutult heameelt, et praegune pungiskeene põhineb loomingul, mitte meelemürkide manustamisel, mille poole see minevikus kippunud on.

Sa oled öelnud, et kuna oled inimene, siis kirjutad ikkagi inimkogemusest. Mis teemad sind eriti sütitatavad? Kas sa ka positiivsematest asjadest innustud?
Mida ma tol ajal tegelikult mõtlesin (vist oli 2020) ja mida ma nüüd paremini mõtestada oskan, on see, et ma kirjutasin väga egost tingitud kohast. Igasugustest maistest muredest, mis meid kõiki kimbutavad.

Sellel pole otseselt midagi viga, aga olen aru saanud, et mu lemmikhetked mu loomingus on olnud need, kus ma olen rohkem endast eraldiseisvalt kirjutanud. Ehk siis momendid, kus ma kirjutan ja kirjutan ja hiljem vaatan, et huvitav, kes selle tegi. Sellised hetked sünnivad mu meelest just siis, kui su ego ei valda sind nii tugevalt, seega loogiliselt olen üritanud rohkem sellest „inimkogemuslikust" protsessist eemalduda. See on pikk ja keerukas teekond, aga usun, et see on lõpuks seda väärt. See võib vabalt ka väga suur viga olla!

Millisena sina praegu Eesti pungiskeenet näed ning mis maailma mastaabis selle puhul huvitavat toimub?
Ma ei tea, kas Eesti pungiskeene on üldse kunagi nii elus olnud kui praegu. Eks ta nõukaajal pidi ikka olema, aga pärast seda ei teagi.

Igatahes, tervisliku skeene tunnusmärgiks peetakse vist *zine*'ide olemasolu, mida meil on hetkeseisuga kaks (MÜRA, Mutt), ja olen kuulnud kõlakaid, et varsti on mis bändid mängivad, nad tulevad lihtsalt selleks, et kogukonda toetada. Sama kehtib ka mingite bändide puhul. See on kindlasti tähtis osa kõigest, mida ma teen või teha saan.

Mis artiste pead enda suurimateks mõjutajateks? Miks?
System of a Down meenub kohe, käsikäes Swansiga. Nendest kahest kiirgab mu jaoks enim seda puhast spirituaalset jõudu, mida ma muusikast otsin. Unwound, just eriti nende viimane album, läheb ka mingil määral samasse auku. Kindlasti andis ka Black Flag mulle hulganisti vahendeid, millega luua või siis pigem hävitada. Hüsker Dü lammutas „Zen Arcade'iga" maha igasugused žanrilised piirangud, mis mu peas olid. Need kaks bändi on mul lausa tätoveeritud ka.

Mark Morgani „Vault Archives" on väga tugevalt mu *ambient*'i-taju kujundanud, koos **Akira Yamaoka**

Foto: Paula Jürgens

ilmumas isegi kolmas. Muusikutest rääkimata on meil veel hulganisti luuletajaid, visuaalkunstnikke ja fotograafe, seega see pole enam ammu lihtsalt „mingid vennad teevad keldris bändi". Veel teeb mulle tohutult heameelt, et skeene põhineb loomingul, mitte meelemürkide manustamisel, mille poole see minevikus kippunud on. Siit võib ka kestvust loota.

Sotsiaalmeedias sa oma muusikat eriti ei promo. Kuidas oma muusikat tutvustada, kui ei taha sellesse sotsiaalmeedia nõiaringi kinni jääda?
Mul pole õrna aimugi. Kusagilt need inimesed tulevad, aga ma ei tea, mis mehhanismi kaudu või mis põhjusel. Muidugi oleks tore arvata, et muusika on lihtsalt nii hea, aga see tundub kuidagi liiga lihtne ja üsnagi pompöösne vastus. Eks siin maailmas ole ikkagi säilinud muud edukuse ja leviku mõõtjad kui sotsiaalmeedia numbrid, aga need pole sugugi nii lihtsalt nähtavad või mõistetavad.

Ainus targem variant, mis pähe tuleb, on see kogukonnatunne, mis hea skeenega tekib. Mõnda kohta tulevad inimesed olenemata sellest, mis päev on ja ja tema „Silent Hilli" *soundtrack*'idega. Ma saaks siin igasuguseid näiteid tuua, aga see läheks ikka pikaks heietamiseks.

Mis on sinu unistused muusikuna?
Stina Leek küsis mult hiljuti sama küsimuse ja jõudsin järelduseni, et mu unistus on suuta säilitada seda töökust ja südikust, mida mul loominguga tegelemiseks vaja on. Et saaksingi igavesti oma hinge toitmiseks vaid sellest sõltuda, et teen oma tööd ja tean, et selle tegemine on õige. Igasugused saavutused ja materiaalsed tulemused, mis mu tööst tulenevad, on lõppkokkuvõttes tühised ja kõrvalised nähtused, seega raske on millestki tavalises mõttes unistada. Ainus, mida mult võtta ei saa, on tehtud töö ja see on see, millel kõik tegelikult põhineb.

Seega mingis mõttes elan ma juba oma unistust ja loodan lihtsalt, et see ankur mu seest kaduma ei lähe. Vast ei lähe! Ja noh, okei, tõdesin lõpuks ka Stinale, et ma tahaks olla nagu David Lynch, aga muusik, hahaha.

Pane kõrv peale: talonpoika.bandcamp.com

KALLI TALONPOIKA ESINEB TALLINN MUSIC WEEKI VIKENDICA *SHOWCASE*'IL 6. APRILLIL LOKAALIS KIVI PABER KÄÄRID.

VÄIKE KOHALIKE KVÄÄRIRUUMIDE VÄLIMÄÄRAJA

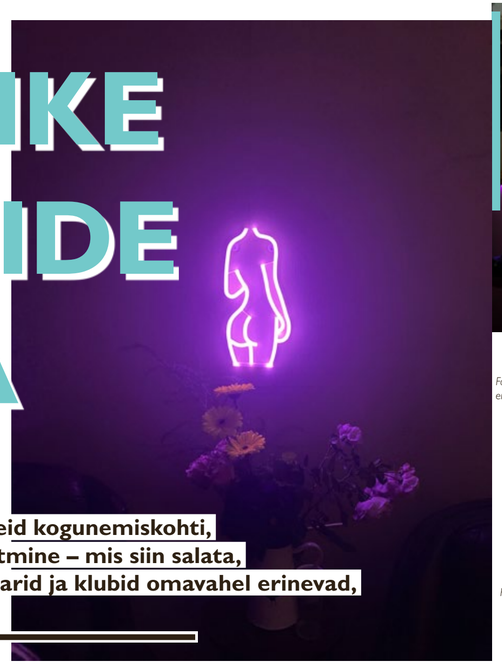

Viimastel aastatel on (näiteks Tallinnas) avatud mitmeid kväärikeskseid kogunemiskohti, samas on mõni eriti pikalt või poolpikalt tegutsenud ruum või ettevõtmine – mis siin salata, ka mõni eriti kallis – alles ka uksed sulgenud. Uurime, kuidas need baarid ja klubid omavahel erinevad, mis neid üksteisele lähendab ja kes neid külastavad.

Lena Kurg ja **Jens Jaanimägi**

Kväärikogukond Eestis on läbi aegade saanud organiseeritumalt kokku tulla peamiselt Tallinnas või Tartus, kuid eraldi ruume on selleks nappinud. Teistkümnendate Tallinnas üles kasvanud olid (varases) teismeeas vähemasti kuulnud Vabaduse väljaku tagusest X-Baarist, midagi toimus vahel ka LGBT Ühingu ruumides, küll aga olid üritused tihti formaalsemat sorti ning ei olnud otseselt midagi noortele suunatut. Tagasihoidlikule kapis teismelisele tundus kogukonna leidmine kodumaal alati pigem kättesaamatu kontseptsiooni kui reaalsusena.

Esimesed kuuldused päriselt kvääridest ja ägedatest pidudest jõudsid minu (Lena) kõrvu ja teadvusesse ruumiloomele keskendunud Peemoti keskus. Eri sorti ruumide olemasolu on tähtis ning turvalised mitteformaalsed ruumid kvääride pidudeks ja ööeluks on ühed parimad viisid kogukonnaga tutvumiseks, sidemete tekitamiseks, kultuurilise narratiivi loomiseks. Tutvustamegi alljärgnevalt mõne sõnaga valikut olulistest kvääride kogunemiskohtadest.

HUNGR

Alles möödunud aasta aprillis Tallinnas Tulika tänaval uksed avanud klubi Hungr pakub eneseväljendusvõimalust mitte ainult kohalikule kväärikogukonnale, vaid ka teistele põrandaalustele nüüdiskultuuri hoovustele. Hungri eestvedajateks on Eesti alternatiivsema kväärikskene eliit, kamp Sveta Baarist välja kasvanud LGBT+ artiste, aktiviste ja muidu häälekaid kogukonna liikmeid. Asutajate sõnul ühendas neid soov ühise ruumi järele, mis erinevalt teistest nooremale põlvkonnale suunatud kohtadest ei oleks lihtsalt kväärisõbralik, vaid otsejoones kväärikeskne. Programmi poolest toimub Hungris üritusi seinast seina, sealhulgas draägiesinemisi, kogukonna *fundraiser*'eid, töötube ning muidugi ka niisama pidusid. Muusika vallas kirjeldab kava tabavamalt ja kokkuvõtvalt märksõna „Gen Z" ehk muusika ületab eri žanrite piire, kuulata saab sõltuvalt üritusest kas trendikat popmuusikat, *techno*'t, *dark wave*'i, EDMi vm.

Klubi on väike ning seetõttu hubane ja turvaline. Sisse astudes jätab Hungr esmalt ehk *edgy*'lt sünge mulje – seinad, inimeste riided ja turvamehe näoilme on pealtnäha tumedad. Tundub, nagu Berliini *techno*-klubist oleks tehtud miniatuurversioon ja see Kristiine mahajäetud garaažide vahele tõstetud. Esmamulje on aga petlik, sest ehkki muusika mõttes ei jää Hungr ka kuulsamatele ja kordades suurematele peokohtadele alla, on sealne õhkkond äärmiselt sõbralik, avatud ja rõõmsameelne. Tantsumuusika kõrval kostab inimeste ja baarirahva juttu ja naeru, toimub ühe sotsialiseerimine – tegu ongi igati põneva sünteesiga rajust klubikultuurist ja pisikese kogukonnabaari võbinatest.

Hungri asutajaid ühendas soov ühise ruumi järele, mis erinevalt teistest nooremale põlvkonnale suunatud kohtadest ei oleks lihtsalt kväärisõbralik, vaid otsejoones kväärikeskne.

Visuaalse identiteedi poolest on Krõhva baar olnud justkui mullu suvel linastunud „Barbie" filmist mitmeid aastaid ees: roosa, sädelev ja rõõmsameelne.

Atmosfääris on oluline roll ka Hungri-esisel õuealal, kus suitsu nurudes võib jutule saada nii äsja esinenud *queen*'i, eksi endise silmarõõmu, järgmise seti DJ kui ka sama hoovi peal asuva klubi 9/11 eksinud külastajaga. Inimeste hulk on õhtust õhtusse erinev – kui suuremad peod kutsuvad kohale rohkem masse, siis mõnel vaiksemal õhtul võib kohata vaid mõnda inimest. Klubiliste seast on kujunenud ka kohalik tuumik püsikaid, kelle näod ka harvemale külastajale võrdlemisi kiiresti tuttavaks saavad.

Hungri südameasjaks on aga ka kogukonna harimine ja kultuurilise järelkasvu arendamine-kasvatamine. Sellest soovist on klubi lühikese tegutsemisaja jooksul sündinud juba kaks silmapaistvat projekti: DJ-*mentorship* ja Pedestrian Drag School. DJ-*mentorship*'i raames möödunud suve lõpus n-ö plaadikeerutaja paberid kätte saanud noorte mussi saab nüüd kuulata juba teisteski Tallinna öölokaalides. Jalakäijate draägikooli professoriteks on aastaid tegutsenud House of Pedestriani majavanemad ja kohaliku kväärikultuuri pärlid **Helgi Saldo**, **Kxster** ja **Nasty Nikita**.

VIKERRUUM

Vikerruum on vanim Eestis tegutsev kvääripidude sari, mis on kostitanud kõrvupööritava popmuusika ja säravate esinejatega juba 2010. aastast eeskätt Tartu publikut. Ehkki iga kuu toimuvad Vikerpeod on oma ajaloos omajagu pindasid vahetanud ning mõnel haruldasel korral ka pealinna külastanud, on Vikerruumi tõeliseks koduks juba mitmeid aastaid Tartus Magasini tänaval asuv Genialistide Klubi. Ka siinpuhul tuli algatus just kogukonna seest – Vikerpeo salapärane, alati üksnes taustal niite tõmbav hing on Genialistide Klubi praegune programmijuht **Jaan Kroon**. Sarnaselt Hungriga on ka Vikerruum selgelt kväärikeskne *space*, ehkki reklaamib end ka heterosõbralikuna, ning kahtlemata mängibki peosari ka kohalikus noorema generatsiooni heterokultuuris olulist rolli.

Peo ülesehitus on väikeste muutustega läbi aastate turvatunnest sisendavalt sarnasena püsinud. Muusika lubab kõigil pidulistel kogu kõrist kaasa laulda ning pelga kaasaõõtsumise asemel puusa nõksutada ja taguotsa raputada. Peo oodatuim osa on kohaliku kväärikultuuri bravuuritaride – *queen*'ide, *king*'ide ja *thing*'ide – ülesastumine. Draägiesinemised paistavad silma värvikuse, sädeluse ja rohkete popkultuuri elementide ja viidetega. Vikerpidu ümbritsev aktiivne draägiskene ning just eeskätt Vikerpeol tegutsevad Tartu draägiartistid, nagu **Delfi Oraakel**, **Dykeonaut**, **Helmehirmutis** jt, on saanud viimastel aastatel üle linna tuntud mikrokuulsusteks, kellest nii mõnigi võiks kiidelda andunud fänkonnaga.

Ehkki pidu algab alati kell kümme õhtul, mööduvad esimesed tunnid siin üsna rahulikult. Ent kes seepeale pettunult koju asutab, teeb ränga vea. Nii kui kell kukub südaööd ning teise korruse lavale astuvad esimesed draägibravuuritarid, on saal korraga pilgeni täis. Lühemad püüavad baariletile, trepiastmetele või suisa pikemate kukile ronida, et tagada parem vaateväli Eesti draägialase kõrgkultuurile. Kui esinemised on läbi, minutitepikkused *standing ovation*'id ära kõlanud ja nikotiinisõltlased meie seast oma tungi rahuldamas käinud, siis alles läheb tõeliseks peoks. Kella neljani õõtsub kahel tantsupõrandal kirju mass noori ja pisut vähem noori, kes rõõgivad kogu hingest popmuusika klassikutele kaasa. Pidu kulmineerubki kell neli hommikul, kui kõlaritest kostuvad „Kodulaulu" esimesed taktid, mille peale peorahvas teab otsekohe üksteisel käest kinni haarata ja ringis tantsides hõisata: „See on kodukoht!"

Fotod: Krõhva baar / erakogu

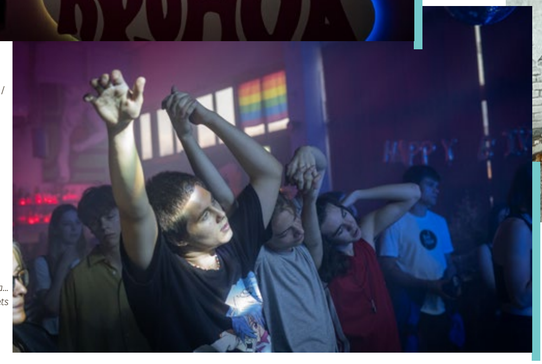

RIP Sveta... Foto: Evert Palmets

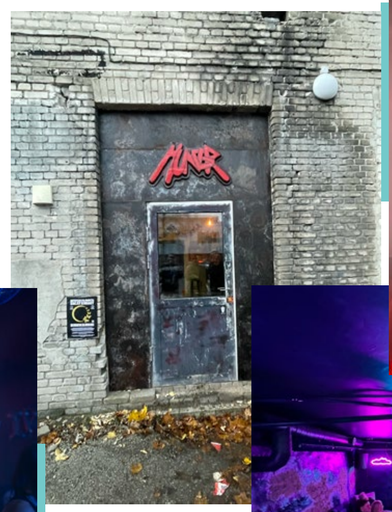

Foto: Sander Väärtmaa

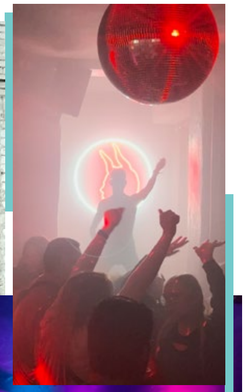

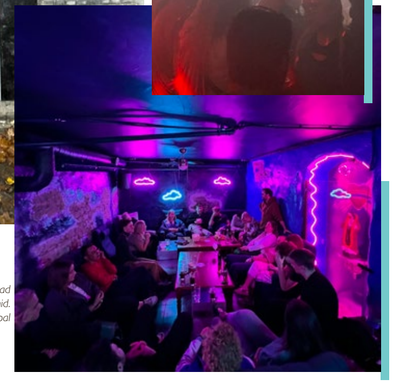

Hungr ja HELLo on uusimad kodumaised kvääriruumid. Fotod Hungri ja HELLo loal

KRÕHVA

Krõhva on moned head aastad Pärnus Kuninga tänaval peamiselt suvel tegutsenud baar. Nagu vihjab nimigi, peab Krõhva end tõeliseks beibebaariks – kirjeldataksegi end eelkõige naistele, LGBTQ+ inimestele ja nende kunstile keskendunud asutusena. Ühtlasi on ta mitte just hiilgava liberaalsusega silma paistvas Pärnus kohalikule kväärikogukonnale omamoodi oaas, mis pakub turvalist eneseväljendusruumi mitte vaid suvepealinna kaevatele turistidele, vaid just kohalikele.

Visuaalse identiteedi poolest on Krõhva baar olnud justkui mullu suvel linastunud „Barbie" filmist mitmeid aastaid ees: roosa, sädelev ja rõõmsameelne. Seda identiteeti annab edasi ka Krõhva erkroosa *merch*, mis näiteks ühel siinkirjutajatest õnnestus endale juba esimesel külastusel koos klubikaardiga loosimängus võita. Ühtlasi on Krõhva kodumaise alternatiivkultuuri Pärnumaale vahendaja. Krõhvas on esinenud teiste hulgas **Valge Tüdruk**, **Florian Wahl** ja rida tuntud skene DJsid.

X-BAAR

X-Baar kui Eesti (ja Baltimaade) vanim siiani tegutsev kääri-*space* avas oma uksed 1998. aastal. Selle aja jooksul on baar toimetanud päris mitmes kohas Tallinna vanalinnas ja selle ümbruses ning asub nüüd napilt all-linna müüride taga Komandandi teel. Lisaks pikale ja väärikale ajaloole erineb X-Baar teistest siin kirjeldatud kohtumispaikadest sellegi poolest, et klientuur on seal mõnevõrra vanem ning baar on ka oma vaibi poolest positiivses mõttes justkui Eesti kääriajaloo ajakapsel. Meelelahutusprogramm integreerib läänelikku peavoolu geikultuuri, kodumaiseid ja naaberriikide kääre meelelahutajaid ning Eesti retrokultuuri. Toimuvad nii „RuPaul's Drag Race'i" kui ka „Eesti laulu" ühisvaatamised, esinevad eeskätt just põhjaja lõunanaabrite artistid ning võib juhtuda, et baarileti taga kokteili mekutades hellitab ilma mingisuguse võltsirooniata külaliste kõrvu näiteks **Anne Veski** looming.

X-Baari programm integreerib läänelikku peavoolu geikultuuri, kodumaiseid ja naaberriikide kääre meelelahutajaid ning Eesti retrokultuuri.

Teatav *disconnect* teiste kohtadega küll püsib, aga kindlasti võivad sel olla ka põlvkondlikud tagamaad – kui kõikjal mujal õnnestus siinkirjutajatel kohata tuttavaid nägusid nii klientide kui ka esinejate seas, millest jäi mulje, et Eesti kväärikogukond voolabki kõigi kirjeldatud kohtumispaikade vahel, siis X-Baar tundus teistest võrdlemisi eraldiseisev – ka klientide, ent eeskätt programmi loovate artistide poolest.

HELLO

HELLo on 2023. aasta kevadel uksed avanud baar, mis on tituleeritud küll geibaariks, kuid soojalt on oodatud kõik kogukonna liikmed ja sõbrad. Tallinna vanalinnas Väike-Karja tänaval nädalaringselt avatud baar kirjeldab end lihtsa geibaarina, mis on lahti nii rahulikuks õhtuseks dringiks kui ka stressi maandavaks tantsuvihtumiseks. Kuigi aeg-ajalt korraldatakse ka pidusid, pakub HELLo üritustekeskkestele kääri-*space*'idele teatavat alternatiivi – pole eraldi DJsid ega *techno*'t, soovilood on oodatud õhtu läbi. Kuulda saab kindlasti klassikalisi hitte **Lady Gagalt**, **Britneylt**, **Troye Sivanilt**… Geihittide list on lõputu.

Baari läbiv kujunduslik idee on kirjas tema nimeski, selleks on muidugi põrgutemaatika – dekoratiivsete värvidena on kasutatud peamiselt punast ja musta ning logol ilutseb saatana siluett. Väiksevõitu eesruum laieneb ruumikamaks istumisalaks jahedal keldrikorrusel. Nädala sees pole külastajaid harilikult palju, kõrva jäävad peamiselt vene ning tugeva soome aktsendiga inglise keel. Meie külastusõhtul on ülekaalus välimuse poolest kõikidele binaarsusnormidele vastavad geimehed – leidub nii üksikuid õllelimpsijaid kui ka paarikesi, aga samuti leti ääres veibipilves istuv valjuhäälsete noorte grupp, kes aeg-ajalt laule Spotify *queue*'sse lükkavad. Vahepeal segavad muidu rahuliku õhtupooliku kulgu sisse astunud purjus soomlased, kelle töötajad aga lugupidamatu käitumise tõttu üsna kiiresti välja saadavad. Arvata on, et see pole siin ei esimene ega ka viimane selline juhtum.

Klientuuri poolest paistabki HELLo olevat hästi kättesaadav rahvusvahelistele külalistele ja turistidele lähiriikidest. Küllap osaliselt seepärast, et baar on guugeldades üsna lihtsasti leitav (ja küllaltki kõrge hindega, Google'is 4,8 tärni ja Tripadvisoris suisa 5 tärni 5-st) üks kahest geibaarist Tallinnas, kuid kindlasti ka tänu kesksele asukohale. Kui Hungr pakub peavarju kväärikogukonna alternatiivsemates ning X-Baar pigem vanematele liikmetele, siis HELLo täidab vahepealse puudujääki kogukonna rohkem peavoolu geikultuuriga ühilduvate (noorema põlvkonna) liikmete jaoks.

SVETA BAAR *(IN MEMORIAM)*

Vintage-poe ja baarina alustanud baar-klubi Sveta on mänginud praeguse noorema põlvkonna LGBTQ+ kogukonna sirgumises hindamatut rolli. Sveta tõi kokku inimesi kogukonna eri punktidest ning pakkus aastaid ruumi teiste seas kääriteemalisteks pidudeks, DJ- ja karaokeõhtuteks, draägiesinemisteks (hilisõhtusteks võistlusteks, välismaiseid kuningannasid ja kuningaid võõrustavateks *show*'deks, keskpäevasteks draägi-*brunch*'ideks jne). Mitu Tallinna suurekaliibrilist kääripidu on toimunud just Svetas Pride'i ajal, mil baar avas lahkelt oma uksed ametliku *afterparty* partnerina.

Sveta suleti 2023. aasta lõpus ning kuigi Tallinnas on praegugi alternatiivseid kääriruume näiteks Hungri ja HELLo kujul, on lein Sveta Baari kaotusest kogukonnas endiselt suur. See oli üks mõnus, turvaline ja hea asukohaga ruum, kuhu sai alati minna ja kuhu jäävad paljude kogukonnaliikmete esimesed kääridi mälestused. RIP Sveta…

Foto: erakogu

Lena Kurg on mittebinaarne, kväär, õpib riigiteaduseid. Vaba raha kulutab praegu kinopiletitele.

Foto: Laila Kaosak

Jens Jaanimägi on sündinud ja üles kasvanud Euroopa südames ning naasnud Eestisse, et leida ja ehitada enda ümber sõbralik, vabameelne ja kväärikas kogukond.

TRAUMA BONDING ESIMESEST HETKEST

Mida mõtlevad magistrandid, kes on teinud peaaegu läbi kaheaastase etenduskunstide kadalipu? Kui muljutult, hoitult või ümberpööratult nad end õppeteekonna lõpusirgel tunnevad?

Intervjuu **Kreete Tarmo**, **Britt Kõrsmaa**, **Kirte Jõesaare** ja **Rebecca Greeniga**. Küsis **Keiu Virro**

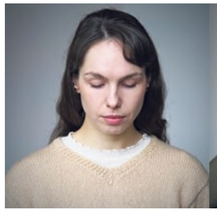

Kirte Jõesaar. Foto: Rebecca Green

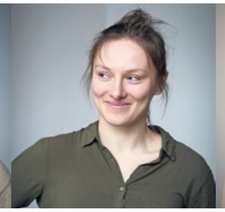

Kreete Tarmo. Foto: Rebecca Green

Rebecca Green. Foto: autoportree

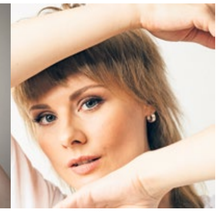

Britt Kõrsmaa. Fotо: Sven Tupits

Kaasaegsete etenduskunstide magistriõpe (Contemporary Physical Performance Making, lühemalt CPPM) Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikoolis tundub vähemalt kõrvalt vaadates ühe intensiivseima õppeprogrammina, mis on Eestis etenduskunstide valdkonnas eal loodud.

Sel suvel lõpetab teise lennu 14 magistranti, enne seda etenduvad festivalil Manifestal nende lõputööd. Kohtusime lõpuspurdi eel neist neljaga. Kreete Tarmol on varasemast tsirkuse ning TLÜ keele- ja kultuuriõpingute taust. Britt Kõrsmaal, Kirte Jõesaarel ja Rebecca Greenil on tantsukunstiharidus.

(Kreete: „Meie peamine inside-*nali on, et me kõik oleme nüüd näitlejad." Vaid ühel inimesel kursuselt on ka n-ö traditsiooniline näitlejaharidus. Ühes esimeses suuremas avalikus projektis – lavastuses „Maavärin" – leidis terve kursus end aga ühtäkki rohke tekstiga sõnalistest rollidest. Aega lavastuse väljatoomiseks: neli nädalat.)*

Kui teatripublik teab lavakunstikooli tegemistest ilmselt kõige enam suurejoonelist identiteedikabareed DRAG SHOW (laval olid nii CPPMi magistrandid kui ka EMTA lavakunstikooli bakalaureuseõppe näitlejad-lavastajad), siis tegemiste karussellist annab ehk aimu seegi, et meeldejäävaimate ettevõtmiste kohta uurides ei tule neljal magistrandil DRAG SHOW esimese hooga meeldegi.

MIDA ON CPPM ANDNUD? SÕNA SAAVAD VILISTLASED

„CPPM treenis mind oma intensiivsusega kartmatuks. Hüppan pea ees tundmatusse ja võtan väljakutseid julgemini vastu kui ehk enne õpinguid. Miski ei tundu võimatu. *Multitasking* on mul tänu CPPMile levelil 100, vastukaaluks harjutan nüüd pigem aeglaseid praktikaid. Lisaks oli mul au õppida meie kursusel osalenud inimeste seltskonnas – nii palju üksteiselt õppimist, hullumeelseid mälestusi ning siiani kestvaid koostöid ja sõprussuhteid. Kokkuvõtvalt täiesti *crazy*'d kaks aastat, mis ennast aeg-ajalt *flashback*'idena meenutavad."

Keithy Kuuspu

„CPPM andis mulle märkimisväärse võime kohaneda kõigega, mis mulle loomingulises ruumis ette visatakse. Mul on koos töötamiseks, tegutsemiseks ja esinemiseks tohutu tööriistakomplekt ja seda tänu rangele kokkupuutele nii paljude eri kunstnike ja truppidega. Samuti tekkisid seal professionaalsed sidemed, mis on viinud mitmete esinemis- ja lavastamisvõimalusteni."

Marshall Stay

„CPPMi magistrantuuris polnud aega üle mõelda. Kuidagi värske ja kerge oli see olek, kuigi olime dressides ja üleni higised. Vaatasime täie huviga üksteise tooreid, naljakaid, sageli ka läbikukkunud katsetusi. Kuni päriselt sündis midagi, mida keegi ei osanud oodata. CPPMi programmist võtsin kaasa julguse töötada küsimusega, millele ei tea vastust."

Liisa Saaremäel

Teie kursus alustas, kui koroonapandeemiast tingitud piirangud olid üsna äsja lõppenud. Palun meenutage, miks te otsustasite üldse sellesse õppesse kandideerida?

Britt Kõrsmaa: Mina tahtsin kunstnikuna oma praktikates sügavamale minna ja saada rohkem tööriistu. Selles on ka isiklik tasand. Tahtsin leida oma hääle, teada saada, kuidas ma eri protsessides käitun.

Kirte Jõesaar: Õppisin varem Viljandis tantsukunsti ja tegin Erasmuse vahetust Berliinis. Tuli COVID ja mul ei olnud võimalik tervet aastat kohapeal veeta. Sealsed õpingud sarnanesid CPPMi programmiga, kahe nädala kaupa tulid meie ette uued külalisõppejõud. Minusse jäi tunne, et tahaksin sellist õpet rohkem. Teiseks tundsin end pärast Viljandis bakalaureuse lõpetamist üsna sihitult ja kõik oli justkui hägune. Vajasin enda ümber tugevat struktuuri.

Kreete Tarmo: Tegin enne ja teen siiani mitmeid asju. Tegelesin tsirkusega ja õppisin Tallinna Ülikoolis keeli ja kultuure. Tsirkusega seoses otsisin kunstilisi eneseväljendusvorme. Olen töötanud ka kaskadöörina. Mind hakkas väga huvitama, kuidas läheks minusugusel inimesel etenduskunstide kontekstis. Mõtlesin, et miks mitte tõsta õppides tõenäosust, et minuga juhtuvad head asjad.

Rebecca Green: Mina ei olnud tantsumaailmas tegutsedes teiste teatritegemise aspektidega kokku puutunud. Küll aga kuulusid mu huvide hulka muusika ja fotograafia ning mind huvitas, kas suudaksin etenduskunstnikuna neid oma tegemistes ühendada. Minu esimese hariduse omandamisest oli möödas pea kümme aastat. Tahtsin, et mul oleks väga ebamugav, sest olin olnud pikalt mugavustsoonis.

Rebecca, sa oled pärit USAst. Kuidas sa kõikide võimaluste seast just Eesti üles leidsid?

Rebecca: Minu toonasel kaaslasel oli siin kaugemaid perekondlikke sidemeid. Teadsin, et see riik on olemas, ja see on USA kontekstis suur asi! Eestisse kolimise mõte oli esialgu nali, aga guugeldasin midagi stiilis „dance, MA degrees, Tallinn" ja CPPM oli otsingutulemuste seas. Katsed programmi pääsemiseks olid nii intensiivsed, et veendusin nende käigus, et see on koht, kus tahan olla.

Intensiivsus on sellesse programmi küllap juba eos sisse kirjutatud, aga kas oli midagi, milleks te ei olnud valmis?

Kirte: Mulle ei olnud asjade sisu võõras, aga mind üllatas tekkinud kurnatus. Eriti esimese semestri ajal. Ja see, kuidas kõik toimuv on ühtpidi nii erakordne, aga ometi on sellest saanud argisus. Mäletan üht hommikut, kui ärkasin, tegin hommikusööki ja mõtlesin, et tunnen tänamatust. Miks ma nii tunnen, kui mul on võimalik minna kohe kooli, kus ootab ees inimene Pina Bauschi *company*'st, et mind õpetada?! Osa minust tahaks kõike üha uuesti teha ja teine osa üldse mitte. Nii et, jah, kui vaatad asju väljastpoolt, siis mõtled, et tahaks väga olla osa sellest, aga kui oled asja sees, siis see on lihtsalt… elu.

Kooslоomelavastus „Maavärin" 2023. aastal. Foto: Rene Jakobson

Britt: Me kõik teadsime, et see saab olema intensiivne, **Jüri Nael** ütles seda juba katsete ajal. Siis nägime ajatabelit – et see tähendab meie jaoks 12–13-tunniseid päevi. Aga kõik oli ikkagi veel intensiivsem! See on olnud natuke nagu vähk, mis end laiali ajab ja ulatub kõikjale. See võtab üle su une, tervise, vaimse võimekuse. Muidugi see kõik ka annab sulle väga palju! Ma ei ütle, et see on negatiivne! Lihtsalt igal tegevusel siin on olnud justkui lapsed ja neil lastel on lapsed…

Kreete: Otsusta nüüd ära, mis võrdluse juurde jäädki, kas vähk või lapsed (*naerab*)! Mind üllatasid grupidünaamikad. Ma ei teadnud enne, et imepisikestest detailidest on võimalik rääkida kolm tundi järjest ja ikka mitte selgusele jõuda.

Nii et omamoodi kommunikatsiooniõpe?

Kreete: Meie kursusel on inimesi väga erinevatest kultuuridest ja mitmesuguse haridustaustaga. Kui näiteks kümme inimest hakkas neljapäeval koolitööna pühapäevast ekspromptesinemist organiseerima, siis…

Rebecca: …sellega võis kaasneda mitmetunnine arutelu grupi ühise eesmärgi ja küsimuse üle, kas jätta saali uksed avatuks või mitte. Kujuta seda nüüd ette iga uue detaili puhul.

Foto: Laura Nestor

Keiu Virro on hariduselt semiootik, ametilt Tallinna kultuuri abilinnapea nõunik. Kõige olulisemaks kõrvalprojektiks peab peagi eetrisse jõudvat lähisuhteväägivalda käsitlevat *podcast*'i „Jagatud ruum" (selle teine autor on Liis Allmäe) ning endise kultuuriajakirjanikuna kipub aeg-ajalt vanast harjumusest huvitavatest inimestest ja nähtustest kirjutama.

Kõlab, nagu kogu protsessis ongi just grupidünaamikate areng olnud suurimaks õppimiskohaks.

Rebecca: Minu jaoks on läinud grupis toimimine tunduvalt paremaks, saan nüüd aru, millal ja kuidas seada piire. Ma ei tea, kas see on miski, millele programmi koostades mõeldi, aga neid arenguid on olnud meeletult huvitav jälgida. Meid visati sisse ja oleme olnud algusest peale väga haavatavad. Oleme nende inimestega siin mõnes mõttes palju intiimsemalt seotud kui oma lähedastega väljaspool kooli. *Trauma bonding* esimesest hetkest.

Britt: Konsensuse otsimine võib olla väga kurnav, aga samas üllatab positiivselt, kui viisakad inimesed on ja kuidas nad tõesti soovivad anda selleks võimaluse. Hoolimata erinevatest kultuuritaustadest ehk just selline väärtussüsteem meid ühendabki. Minu meelest on unikaalne ja väärtuslik olla grupis, kus tahetakse kõiki hääli kuulda.

Soololavastuste prototüübid festivalil LÄBU 2022. aastal. Foto: Alana Proosa

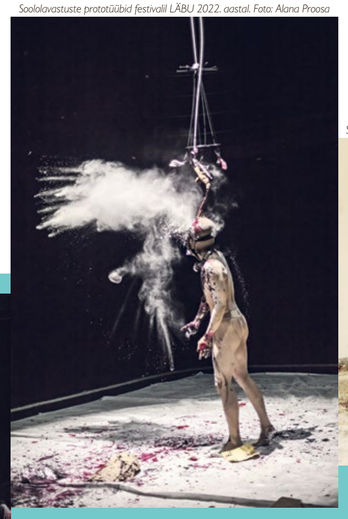

Soololavastuste prototüübid festivalil LÄBU 2022. aastal. Foto: Rene Jakobson

Soololavastuste prototüübid festivalil LÄBU 2022. aastal. Foto: Alana Proosa

Ettevõtmist, mis on väljast ilmselt kõige rohkem vastukaja saanud, pole te isegi maininud. DRAG SHOW!

Rebecca: Me oleme nii palju asju teinud, et ma isegi ei mäletanud seda…

Kreete: Aa, jaa! Kusjuures, mäletan eriti hästi kontrasti DRAG SHOW ja oma soolo tegemise vahel. DRAG SHOW' puhul olid meil meikarid, kostüümivalmistajad, turundus, valgus-*show*… Ja ühtäkki olid järgmises olukorras, kus sul on 100 eurot, kaks nädalat ja mitte kuigi palju ruumi, sest proovisaali pidi jagama omavahel 14 inimest… See oli hullumeelne kontrast. Aga sellest tuli väga ilus festival LÄBU.

Rääkisite alguses, kuidas CPPMi magistrantuuri tulles oli suur osa teadmatusel, et mis edasi saab. Kui palju te praegu ette kujutate, mis pärast kooli lõpetamist saama võiks hakata?

Kirte: Mina elan üks päev korraga, usaldan elu ja kuhu see viib.

Kreete: Hoian põialt õnnelikeks juhusteks. Oleme kõik päris headeks saanud selles, et asjad juhtuma panna. Või nagu Rebecca ütleb: „Me ei ole kunagi *mitte* hakkama saanud."

Rebecca: Mina tean, et jään Eestisse ega lähe USAsse tagasi. Nii et keskendun praegu sellele, kuidas see teoks teha. Siin on palju sellist, mida ei eksisteeri seal, kust ma tulen. Ma tahan luua. Kõlab nagu „*dooh*, muidugi". Aga see ei olnud mu elu USAs. Seal saad üheksast viieni töö ja kui sul on pärast seda veel energiat, siis tantsid stuudios tunni. Arvasin, et see ongi minu tulevik, aga see ei olnud minu jaoks piisav. CPPM on olnud võti, mis aitas avada muud võimalikud teekonnad.

Britt: Mõnes mõttes ei tea eales, mis saab, aga ma tunnen, et ei taha jäädagi passiivseks. Ma tean, et minu enda aktiivne roll on oluline ja tahan hoida seda inertsi, mille CPPM tekitas. Tunnen, et mul on palju pakkuda. Oleme olnud mullis, on aeg minna ja vaadata, kuidas see kõik rakendub Eesti teatri- ja etenduskunstiväljal.

Teil on olnud väga palju publikule avatud projekte, aktsioone, lavastusi. Mis on teile endale kõige enam meelde jäänud?

Rebecca: Minu jaoks on olnud väga olulised EKSPROMPTID, kus pidime astuma publiku ette uute ideedega, mida me ei saanud läbi harjutada. See on kõige hirmutavam asi, mida olen eales teinud! Tantsijana olen harjunud lõputult harjutama. Teed proove kuus kuud, kaheksa kuud, ühe lavastuse puhul tegime kunagi terve aasta. Kuni kõik detailid on lihvitud. Siis astud publiku ette. Aga EKSPROMPTID olid pidev uute mõtetega katsetamine, mis võib olla kohutav, aga õppisime neist ülikiiresti ja palju!

Kirte: EKSPROMPTIDE puhul oli huvitav ka see, et nende ajal ei saa aru, miks sa mingeid valikuid teed. See on lihtsalt intuitsioon. Aga hiljem, pärast nelja soolot esimesel semestril, tekkis täielik ahhaa-hetk ja kõik tundus nii loogiline. Ehkki alles oli see reedeõhtu, kui mõtlesin, kas hakkan laval lehma mängima või panen jalga rulluisud…

Britt: Selles oli toorust, mitte metoodikat. See on töötamiseks unikaalne lähenemine suuresti just põhjusel, et saalis on publik. Suhtlus inimestega mõjutab etendajat ja seda osa ei ole võimalik töötoas või oma peas läbi teha. Teise semestri keskel pidi igaüks kirjutama oma kunstnikumanifesti. Esimese kursuse tudengina! Minu jaoks oli see kui maamärk, tahtsin kaardistada oma kunstnikufilosoofia võimalikult täpselt, et näeksin kümne aasta pärast, millest ma sel ajal päriselt huvitatud olin.

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA KAASAEGSETE ETENDUSKUNSTIDE FESTIVAL MANIFESTAL

Festivali programmi lavastused on loonud Jennifer Bagg (Austraalia), Dongbin Lee (Lõuna-Korea), Rebecca McCarthy (Ameerika Ühendriigid), Amy Reade (Inglismaa), Javier Cárcel Hidalgo-Saavedra (Hispaania), Katia Skylar (Soome), Misia Żurek (Poola), Rasmus Jensen (Taani), Sofia Filippou (Kreeka), Kymbali Williams (Ghana/Inglismaa/Eesti), Britt Kõrsmaa, Elo Tuule Järv, Kirte Jõesaar, Kreete Tarmo (kõik Eesti).

KIRTE JÕESAAR „ANNA MULLE END" / „AT YOUR SERVICE"

Etendused 2. | 3. | 4. | 6. | 7. mail 19.30
Kanuti Gildi SAAL (keldrisaal), Pikk 20, Tallinn

Helikunstnikud KÄRT MÄNNA ja KYMBALI WILLIAMS
Lavastuskunstnikud NATALI MÄLLO ja KAROLIN POSKA
Valguskujundaja KÄRT KARRO
Etendajad SOFIA FILIPPOU, REBECCA GREEN, LIISAMARI VIIK

Kirte: „Püüan täita lavastuses lüngad läheduse otsimises ja hoolitsuses. Ja seda mitte teha. See on uurimine. Hoolitsemine kui tehing. Siin on koos kapitalistlik mehaaniline pool ja samas soe empaatiline pool. Ja see, mis neid ühendab."

REBECCA GREEN „SEE KÕIK ON SINUST" / „IT'S ALL ABOUT YOU"

Etendused 13. | 14. | 15. | 16. juunil 19.30
Vene Teater (eksperimentaallava Ring), Vabaduse väljak 5, Tallinn

Lavastuskunstnik KAIRI MÄNDLA
Valguskunstnik ROMMI RUTTAS
Ehtekunstnik TANEL VEENRE
Helikunstnik MIHKEL MARIPUU
Graafiline disainer DARIA LUCHININA
Tõlke ja teksti autor ELO JÄRV
Etendajad KIRTE JÕESAAR, DONGBIN LEE, REBECCA GREEN ja JAVIER CÁRCEL HIDALGO-SAAVEDRA

Rebecca: „Minu lavastus on tajust, mõtetest teiste inimeste kohta. Ma olen väga rõõmus, et saan lavastuses palju tekstiga töötada, sest see on miski, mida ma pole varem teinud. Tahan oma esinejatele väljakutse esitada. See saab olema uus ja minu jaoks väga põnev maailm."

BRITT KÕRSMAA „PUUDU(TU)S: ÜKS LUIGELAUL" / „(DIS)APPEARANCE: A SWAN SONG"

Etendused 6. | 7. | 8. juunil 19.00
Pirita TOP

Visuaalkunstnik MIKK-MAIT KIVI
Helikujundaja HENDRIK KALJUJÄRV
Stsenograaf RIIN MAIDE
Etendajad ja kaasloojad MAARJA TOSIN, RASMUS JENSEN, SHION YOKOO-RUTTAS, SOFIA FILIPPOU, TRIIN KAUBER

Britt: „Teen kohaspetsiifilist lavastust, mis toimub Pirita TOPi tühjas basseinis. Lavastuse peamine osa on ruumiga suhtlemine asukohast võimalikult palju inspiratsiooni saades. Tahan sellega uurida kaduvuse, ajalikkuse, puuduoleku, lõppemise, tühjuse ja kaotusvalu olemust. Ja mulle tundub, et siin on igal sõnal oma spetsiifilised nüansid. Ja seal on ka lein… See koht on veel olemas, aga kuskil vahealas, lagunemas, teel millekski muuks saamise poole."

KREETE TARMO „KOGU AEG JUHTUB MIDAGI" / „ANOTHER GATHERING"

24. | 25. | 26. mail 19.00
JAIK (väike saal), Telliskivi 60a/9, Tallinn

Etendajad HELEN REITSNIK, AJJAR AUSMA, LIZETH WOLK, REBECCA GREEN, RASMUS JENSEN

Kreete: „See on lavastus kokkusattumustest, aga ainult sellistest, mis viivad õnnestumiseni. Me loome eri viisidel võimalusi juhuste kokkulangemiseks."

*BALTIJAS ENERGIJA** – VAADE NOORTE BALTI KIRJANIKE TALVEKOOLILE

Kuidas tuua kokku kimp vaikivaid poeete, kes paneks aluse noorte Balti kirjanike võrgustikule? Kavaluse, bürokraatia ja püromaaniaga.

Kirjutasid **Mia Maria Rohumaa** ja **Kristel Zimmer**

Järsku hoidsin käes kolme niidiotsa, mille lõpus olid 1) Gegutė[1] peatoimetaja ja ajakirja esimene number; 2) Värske Rõhu 18. sünnipäev ja järjepidev populaarsus; 3) kulka taotluste kirjutamise kogemus. Sain aru, et need on süütenöörid – tahan näha plahvatust. Mitte hävitavat, vaid sellist, millest hakkab taevast konni ja luuletajaid sadama. Tahan poeetilist Baltimaade konnatiigi plahvatust. On ju vettpidav plaan ühendada kolm Balti konnatiiki: lasta veed kokku, laiendada märgalasid, mitmekesistada kudemissopikesi. Sajab lund, sajab valget lund, mõtlen jaanuarist. Kui lätlased ja leedukad Eestisse kutsun, sajab lund. Ja lumesajus hõljub mitte konnasid, vaid noori baltlasi.

– Kristel Zimmer

Tahame kirjeldada sündmuste ahelat, mille tulemusel jõudis Tallinna bussijaama grupp noori Balti kirjanikke. Kristel töötas suvel Kaunase Draamateatris, kus ta kohtus **Dominykas Matulionisega**. Viimane oli lõpetamas teatriakadeemiat ning käis koolides ja konkurssidel oma tekste lugemas, et koguda raha noore kirjanduse ajakirja väljaandmiseks. Esinemiste eest sai heal juhul väikseid tasusid, millest maksta trükikojale. Dominykase ja teiste noorte kirjanike suust kuuldus, et Leedu kirjandusmaastik on halvas seisus. Mitte tingimata väärtusetu ja ebakvaliteetne, aga uuel autorite lainel pole ei ruumi ega ka võimalusi avaldatud saada. *Maksku mis maksab, Gegutė ja Värske Rõhu toimetused peavad kohtuma. Ei saa lasta ajalooliselt, geograafiliselt ja kultuuriliselt meile nii lähedasel noorel kirjanikkonnal motivatsiooni kaotada.* See mõte pani Kristelis tiksuma kella, suure pommidega seinakella, kuhu mahuvad kitsetalled ja mille kapikesest kargab välja kägu.

Dominykase suust kuuldus, et Leedu kirjandusmaastik on halvas seisus. Mitte tingimata väärtusetu ja ebakvaliteetne, aga uuel autorite lainel pole võimalusi avaldatud saada.

Foto: Lote Vilma Vītiņa

Mia Maria Rohumaa ja **Kristel Zimmer** on noorte Balti kirjanike talvekooli korraldustiimis.

BÜROKRAATIA

Sügisel jagas Kristel ideed **Paul Rauaga** – ideaal oli moodustada noorte Balti kirjanike võrgustik, kasvulavaks kontaktidele ja koostööle, ning luua väljaanne. Oli tunne, et ühelt poolt võiks noorte kirjanike kohtumine toimuda väljaspool suurte asutuste orbiiti, täiesti eksperimentaalselt ning oma kulu ja kirjadega. Samas on midagi uut alustades hea teada, et seljatagune on olemas – ka tugeva struktuuri seest leiab paindlikkust ja huvi värske vastu. Uue ühendamisel olemasolevaga oli oluliseks lüliks Paul, kes tutvustas projekti Kultuurilehele. See klappis ka ettevõtmise algimpulsiga, milleks oli viia kokku Gegutė ja Värske Rõhu toimetused.

Keda veel kutsuda? Seadsime lihtsad valikut ahendavad parameetrid. Kuna tiim ei saanud olla suur ning töötama pidi kiirelt ja tõhusalt, vajasime usaldusväärseid aktiivseid organiseerimisvõimelisi noori, kes on ka kirjutavad inimesed, avaldanud oma tekste Värskes Rõhus ning kellel on vaba aega. Ajurünnaku ja läbirääkimiste tulemusel lisandusid seltskonda Mia Maria Rohumaa, **Helena Aadli**, **Gustav Nikopensius** ja **Susanna Mett**. Leedust oli tulemas Gegutė kamp: Dominykas Matulionis, **Simonas Bernotas**, **Orestas Razumas** ja **Tomas Petrulis**. Lätis meil isiklikke tutvusi polnud, nii et otsisime osalejaid kobamisi: kammisime läbi kogu internetist kättesaadava kirjandusskeene, keelt oskamata kuulasime YouTube'ist noori läti autoreid ja püüdsime mõistatada, kas nemad ongi need, keda otsime. Lõpuks saatsime kirja mitmekümnele lätlasele. **Māra Ulme**, **Līva Marta Roze**, **Evelīna Andžāne**, **Emija Girgorjeva**, **Lote Vilma Vītiņa** ja **Lauris Bērziņši** vastustest saime sädeme.

Süütenööri särina saatel jõudis kätte jaanuari lõpp ning ühel pühapäevahommikul maalis Mia suurele papitükile rohelise värviga „POETS". Pauli takso peatus maja ees, Mia ulatas talle plakati ning Paul sõitis bussijaama baltlastele vastu. Mia jäi avaõhtusöögiks kartuleid koorima. Eksperimentaal-talvekool algas.

PÜROMAANIA

Tallinnas ja Tartus tegelesime sidemete loomisega. Veel pidasime maha kirjandusliku pressikonverentsi, toimus Gegutė esitlus ning laulsime tugeva sümboolse väärtusega Balti karaoket. Talvekool kulmineerus osalejate tekstide ettelugemisega Barlovas koostöös lavakunstikooli tudengitega. Kõlasid leedu[2], läti[3] ja eesti keel ning paralleelselt kuulamisega sai lugeda tekstide tõlkeid nii eesti kui ka inglise keelde.

Kaks päeva veetsime maal, loksudes sujuvalt ühisesse rütmi.

Kümme poeeti läks läbi metsa täielikus vaikuses, jää pragunes ja murdus. Arvasime, et plahvatust ei tulegi. Aga siiski täheldasime soojenemise tunnuseid – eestlased kirjutasid lätikeelseid luuletusi, lätlased ja leedulased hakkasid omavahel midagi arutama, keegi tellis kelleltki artikli, keegi tahtis kellegagi koos tõlkima hakata, Gustav ja Orestas mängisid Līvale neljal käel klaverit. Eks algusest peale oli talvekooli planeerimisel suureks küsimuseks, kuidas korraldada see nii, et õrnad tundlikud poeedihinged viga ei saaks. Plahvatuseks on vaja püssirohtu, kuid ka ju piisavalt õhku. Samamoodi on uute koosluste tekkimiseks tarvis ruumi, aega ja sobivat keskkonda. Tuleb välja, et saimegi sellega hakkama. Kohtumisest on möödunud kuu ning osalejad kavandavad juba järgmiseid ühiseid ettevõtmisi. Tingimused olid õiged, süütenöör põleb. Pange vihmavarjud valmis!

* *Vilniaus Energija „Baltijas Energija" – sellest loost sai talvekooli mitteametlik hümn.*

[1] *Eesti keeles Kägu, leedu noorte eksperimentaalne kirjandusajakiri.*

[2] *Tõlkis Lauris Grins.*

[3] *Tõlkisid Juula Miia Hermanis, Anni Leena Kolk, Helena Schilf ja Emma Aleksandra Jaanson Ilze Talberga juhendamisel.*

Arutelu (kirjandus)ajakirjade loomisest ja lõpetamisest. Foto: Sille Riin Rand

AJAKIRJANIK ON KA KIRJANIK

Lisanna Lajal

Kuskilt 2023. aasta detsembrihämarusest ilmus mu Instagrami uudisvoogu nähtus nimega @*circa_77777_celsius*. Abstraktse profiilipildiga inimkogum kuulutas tuleva aasta jaanuaris toimuvat noorte Balti kirjanike talvekooli. Klõpsasin südameid ja olin segaduses, kas toimuvat uskuda või mitte. Paar päeva hiljem leidsin end **Mia Maria Rohumaa** köögilaua tagant, kus tutvusin **Kristel Zimmeriga** ja kuulsin lähemalt talvekooli plaanidest. Nad pakkusid, et ma võiksin osaleda talvekoolis kriitilise vaatlejana. Arvasin, et kirjanike talvekool tähendab midagi taolist nagu kirjandusring Ellipsi kunagi korraldatud kirjutamislaager: residentidele võimaldatakse ööbimiskoht vaikses keskkonnas, kus oma kirjatööga iseseisvalt tegeleda. Selle laagri keskmeks said aga hoopis kultuuriajakirjandus ja suhete loomine.

Nädala jooksul kohtuti Müürilehe, A Shade Colderi ning Värske Rõhu toimetustega. Esimese tööpäeva hommik algaski Kultuurilehe kontoris, vesteldes Müürilehe peatoimetaja **Aleksander Tsapoviga** kultuuriajakirjandusest Baltimaades. Vestluse käigus tuli välja, et ka lätlastel on kaasas enda loodud ajakiri Avīzes Nosaukums (eesti keeles Ajakirja Nimi), mille pealkirja leiutas pooljuhuslikult **Māra**. Järgmist numbrit teemal „talent ja distsipliin" paneb kokku **Lauris**, kes tellis kaastööd ka Kristelilt ja Dominykaselt. Erinevalt noorte eesti kirjanike esindajatest, kes kuuluvad Värske Rõhu põlvkonda, ei ole noorte läti ja leedu kirjanike ajakirjadel sellist turvalist seljatagust nagu Kultuurileht. Gegutė esimene number on kokku pandud täiesti oma initsiatiivil ja rahastusega. See võib jäädagi ühepäevaliblikaks, kui tegijatel muud kohustused peale tulevad ja aega napib. Avīzes Nosaukums on praeguse seisuga kindlustanud ilmumise veel aastaks. Lätlased ütlesid naljatledes, et rahapuudus teeb ajakirja kaastöödele avatumaks – kui autoritasu niikuinii ei ole, saab vabast volist avaldada rohkemate kirjanike tekste.

Pikema ajalooga ajakirjadest soovitasid lätlased lugeda Satorit ja Punctumit, millest viimasega jällegi **Evelīna** seotud on. Leedukad tõid aga välja Šiaurės Atėnai ja Literatūra ir menase. Kuna **Tomas** on õppinud religiooniuuringuid, rääkis ta hoopis filosoofiaajakirjast Problemos, mille kaudu lätlastele meenus Tvērums. Needki ajakirjad on aga kättesaadavad vaid kohalike keelte oskajatele.

Kuhu edasi? Laadisin juba alla äpi, millega läti keelt õppida, ning paari päeva pärast suundun Riiga Balti Tantsu Platvormile, et kaeda üle siinne nüüdistantsu paremik. Mingi kõhutunne ütleb, et tantsurahastusega on Lätis-Leedus paremini kui noorte algatatud kultuuriajakirjade omaga. Sellest annab aimu näiteks tõik, et teistes Balti riikides korraldavad festivali Tantsuinfo Keskused, aga Eesti poole pealt aitab kaasa iseseisev etendusasutus Sõltumatu Tantsu Lava. Olen enam kui kindel, et esimene noorte Balti kirjanike talvekool ei jää ajaloo viimaseks ning koostööd tuleb mitmel rindel. Tartu tuuled sosistavad midagi Värskes Rõhus ilmuvatest tõlgetestki… Elame-näeme!

Foto: Kail Timusk

Lisanna Lajal on Tartu Ülikooli juurtega kirjanduskriitik, kes vaatas talvekooli arvustaja pilguga.

BALTI TANTSU PLATVORMI PÄEVIK

Balti tantsufestival võtab vaatluse alla kolme riigi tantsu- ja etenduskunstnikud, uurides, kuivõrd nende vahel üldse erisusi on. Festivali – ja Balti tantsuteatri identiteedi – võtab omakorda vaatluse alla seni pigem tantsukauge olnud teatriteadlane.

Johanna Rannik

Vastupidi mu senisele arusaamale ei ole Balti Tantsu Platvorm tavaline festival. Ennemini on see laadalaadne *showcase* ja tutvumisüritus tantsuteatri professionaalidele. Iga riigi kohta valitakse programmi kolm lavastust ja *pitch*'idel tutvustavad end igast riigist viis etenduskunstnikku või kollektiivi. Mõneti on nad seega visiitkaart – esitlevad, mis riigis viimase kahe aasta jooksul nüüdistantsumaastikul toimunud on. Biennaali korraldavad kordamööda Leedu Tantsuinfo Keskus, Läti Tantsuinfo Keskus ja Sõltumatu Tantsu Lava. Viimase kutsel ma ametliku kriitikuna Riiga sõitsingi.

Leeduka Lukas Karvelise lavastus „Yet Another Day in Paradise". Foto: Rihards Klaužs

Eestist valis komisjon välja **Sveta Grigorjeva** „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada", **Netti Nüganeni** „Müüt: päeva äärel" ning **Hanna Kritten Tangsoo** ja **Sigrid Savi** „Cowbody / Oh wow, it's you!"; lühiettekanded pidasid **Valeria Januškevitš**, **BET Project** (Fine5 Tantsuteatriga seotud rahvusvaheline kollektiiv), **Johhan Rosenberg**, **Unholy Trinity** ning **Liisi Hint** ja **Maria Ladopoulos**. Infomassiiv! Ehkki armastan tantsu kui kunsti ja liikumisvormi, on tantsu*teater* olnud minu jaoks tänini küll ligitõmbav, ent tundunud nagu asustatud maa, kus olen olnud külaline. Liiatigi ei ole ma arvanud, et tean tantsust piisavalt, et seda kommenteerida või selle kohta kriitikat kirjutada. Avastasin aga, et see žanr on väga palju laienenud ja avanenud.

Foto: Mia Tohver

Johanna Rannik on teatriteaduse magistrant ja kultuurikriitik, kes igatseb muumiretriiti (kuuseokaste söömist ja talveund).

NELJAPÄEV, 08.02.

Pika bussisõidu järel Riias väljudes vaatab vastu kulunud betoonhall sovetiporno, mis paneb hindama Tallinna bussijaama selle varjualuste platvormidega. Teen mõttes märke, et esimene baltimaalasi ühendav kultuurilüli on kaamos, mis on igal pool samasugune. Bussijaamast veidi eemaldudes on talvine Riia armas, ehkki selle avastamiseks aega pole – iseenesest on see kiitus festivali korraldajaile, kuna programm on mõnusalt sisutihe. Mõne tunni pärast saan kokku kaaskorrespondendi **Lisanna Lajaliga**, kes on minust mõned tunnid kauem festivaliõhku hinganud. Metaprogrammi täna ei koge, küll aga õnnestub vanalinnas uurida Tšehhovi Teatri kava. Plaanis on muu hulgas „Robins Huds" ja „Hamlets". Saame mõlemad esimese koguse läti nalju süsteemist välja.

REEDE, 09.02.

Festival algab õdusa ja tuttava noodiga, sest esimene lavastus on Sveta Grigorjeva „Tantsud, mille saatel…". Järgnevad „A Duet" Leedust ja „FrostBite" Lätist ehk vastavalt festivali üks kõige tantsusemaid ja üks kõige teatraalsemaid lavastusi. „A Duet" rõhutab tantsuteatri traditsioone ja ajalugu, tuues lavale kolmveerand tundi kestva helitu balleti. Jõud ja füüsiline vastupidavus, mida tants inimestelt nõuab, on siin väga toorelt nähtaval. „FrostBite", mis on **Jette Loona Hermanise** osaluse tõttu tegelikult väikestviisi Eesti-Läti *collab*, õigustab festivali programmis olemist eeskätt „näita nüüd külalistele seda oma tantsu" stiilis kulminatsiooniga. Kusjuures, sellist halvavalt maksimalistlikku *trip hop*'i võiks teatris rohkem olla. Tegu on ilmselt festivali parima näitega sellest, kuidas etenduskunst ja tantsuteater üha rohkem ühte sulavad. Kas see piirialade kaotamine ja individuaalsuse ähmastumine tuleb žanritele kasuks või mitte, tekitab eravestlustes vastakaid arvamusi. Näib, et tantsuteater vajab rohkem ühiseid ruume, kus neid küsimusi arutada.

Praeguseks ei ole tantsuteatril enam ammu sellist elitaarset aurat nagu varem ning ligipääsetavuse ja kaasamise nimel tehakse pidevat tööd.

Festivali armsal lühikesel avatseremoonial rõhutatakse soovi Balti tantsukogukonna ühtsuse järele, mis on ka Balti Tantsu Platvormi üks eesmärk. Kokkuhoidmise olulisust tuuakse muidugi esile ka läbi rahvusvahelise poliitika läätse. Hakkan mõtlema, et olen ka ise pigem põhja ja lääne kui Baltimaade kultuuri mullis toimetanud. Eks ole Eestigi seni oma identiteeti sinnapoole suunanud; Läti ja Leedu tunduvad paljuski sarnasemad. Seda toredam on, et nii teatris kui ka kirjanduses (tervitus leheküljenaabritele) Baltimaid jälle äratatakse.

LAUPÄEV, 10.02.

Savitolmusele Netti Nüganeni „Müüdile" järgnevad huvitaval moel järjest festivali ebameeldivaim etendus ja eredaim elamus. Esmalt läti lavastaja-koreograaf **Līga Ūbele** „Untitled Movement Lecture", mis tõlgendab **John Cage'i** rütmistatud kõnel põhinevat kompositsiooni „Lecture on Nothing". Teksti keskmes on arvopärtlik vaikuse tähendusrikkus; vähemalt selle loen ma saatetekstist välja. Kui aga selline tekst lavale tuua, ei saa eeldada, et tühjus = teeme võimalikult vähe. Olenemata taotlusliku kasinuse ideest käib Cage sõnadega ümber väga täpselt – see, et viis etendajat viiskümmend minutit eri tempodes ühe seina äärest teise kõnnivad, ei hakka minimalismi egiidi all automaatselt kõnetama. Tavaliselt ei häiri mind teatris aeglane tempo, pikad pausid ja korduvus, aga üle pika aja olin ma saalis tõtt-öelda päris närvis. Väga huvitav oleks näha minimalismi olemuse efektset ületoomist valguskujundusse või koreograafiasse, mis ei toetuks lootusele, et mõjuks piisab väga algeline olemisest. Kahjuks sai see sisutühjus kinnitust kunstnikuvestlusel, kui asjaosalised rääkisid lavastuse inspiratsioonist stiilis „meri on vaikne, aga ütleb mõnikord nii palju".

Lukas Karvelise „Yet Another Day in Paradise" on selle järel justkui kohviubade nuusutamine – lööb meeled klaariks ja tekitab tunde, et oh-õnnis-hetk-oh-viibi-veel. Laval on meisterlik plastilisus, intiimsus ja siirus, mis tabab armastust kui nähtust oma tragikomöödias palju paremini, kui mina seda siin kirjeldan. Liiatigi on tegu LGBTQ+ looga, mis ei jäta ruumi sellealasele ambivalentsusele. Festivali parim avastus. Olen suur fänn. *Come to Estonia.*

PÜHAPÄEV, 11.02.

Isiklik programm algab täna hiljem kui ette nähtud – sotsiaalne patarei ja ärevustase vahetasid omavahel energiaid. Kohalike tantsijatega jääb seega *speed-date*'imata, aga lõviosa päevast on niikuinii veel ees. Läti etenduskunstnikud **Erik Eriksson** ja **Krišjānis Sants** loovad lavastuses „Vērpete" (eesti keeli „keeris") dünaamilise kaksikigiliikurina omalaadse ruumi, millesarnast festivalil ei enne ega ka pärast ei kohta. Rahvatantsuelemente põimides keerlevad nad pidevalt kontaktis olles saali keskel, publik seisab nende ümber. Turvaliselt seina ääres seismine muutub aga ruttu võimatuks, sest inimspinner sunnib massi pidevalt teelt eest, ent võluv harmoonia ja kergest ohutundest tingitud kohalolu on sellegipoolest nauditavad. Muidugi on publikul valik sellest mängust mitte osa võtta, enamik jääb aga siiski etendajate elava organismi aktiivseks osaks. Laivmuusikaga etendus sai lausa marulise aplausi, mis mind küll veidi üllatas, kuna trajektoor ja ainiti korduvad liigutused jõudsid etenduse lõpuks juba pähe kuluda.

Festival lõppeb nii, nagu algas – eesti teatri noodil, lavastusega „Cowbody / Oh wow, it's you!". Mõneti kummaline, kuna Eesti oli 2022. aasta biennaalil niigi peoperemees, nii et „läti raamid" tunduks programmis loogilisemad. Kahtlen aga ka selles, kas „Cowbody" oli just parim asi, millega festival lõpetada, kuna mõne külastaja suust kuuldud „see pole ju tants isegi" on siingi üsna omal kohal. Publikus tekitas etendajate tegevus, eriti pikk batuudistseen, nihelemist ja nõutust (esireas istuvad eakamad tantsijad tundusid suisa pahased). Ohutu, armsa laivmuusikaga ja publikus elevust tekitanud „Vērpete" sobinuks lõpetuseks paremini.

ESMASPÄEV, 12.02.

Ütlesin kõigile järelpeol suure suuga, et minu buss läheb alles kell 12, ja hommikul ärgates vaatas piletilt muidugi teine kellaaeg vastu. Tunnen end minutid enne *check-out*'i jopet selga ajades nagu tõsielusarjas osaleja, kes peab enne kella kukkumist fuajeesse tulema, kui on leidnud selle õige. Päriselu on antiklimaatilisem, elu armastuse asemel sain õigeaegsuse eest auhinnaks (omafinantseeringuga) taksosõidu bussijaama.

Tagasiteel oli mul aega mõelda, kui ebaproportsionaalselt vähe saab tantsuteater nii kajastust kui ka rahastust. Praeguseks ei ole tantsuteatril enam ammu sellist elitaarset aurat nagu varem ning ligipääsetavuse ja kaasamise nimel tehakse pidevat tööd. Tajun, kui vähe ma tegelikult ikka veel nüüdistantsust tean – suureks takistuseks on selles olnud aga mu enda uskumus, et ma ei saaks piisavalt aru või et see on „kinnine klubi". Tegelikult pole vaja mingit valgustust, et inimkeha liikumist vaadata. Mis muutuks, kui koolid käiks paar korda sõnateatri asemel tantsulavastusi vaatamas? Või kui tantsuasutustel oleks rohkem ressurssi kutsuda siia rohkem silmapaistvaid välisetendajaid? Plaane, mida asutused tahaksid ellu viia, et kogukonda elavdada ja laiematki kultuurivaldkonna mõttekaaslust luua, on palju – ja need pole tegelikult kaugeltki mitte utoopilised. Küll aga oleks aeg, et missioonitundele pandaks alla toekam õlg.

UUS EESTI BIIT

BUZHOLD

Fotod: Georg-Joosep Allikas

Küsis **Mariliis Mõttus**

Teeme tutvust äsja oma esikalbumi „What It Meant?" ilmutanud *shoegaze*'i ja grunge bändiga Buzhold.

Tutvustage Buzholdi kellelegi, kes pole teist kunagi kuulnud.
Buzhold on katse ja eksituse meetodil toimiv bänd, kes armastab žanritega eksperimenteerida ja luua muusikat, mis neile endale meeldib ning resoneerib nendega.

Teie esimene täispikk album ilmus äsja UK plaadifirma Noon Recordsi alt. Kuidas nad teid leidsid ja kas saite plaadifirmalt ka mingeid loomingulisi suuniseid?
Kui album salvestatud sai, kirjutasime plaadifirmadele, kes tundusid sobilikud meie muusikat välja laskma. Saime ka paar vastust, ühe neist *ambient*-muusikaga tegelevalt plaadifirmalt Insight Music, kelle pealikule väga meeldis meie looming ning kes oli just loomas alaleibelit Noon Records, mis keskendub spetsiifiliselt grunge ja *shoegaze*'i väljaandmisele. Meil on au olla esimene bänd, kelle album selle plaadifirma alt väljastati. Mingeid loomingulisi suuniseid ei tulnud ning saime ka CD ja kasseti oma äranägemise järgi disainida. Siinkohal tahaks tänada Edvini venda Henrit, kes meid disaini ja kaanepildiga aitas.

Kas teil oli ka mingi kindel kontseptsioon või idee, kuidas plaat kõlama peaks? Mis teemasid te lahkate?
Katsetasime väga palju ja päris täpselt ei teadnudki, mida teeme. Alguses proovisime ehk kõlada, nagu mõni *shoegaze*'i-bänd võiks kõlada, aga see ei tulnud eriti hästi välja ja sündis hoopis see teine asi, mida albumil kuuleb. Põhiidee oli kirjutada lihtsaid asju, mis oleksid meile iseloomulikud ja mida oleks *live*'is mõnus mängida. Kui lugude miksist rääkida, siis tahtsime, et poleks liigset moonutatust ja saund oleks võimalikult naturaalne. Usaldasime selle ülesande Linnahalli stuudiole, kus kaheksa lugu üheksast miksitud sai. Oleme tulemusega väga rahul ja soovime tänada Indrek Pattet, kes hoolimata meie paljudest äpardustest suutis ikkagi kannatlikuks jääda ning kõik lood ilusti ära miksida. Ühe läbiva teemana võib välja tuua mitu korda sama reha otsa astumise, olles samal ajal täiesti teadlik tagajärgedest, mis sellega kaasnevad. Lahatud sai ka eksisteerimist täielikus keskpärasuses ja suutmatust sellega leppida, teadmata, et see on ainus moodus, kuidas endaks jääda. Tore oleks, kui rohkem inimesi väärtustaks seda, mis neil on, ja oskaks oleviku üle rohkem rõõmu tunda, mitte ei kulgeks teadmisega, et keegi elab suuremas majas või ilusamas korteris kui sina.

Pane kõrv peale:
buzhold.bandcamp.com

Mida te selle protsessi käigus õppisite? Kas tuli ette ka loomingulisi erimeelsusi, kui jah, siis kuidas te need lahendasite?
Enim õppisime ilmselt seda, et lood kõlavad kõige paremini siis, kui igaüks mõtleb enda osa ise välja. Kuigi jah, kui kellelgi on mõne lauluga seoses tugev visioon ja ta tahab, et seal tema väljamõeldud osasid mängitaks, siis ei saa kätt ette panna. Loomingulisi erimeelsusi oli albumi loomisel üllatavalt vähe. Töötasime kõik sama tulemuse nimel ning suutsime vajaduse korral oma ego alla neelata. Kui kõik jäid näiteks eriarvamusele seoses kasseti disainiga, tulime välja täiesti uue lahendusega, mis oli kõigile meeltmööda.

Kuidas te kriitikasse suhtute?
Andsime plaati salvestades endast kõik, et võimalikult hea tulemus saavutada. Kui keegi peakski väga hullult midagi kritiseerima, ei saa sellest väga heituda, sest me lihtsalt ei osanud või ei teadnud siis veel paremini, kas siis enda piiratud oskuste või parema tehnika puudumise tõttu. Enamik plaadist sai salvestatud Sakus Edvini vanas magamistoas, mille helikvaliteedil pole vist kahjuks ühtegi stuudiolikku aspekti, aga puudub ka tunnihind. Adekvaatset kriitikat tuleb ikka kuulda võtta ja sellest järeldusi teha, kuid olles teadlik, et iga laul võinuks sada korda halvem tulla, kui poleks nii palju tööd sisse pannud. Selle albumi tegemine oli kindlasti meie arenguteel väga suur samm ja nüüd teame juba paremini, kuidas võiks salvestada.

Mis vahe on oma lugude stuudios ja *live*'is esitamisel?
Live'is on ikka kõige mõnusam, eriti kui oled õigel lainel. Vahel ei ole teadmata põhjusel üldse seda hetkes olemise tunnet ja siis on raskem mängida, aga tuleb proovida sellest kuidagi üle olla ja 110% ikkagi endast välja suruda.

Paar sõna ka teie järgmistest plaanidest.
Kevad on paksult täis *live*'e mitmete lahedate bändidega, kes meile meeldivad, ja suvel tuleb loodetavasti palju esinemisi nii Eestis kui ka välismaal. Oleme vahepeal palju uut materjali kirjutanud ja juttu on olnud ka suvel/sügisel EP väljaandmisest, kus oleks umbes 4–5 uut lugu, aga eks näis, kuidas sellega läheb. Asjad saavad selgemaks, kui õige aeg kätte jõuab.

TÕUKEJÕUD
JULIANA VOLOŽ

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord saame tuttavaks mänedžeri, agendi ning mullu aasta muusikaeksportija tiitliga pärjatud Juliana Voložiga.

Foto: Feliks Volož

Juliana, sa oled tegelikult keemikuharidusega. Kuidas toimus nihe muusikavaldkonda?
Võib öelda, et see nihe toimus ootamatult, aga kui oled avatud uutele kogemustele, siis võibolla see nii ootamatu ei olnudki. 2004. aastal olin kutsutud ühele kontserdile Lõuna-Saksamaal, kus ma ka praegu resideerin. Seal pidid esinema Saksamaal elavad gruusia džässivirtuoosid. See oli gruusia trio The Shin, mis „suunas" mind muusikavaldkonda. Minu jaoks oli nende muusika suureks avastuseks ja äratas siira soovi seda paljude inimestega jagada. Tol ajal ei olnud mul õrna aimugi, kuidas see käib, aga ei olnud ka hirmu uue olukorra ja teadmatuse ees. Õppisin tegutsedes ja umbes nelja kuu pärast broneerisin bändile väljamüüdud kontserdi, mida kajastas ka meedia. Selge see, et jäin selle esimese edu konksu külge kinni.

Mulle tundub üha enam, et Eestist lendavad kaugele just artistid, kes esitavad meie kultuurile omase nihestusega muusikat. Mis tagab sinu arvates artisti osutumise edukaks ekspordiartikliks?
Kindlasti peab projekt olema unikaalne ja silmapaistev. Vähemalt mina otsin just selliseid. Siia lisanduvad n-ö pisiasjad, milleta on raske saada säravaks ekspordiartikliks. Ma nimetan siin vaid mõned kriteeriumid, sest see on suur teema, mis vajaks eraldi artiklit. Bänd peab Eestis kanda kinnitama, looma ja haldama oma sotsiaalmeedia kanaleid, kasvatama fännibaasi, töötama välja bändi brändi ja looma kõikvõimalikke professionaalseid promomaterjale (videod, pildid, koduleht jne). Lisaks peab bänd kindlasti osalema rahvusvahelistel esitlusfestivalidel, mida külastavad muusikatööstuse professionaalid. Eesti artistidel on vedanud, et neil on Tallinn Music Week, mille üks peamine eesmärk on eesti muusika laia maailma viimine.

Mida su igapäevatöö endast kujutab?
Mõnes mõttes meenutab see töö pusle kokkupanemist. Kui kõik vajalikud tükid on koos, saab edukalt organiseerida kontserte, tuure, koostöid või veel midagi põnevat. Igakülgseks õnnestumiseks vajalikke tükke on palju, igaüks neist eri etapis. Praktikas tähendab see igapäevast tihedat suhtlemist eri pooltega, olgu nendeks siis artistid, üritusekorraldajad või hoopis kolleegid konverentsidel ja esitlusfestivalidel.

Sa esindad ka mitmeid välismaa bände, kes on pärit näiteks Taiwanist, Armeeniast, Saksamaalt jm. Kuidas need koostööd sünnivad?
Kui tegeled millegagi ja teed seda hingega, hakkavad jutud levima, ja sinu hea töö on sinu parim visiitkaart. Minuni jõuab iga päev koostööpakkumisi, õnneks olen enda karjääris punktis, kus saan artiste ise valida. Kuna reisin palju, on mul suur eelis näha väga paljusid bände *live*'is mängimas. Kui artist lööb mul silma särama ja koostööl tundub jumet olevat, siis kõik muu on vaid kokkuleppe küsimus…

Küsis **Mariliis Mõttus**

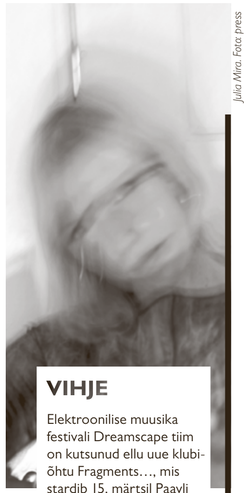

Julia Mira. Fotod press

VIHJE

Elektroonilise muusika festivali Dreamscape tiim on kutsunud ellu uue klubiõhtu Fragments…, mis stardib 15. märtsil Paavli Kultuurivabrikus. Rõhku pannakse eksperimentaalsele ja introspektiivsele klubimuusikale ning DJdele ja produtsentidele meilt ja mujalt. Esimesel üritusel astuvad üles Julia Mira Hollandist ning kohalikud artistid Lootus, Endamisi Salamisi, Kersten Kõrge ja Tanel Mütt. Vaata lisaks: *facebook.com/dreamscape.tln*

■■■■□
Kuulas Kristjan Karron

BUZHOLD – WHAT IT MEANT?

(Noon Records, 2024)

90ndad on tagasi ning laiskus on jälle *cool*! Buzhold selgitab kuulajaile oma esimese albumiga „What It Meant?", et kitarrimuusika hülgamine nullindate peavoolus oli vale suund, ning plaati kuulates peab tõdema, et see on veenev argument. „Ajaloo lõpukümnend" oli läänemaailmas periood, mil valitsev melanhoolia oli vesi *shoegaze*'i veskile, millenniumivahetusega saabunud atmosfäärimuutus tõukas aga žanri ebaõiglaselt rambivalgusest välja. Buzholdi debüütalbumil meisterlikult kombineeritud *shoegaze*'i-kitarri voolav kohin ning *post-hardcore*'i emotsionaalne kese on seda lavalaternat uuesti läitmas.

Plaadi tipphetked, nagu „Decode" ja „Don't Mind", on kaunilt laiskromantilised, kirglike unistajate mässamislaulud. Album ei ole muidugi moodne klassika ning leidub ka tooreid momente. Ühel hetkel tundub paak tühjaks saavat ning tekib kahtlus, et ehk anti album välja veidi liiga vara, sest kohati on neil tunnete Ameerika mägedel ka antikatarsislikke madalpunkte, kus see *miski* jääb veel vajaka. Tunda on ka teatavat pinget seoses kunstilise suunaga – kas võtta täielikult ette *shoegaze*'i jumaldamine ning ohverdada end uduse atmosfääri orjaks, või tungida, küünarnukid kõrgel, alt-hevi suunas, nagu seda täiustasid omal ajal Hum ja Failure. Kerge lihv teeks juba praegu pillimängult muljetavaldavale ja omavahel kooskõlas noorbändile edaspidi ainult head. Igal juhul tundub, et *the kids are alright*.

DZHEIMZ & NINJA – MILLENNIUM

(Probe, 2023)

■■■■□
Kuulas Oliver Berg

Eesti trummi ja bassi legendid Dzheimz & Ninja on tagasi. Mitte et nad oleks kunagi õieti ära olnud, aga kakskümmend kolm aastat viimasest plaadist on igatahes väga pikk aeg. Sajandivahetuse paiku kodumaise skeene veduritena tuntuks saanud duo kinnistas enda nime kohalike kütteaustajate südametesse trummi ja bassi hiilgeajal, nüüdseks tõepoolest üle kahekümne aasta tagasi, nii uskumatu kui see ka ei näi. „Millennium" jääb truuks oma juurtele, sisaldab tosinat kolmenelja minuti pikkust stiilipuhast lugu ja pakub kuulajale kolmveerandi tunni jagu pretensioonitut kütet.

Lood salvestati küll juba üle kahe aasta tagasi, aga ootasid nähtavasti veel pisut oma aega, kuni jõudsid eelmise aasta lõpus laiema publikuni – ja ühtlasi Eesti Muusikaauhindadel aasta elektroonikaalbumi nominatsioonini. Sisenemine Dzheimzi & Ninja maailma sujub kuidagi väga muretult: avalugu „Enter" teeb kuulajale viisakalt ukse lahti ja ega sisse astudes jalad enam paigal püsi. Napid, ent täpselt doseeritud sämplid kutsuvad endaga aina edasi ja edasi, tuletavad meelde, et oled heades ja turvalistes kätes, pole põhjust karta ega muretseda.

Tõesti, „Millennium" on kindlasti turvaline album, ehk isegi nostalgiahõnguline – kes sajandivahetuse kandis juba reividel mõllasid, leiavad neist lugudest tuttavaid ja küllap südantsoojendavaid viiteid toonastele tõmbekohtadele. Aga „Millennium" pole pelgalt nostalgiatripp, muusika on värske ja ilma-keerutamata-asja-kallale-produktsioon pakub põhjapanevate biitide vahele mõnusaid õhutushetki, mis võiksid kõlada ühtmoodi meelitavalt nii korralikest kõrvaklappidest kui ka klubide helisüsteemidest. Ja kui see *drop* kukub… no siis ta ikka kukub. Isiklikud lemmikud: „Session" ja „Ritual".

EVA VÄLJAOTS & ROBBIE SHERRATT – SKYLARK

(2023)

■■■■□
Kuulas Vootele Ruusmaa

Eesti-inglise pärimusmuusikaduo debüütalbum „Skylark" on ootamatult improvisatsiooniline ning selle algimpulsiks on mõlema artisti kultuuripärimus. Instrumentaarium koosneb põhiliselt kandlest, Hiiu kandlest, viiulist ja vokaalist, sekka salvestatud linnulaulu ja muid helisid. Esteetikas domineerib mängulisus, soolode ja variatsioonide rohkus.

Iga loo puhul on suudetud osavalt mõne sümboli või sõna kaudu pealkirjastatud teemat avada. Välisalvestiste abiga on loodud atmosfääre („Starling") või rütmilisi faktuure, mis uusi värve ja kihistusi lisavad („Ice Walk"; „Weavers"). „Skylarki" tugevusteks on koherentsus ja vabadus, muusikute interpretatsioonis on dünaamilisi pöördeid („Adventure Tune"). Sherratti viiul on kohati kui jõuline elektrikitarr (soolo palas „Sõprade labajalg") või kui üksildane pasun kõledal väljal („Ice Walk"). Esiletõstmist väärivad siirus ja ehedus vokaalsetes lugudes, milles dissonantsema kõlaga noot on osa maneerist, mõtte voolimisest. Dramaturgiliselt on plaat osavalt struktureeritud, tänu millele avaneb duo looming kiht kihi haaval, andmata kätte tervet muusikalist arsenali („Weaversi" ootamatu esteetikamuutus; „Avatud akende valsi" kaunile melloodiale järgnev ning ekstaasi kappav „Tulihänd"). Kauamängiva viimases loos „Lõoke" kõlavad aga Väljaotsa suust laulik Mari Suti hääle imitatsioonid ja fraasid, tõstes taas esile meie suulise folkloori rikkust. „Skylark" tõestab eredalt, et eesti-inglise pärimusmuusika kargus, hoogsus ja ilu annavad aimdust maailmatunnetusest, mis on meile lähedane.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

OUT-OR – SPEKTRUM

(Lejal Globe, 2023)

■■■■□
Kuulas Tanel Matsalu

Asetage mõttes lauale kõrvuti siinse plaadi ja The Other People Place'i ainsaks albumiks jäänud „Lifestyles of the Laptop Café" (2001) kaanefotod ning öelge mulle, et tegemist ei ole tribüüdiga. Ja kuigi „Spektrum" tundub kõlapildilt kui Larry Heardi nädalavahetuse stuudiosess lumises maamajas, peab tõdema, et tegemist ei ole *Chicago house*'i ega *Detroit techno*'ga. Out-Or ehk Marko Sula on olnud 30 tegutsemisaasta jooksul alati stiilideülene elektroonikaartist, tehes omaenda erilist asja hoolimata sellest, mis trendid parasjagu suundi domineerivad. Konstantsena on püsinud asjaolu, et tema looming haarab elemente eksperimentaalsemast *underground*-tantsumuusikast. Kui ma siiski peaks seda ühtse stiilina defineerima, ütleksin, et tegemist on meloodilise elektroga.

Deep house'i laadsed katsetused on aga kõlaruum, kuhu artist varem rännanud ei ole ning seetõttu võivad siinsed saundid paljusid meeldivalt üllatada. Keerutavalt pärlendav „Fluted", mahemalbe „Rundown" ja võbelevate sünditoonidega „Chord Off" on ju klassikaline Mr. Fingers nii paljugi, et neist paladest viimane isegi sämplib tema tuntuimat teost „Can You Feel It". Kuna „Spektrum" oli mõeldud algusest peale vinüülireliisina, kuhu mahub piiratud minuteid muusikat, on mitmed lood kui lühikesed vahepalad. *Newage*'lik „Syntaur" või kaasahaarav biidivaba *techno*-gruuv „Gamelan" on rajad, mida võiks kuulata pikemaltki. Lõpupoole sätitud minimalistlike DJ-träkkide „Four Boxes" ja „Pleasure" kohta kehtib aga vastupidine – need kipuvad venima.

Nii tervikliku ja ladusalt kulgeva helikandja puhul tundub selliste külgede väljatoomine liialt nokkimisena. Hea ka, et seda plaati on võimalik kuulata kõigil huvilistel ilma vajaduseta saata kassetti lindistamiseks mõnda ajakirja, nagu oli 1995. aastal Out-Ori debüüdiga.

KANGELASE VÕIMALUS

Kirinovell

KIRJUTAS **JAN KAUS**, ILLUSTREERIS **LUMIMARI**

Armas poeg,

eeldan, et loed seda kirja pärast video vaatamist ning oled suutnud mingilgi määral harjuda sellega, mida nägid. See ütleb justkui kõik, aga tekitab samas kindlasti küsimusi, segadustki. Kuigi mulle pole jäänud eriti aega, et kõike üksipulgi lahti seletada, aega õieti polegi enam, püüan ikkagi asjad kirja panna, et sul oleks midagi, millest tulevikus kinni hoida. Ma tean, et me pole viimasel ajal väga palju läbi käinud ning see kõik tuleb sulle ilmselt ebameeldiva üllatusena, arvatavasti ei suuda sa mulle pikka aega või üleüldse andestada, aga anna kõigepealt andeks, kui ütlen, et see pole tähtis. Vähemalt praegu, minu positsioonis. Tähtis on see, et su elu oleks kaitstud.

Aga ma ei tahtnud rääkida sellest. Liiga palju olulist on öelda. Pean ennekõike selgitama seda, mida sa nägid videost. Või mida sa ei näinud. Usu või mitte, aga see kõik sai alguse naeruväärsest vägikaikaveost. Nagu sa tead, on meie suguvõsas üsna mitu selgeltnägijat. Tead vist sedagi, et mul pole neisse kunagi usku olnud, ütlen otse, et pidasin tädi Mariet kuni viimase ajani täiel määral šarlataniks, aga tema osavus oma asja majandada on mulle alati muljet avaldanud. Ta on kasutanud oskuslikult ära meie suguvõsa pärimust, vereliini, mis viivat väidetavalt välja Eesti vanimate nõidadeni, kellest üks olevat ürikute järgi veel põhjasõjagi ajal ära põletatud. Olgu kuidas on, aga Marie uskumused viisidki välja tema ja minu vastuseisuni.

Mitte et ma poleks seda vastuseisu aidanud ise esile kutsuda. Eks sinagi pidid taluma seda, et olin aastaid alkoholiga kimpus. Marie hakkas mind ühel hetkel oma nõiakunstiga ravima. Või vähemalt tahtis ravida. Meie seansid muutusid üsna kiiresti groteskseks, ma pole oma toonase käitumise üle eriti uhke. Ühel hetkel otsustasin, et tõestan Mariele ja kõigile teistele ka, et ta jutt on petukaup. Otsekui oleks see olnud mu suurim probleem. Eks alkohooliku mõtted liiguvad omasoodu. Ükskord rääkis Marie mingis ETV esoteerikasaates, et tema esivanemad polnud mitte ainult väekad naised, vaid tegelikud nõiad, kes oskasid luudadel ringi lennata. Veel väitis ta, et tema käsutuses on iidne lennuvõime retsept, aga kuna see retsept pidavat ka päriselt töötama, mis tähendab, et sellel on hirmuäratavalt suur vägi, hoiab ta seda seifis ega lase kellelgi lugeda.

Ühel õhtul hakkasin jälle Mariet aasima, et miks ta sedasi inimestele valetab. Et kui ta ei suuda mulle tõestada, et on ise luua seljas ringi lennanud, on ta ikka väga sitt luiskaja. Ja nii edasi. Marie oli pisarateni solvunud, lahkus toast ja tuli tagasi, käes mingi paksude kaantega vana raamat. Umbes nagu meie suguvõsa piibel. Mäletan, et kaasi ühendas veel metallist lukk. Ta näitas mulle raamatust kirjakohta, kus olevatki kirjas lendamise retsept, maagilise nõiamäärde valmistamise juhis. See oli ladina keeles ning ma ütlesin alguses, et seal võib seista mis iganes. Seepeale vuristas Marie mulle ette retsepti koostisosad. Teda kuulates tuli mul mõte – ma olin ju purjus –, et veaks temaga õige kihla. Ütlesin talle, et kui ta kirjutab mulle nõiasalvi retsepti paberile, siis ma proovin selle enda peal järele. Marie vastas, et ma olen mees, meestega see ei tööta. See andis mulle põhjuse teda edasi aasida, süüdistasin teda arguses ja ei tea milles kõiges veel. Ühesõnaga, vaidlesime seal, Mariel oli palju argumente, mis tunduvad takkajärgi täiesti mõistlikud. Ta ei tahtnud näiteks, et retsept leviks. Ning seda ei taha enam ka mina, eriti kui ma mõtlen sellele, kuhu nüüd teel olen. Põhiline takistus oli muidugi surnud lapse rasv. Just nimelt rasv, mitte veri. Nojah, mitte ka lihtsalt surnud, vaid hauast välja kaevatud. Nõid pidi lennuvõime saavutamiseks määrima ennast mikstuuriga, millesse oli segatud hauast välja kaevatud lapse rasva. Kui Marie selle kaardi lauale lõi, jäin vakka. Mõtlesin, et küll on ikka mõeldud välja üks erakordne jamps, las parem jääda sinnapaika.

Aga Marie hullus oli mind nähtavasti juba nakatanud. Kaks nädalat hiljem suri su klassivend Veiko… Mäletad, autoõnnetuses. Pean oma häbiks tunnistama, et kui seda uudist kuulsin, tuli mulle kohe meelde nõiasalvi retsept. Mõte lendamisest oli jõudnud mu alkohoolse aju juba ära mürgitada. Püüdsin ennast ebaõnnestunult veenda, et minu ja Marie jutuajamise ning autoõnnetuse vahel pole mingit seost.

Olen juba mõnda aega seda kirja arvutisse toksinud, kuigi peaksin olema juba läinud. Et sa teaksid, viimane koht, mida mu jalatallad Eestimaa pinnal puudutama saavad, on Linnuneeme tipp. Koht, millest mul on seoses sinuga kõige meeldivamad mälestused. Mäletad, seal, kus seisab viimane telefonipost. Mul on siiani eredalt silme ees, kuidas sa avastasid, et posti külge kinnitatud telefonikapp oli lahti. See mälupilt püsib minuga kuni lõpuni. Oli novembri algus, olime tulnud suvilat talveks ette valmistama, praam pidi meid paari tunni pärast mandrile tagasi viima, aga sina tahtsid veel neeme tippu kõndida. Ütlesin sulle veel, et kõik linnud peale kajakate on juba lahkunud, ja sa vastasid, et just seepärast. Varatark, nagu sa olid. Tuul ulus traatides, mäletad? Ja just sel korral suutsid sa telefonikapi esimest korda lahti teha. Väitsid, et see oli irvakil, mida ma ei uskunud. Pean tunnistama, et olin ise ka põnevil. Ja üllatunud, et kapis oli alles veel täiesti terve bakeliidist telefoniaparaat. Tooni küll polnud, ei saanudki olla, üks liinipost oli ju millalgi pikali kukkunud ja traadid katkenud. Nii et kui sinna edaspidi millalgi satud, siis tead, et siin ma viimati seisin ja mõtlesin sinule.

Palju olulisi asju tungleb peas. Ütlen ära, et mu esimene otsene kuritegu oli see, et murdsin sisse Randvere surnukuuri ja lõikasin Veiko küljest tüki. Ära küsi, kuidas. Minusuguse harrastusjahimehe jaoks polnud see tegelikult ületamatult raske. Praegu paistab kõik toonane justkui läbi hämu, mäletan selgelt vaid seda, et võitlus Mariega, oma õiguse absurdne tagaajamine oli muutunud kinnisideeks. Kui ma kohe pärast määrde katsetamist joomise maha otsustasin jätta, sain aru, et mul polnud enam mõtet ennast petta. Liisk oli langenud, tuli hakata sellele vastavalt tegutsema.

Tegin kõik nii, nagu seisis Marie retseptis. Või umbkaudu, enamvähem. Eks see kõik oli suuresti üks viinaudune kohmerdamine. Võib-olla just seetõttu miski untsu läkski. Ma ei kaevanud ju Veikot hauast välja. Ma ei tea, kas kõik koostisosad – lisaks rasvale ka sellerimahl, käoking, maran, peeneks jahvatatud nisujahu – olid kõige paremas omavahelises tasakaalus. Lühidalt öeldes, määrisin ennast nõiakreemiga pealaest jalatallani kokku, aga lendama ma muidugi ei hakanud. Mäletan, et seisin alasti peegli ees ja mõtlesin, et mida siis nüüd, kas lehvitada käsi või peaks äkki astuma taburetile ja sealt alla hüppama. Ja kui ma seda seal mõtlesin ja sain aru, et olen arvatavasti hetkel maailma kõige haledam inimene, hakkaski juhtuma see, mida sa videos nägid. Või jah, õieti see, mida sa ei näinud.

Ma ise ehmatasin muidugi samuti ära. Ma ei teadnud, kui kaua see seisund kestab, kui kaua mind näha pole. Äkki püsivalt, igavesti? Mäletan, et hakkasin nutma, pisarad voolasid põskedel, aga neidki polnud näha – nagu põskigi. Ma nutsin ja lubasin, et ei joo enam tilkagi. Mingil hetkel jõudsin veendumusele, et olengi deliiriumis. Kui ma järgmisel hommikul üles ärkasin, püüdsin endale sisendada, et see kõik oli joomisega liiale läinud teadvuse jaur, aga nõiakreemikauss seisis peeglilaual, nuusutasin jälle nähtavaks muutunud nahka, mis haises määrde järele.

Aga poeg, see oli alles algus. Ma sain ja jäin kaineks, aga asjalugu ei andnud mulle enam rahu. Nõiasalvi oli piisavalt järel, et seda veelkord proovida. Määrisin ülejäänud möksi vasakule käele ning poole tunni pärast oli käsi kadunud. Filmisin seda. Käsi oli mu küljes, aga ei minu silmad ega kaamerasilm ei suutnud seda tuvastada.

Kõik järgnev võttis mitu aastat aega. Kui algas Venemaa agressioon Ukrainas, tekkis mul järjekordne mõte, mis ei andnud mulle enam rahu, kainusest hoolimata. Ei päeval ega öösel. Kõigepealt rääkisin sellest Mariele. Sissejuhatuseks sai ta mu peale vihaseks – kui leebelt öelda. Ta viskas mu enda juurest välja, ütles, et sain, mis tahtsin, et ma kuritarvitasin ta usaldust, jne. Aga nädal aega hiljem ta helistas ja nõudis tõestust. Selgus, et ta polnud nõiasalvi kunagi ise valmistanud, mis tähendab, et selles oli mul olnud õigus, Marie oli inimesi petnud, teadmata ise nõiasalvi toimeid. Marie rahunes ja väitis, et mu idee on väärt kaalumist. Saime kokku, arutasime võimalusi. Ta soovitas pöörduda mu vana klassivenna Kalle poole. Helistasin talle, kuigi sain aru, et vestlus Kallega on lihtsalt järjekordne samm sellel hullumeelsuse teekonnal, kuhu olin asunud. Teekonnal, millelt pole enam tagasiteed ning millel on vaja nüüd võtta viimased sammud.

See tähendab, et pean tunni aja pärast Linnuneeme tipus olema. Nad tulevad mulle sinna järele. Nii palju on öelda, nii vähe on aega. Igatahes, Kalle saatis mind samuti pikalt, ütles, et ta ei tea, kas viia mind Wismarisse, Paldiski maanteele või visata lihtsalt arestikambrisse, et mul mõistus pähe tuleks. Aga kui ma Kallele oma plaanist rääkisin, olin juba aru saanud, et teen selle teoks, saagu mis saab. Abistatagu mind või mitte. Kõigepealt otsustasin, et see peab juhtuma suvel, sest nõiakreem muutis keha küll nähtamatuks, aga riideid seljas mitte, käekellast ja päikseprillidest rääkimata. Samuti jäid nähtavale silmad, nii et ma pidin õppima vajadusel silmi sulgema, kinnisilmi liikuma. Ajasin ennast kiilaks.

Kõiki ettevalmistusi ei jõua ma sulle siin kirjeldada, näiteks avastasin, et nähtamatusega ei kaasnenud kuulmatust. Igatahes, Marie hankis mulle salvi kõige defitsiitsema koostisosa ning palus minult, et ma kunagi allika järele ei päriks. Nii et ma ei teagi, kas tema sai rasva hauast või kusagilt mujalt. Avastasime, et mida rohkem rasva mikstuuris kasutada, seda kauem nähtamatus püsib. Lootsin, et suvi tuleb soe ja ennekõike kuiv. Jälgisin ilmaprognoose sama kirglikult, nagu ma kunagi jõin. Tunnistan, et kahtlesin üsna kaua, terve juuli sadas, pidin ootama augustini. Esimese asjana kõndisin üle Narva jõe silla. Alasti, usud sa või mitte. Sõitsin ühe veoauto järelhaagises Moskvasse. Olin kesklinna kaardi endale selgeks teinud, Kremli leidmine polnud raske, olgugi et mul polnud õieti aimugi, kust seda kuradi sitapead otsida. Kalle oli pikapeale leebunud, sest tunnistas ta seda või mitte, mu idee meeldis ju põhimõtteliselt temalegi, kuigi ta ei tahtnud mulle mingit kasulikku infot anda. Võib-olla tal polnudki seda. Teadsin, et mul on kasutada vaid kolm-neli päeva, enne kui ma jälle paistma hakkan. Aga kuna see kõik toimus augustis, siis eeldasin, et leian ta äkki rukkimaarjapäeval Jumalaema Uinumise katedraalist. Ja nii läkski, nii lihtne ja etteaimatav see oligi. Tasus seda ainult loota, ette kujutada ja juba see juhtuski. Päris hirmus oli teda oma silmadega näha. Mäletan, et hakkasin üle keha värisema, kuigi oli harukordselt soe ilm, ning mul oli hirm, et hakkan higistama ning määrde mõju kaob. Aga nähtamatuna püsis nahk jahe ja libe, umbes nagu maol. Liikusin pärast teenistust tema ja ta saatjaskonna järel mingisse majja, püsisin tal pidevalt kannul, libisesin läbi kadalippude, ühes turvatsoonis hakkasid andurid tööle, aga kuna midagi polnud näha, ei hakanud nad nähtavasti seetõttu sisse töötatud plaane muutma. Ei tasu vist lisada, et see kõik oli nagu unenägu. Luupainaja. Aga see erutas, tootis adrenaliini, sest kui ma isegi ei määranud selle kulgu, olin ma selle käima lükanud. Ma olin siiski oma luupainaja ise valinud.

Nii oligi, et päeva lõpuks ootasin tema magamistoas kardina taga õiget hetke. Nojah, kui mõelda, siis mul vedas, et selsamal päeval, mil teda esimest korda nägin, suutsin jõuda niivõrd kaugele, talle nii lähedale. Kuigi mul polnud aimugi, millega teda tappa. Ma ei uskunud, et mul oleks julgust või jõudu teda surnuks kägistada, olgugi et ta oli minust paarkümmend aastat vanem. Väidetavalt igast otsast haige. Käisid ju igasugused jutud, hulgiskleroos, vähk, jumal teab mis. See küll üllatas, et ta norskas imelikul vilinal. Nagu mingi hirmul hiir, mitte maailmavallutaja. Hiilisin vannituppa, mäletan, kuidas palusin esimest korda oma elu jooksul jumalat, et vannitoa uks ei kriiksuks. Leidsin sealt küünekäärid. Kujutad ette, milline lohakus. Aga ega nad ei osanud arvestada, et nende suurt juhti tuleb mõrvama nähtamatu inimene. Mäletan, et vaatasin peeglisse, kust vaatas mulle vastu kaht silma ümbritsev tühjus, ja mõistsin, et pean minema otsejoones ja talle käärid lihtsalt kõrri suruma; et kui hakkan kaalutlema, vaagima, kahtlema, on kõik läbi. Kahtlused tulid pärast. Või õieti küsimus, et miks peab ühe heateo tegemiseks tegema omajagu halba.

Ma ei hakka edasist põhjalikult kirjeldama. Soovitan sul siinse kirja ja muidugi ka video esimesel võimalusel kapole üle anda, isegi kui see Kallet pisut kompromiteerib – ega ta positsioon kergete killast polnud, sest mida oleks ta pidanud tegema oma kooliaegse sõbraga, kes tundus kannatavat mingite luulude käes?

Mitte et ma oma teo üle uhke oleksin. Isegi tapja tapmine oli vastikult raske ning mul oli selle raskuse üle isegi hea meel. Et ma küll tapan, aga mitte nii, nagu see tapja, kelle ma tapsin. Arvatavasti aimasin isegi, et tema tapmine ei muuda suurt midagi. Kuigi ma andsin oma panuse, panin käed külge. Lootsin, et nad on nüüd vähemalt kollektiivselt kõhevil, tunnevad uutmoodi hirmu. Kuni selle telefonikõneni. Mis tuli mitte ainult ootamatul hetkel, vaid ka ootamatus kohas. Läksin pärast suursaatkonna jama tagasi suvilasse, et psühhiaatriliseks ülevaatuseks valmistuda. Sedagi pole ma sulle rääkinud, kuidas lippasin Kremlist otsejoones saatkonda, sain ilusti sisse, kuigi soojuskaamerad tuvastasid mingi võõrkeha, otsisin üles esimese duširuumi ning sealt turvamehed mu leidsid, ma polnud jõudnud ennast veel kuivatadagi. Sellega peaksid ka kursis olema, kuidas pärast mu identiteedi ja kodakondsuse selgitamist aeti asja kiirmenetluse korras. Helistati vist sullegi. Ega neil muud üle ei jäänud kui mind uskuda või teha nägu, et nad usuvad juttu, kuidas keegi satub kutseta, dokumentide-riieteta ja peale selle veel salaja saatkonda, ning ei mäleta sellest midagi.

See kõik on teada. Aga seda sa ei tea, et seisin siinsamas Linnuneeme tipus, vajasin värsket õhku, sest mitu nädalat oli möödas, aga tema surmast polnud ilmunud ühtegi uudist. Kõik läks samamoodi edasi, Venemaa raisad pommitasid Ukraina linnu, ukrainlased panid visalt vastu. Ma pole siiani kindel, kas ma lõin küünekäärid kõrri õigele mehele või mõnele tema teisikule. Ega ma ei saa selleski lõpuni kindel olla, et ma teda ülepea surmavalt haavasin. Igatahes kuulsin seal seistes korraga telefoni häält. Pigem nagu kõrinat kui helinat. Ma ei saanud tükk aega aru, mis hääl see oli või kust see tuli. Tundus alguses nagu mingi imelik tundmatu lind. Siis mõistsin, et kõrin kostab telefoniposti juurest, kasti seest. Ma ei uskunud oma kõrvu. Ei saa ju olla, et heliseb telefon, mille ühendused on juba paarkümmend aastat tagasi katkenud. Aga kuna olin ise kõndinud just nädala aja eest alasti ja nähtamatuna mööda Kremlit, keha kaetud kõige eemaletõukavama mõeldava möksiga, läksin otsejoones posti juurde, avasin kasti ja võtsin toru.

Torust öeldi vene keeles, et me teame, kes sa oled, kus sa oled ja mida sa tegid. See oli nii üllatav, et ma ei mõistnud kohe isegi hirmu tunda. Küsisin lihtsalt, et kuidas. Vastuseks kõlas naer ja hääl küsis vastu, et kas ma olen oma arust mingi kangelane. Lisas vist isegi, et korrumpeerunud materialistliku maailma kangelane. Et oleme näinud küll neid teie naeruväärseid filme, sellest salapärasest üksikust hundist, kes käib läbi seinte ja kägistab kurjategija kitarrikeelega, või nimetust kaskadöörist, kes elab üle maffiabossi antud noahoobi ja sõidab päikseloojangusse, nagu poleks asigi. Ma ei kostnud midagi. Ühesõnaga, jätkas hääl, päriselus asjad nii lihtsalt ei käi, päriselus on meil vaja teada, kuidas sa seda tegid. Ja sa ütled meile seda. Kui sa meiega koostööd ei tee, surevad kõik su lähedased ja me kanname selle eest hoolt, et nende surm poleks kergete killast.

Nii et nüüd aimad mingilgi määral kõike seda, mis minuga on juhtunud. Ma ei teagi, mida teha. Olen vaid kindel, et mängisin suurte panustega ja kaotasin. Peab arvestama, et kui otsustad materjali ikkagi kaposse saata, ei võta seal keegi mu kirja ega videot tõsiselt. Onu Vova paistab edasi toimetavat ning ma ei tea siiani, kelle ma teise ilma saatsin. Kui saatsin. Arvatavasti mõne teisiku. Ega mul häid variante pole. Praegu pole muud peale hirmu, peale halvava hirmu, mida viimase asjana peletab see praegune kiri. Aga kummaline, et aeg-ajalt tunnen hirmu kõrval mingit peaaegu perversset joovastust, pea lubamatut vabadustunnet. Nagu oleksin kasutanud võimalust, mida mulle polnud antud. Mille ma ise võtsin.

Ehk saad aru, miks ma selle kirja lõpetamist ajanappusest hoolimata edasi lükkan. Võimalik, et nad juba ootavad mind seal telefoniposti juures. Soovitan sul tegelikult saarelt igaveseks lahkuda, Eestisse mitte tagasi tulla. Mine ja ära vaata tagasi. Jää Málagasse oma tüdruku juurde. Mitte et nad sind sealt vajadusel kätte ei saaks. Olgu öeldud, et ma annan neile retsepti – muide, kui Marie seda enda peal katsetas, siis ei muutunud ta nähtamatuks, vaid kerkis õhku. Ma loodan, et see nõiasalv on selline asi, mida nemadki lõppude lõpuks kontrollida ei suuda.

PS. Jah, unustasin kõige olulisema. Jätsin saatkonda vanni alla väikse juuksesalgu. Mõtlesin, et kasutan õigel hetkel, näiteks siis, kui uudis surmast lahvatab ning on aeg tõtt rääkida. Või hoian mõneks eriti mustaks päevaks, mõneks ennustamatuks olukorraks. Lõikasin ta oimukohalt tuti maha samade kääridega, seega oli karvade küljes ka pisut verd. Äkki mainid seda kellelegi saatkonnas – kui nad pole ise duširuumi põhjalikult läbi otsinud, mis on ka võimalik, ning selle sitapea või tema teisiku DNAd ära visanud.

Alati sinu,
isa

Foto: Renee Altrov

Jan Kaus on – nagu paljud teisedki – Venemaa agressioonist masendunud ja ärevil ning püüab siinse novelliga oma ärevust maandada.

Foto: erakogu

Lumimari illustreerib nii lastele kui ka täiskasvanutele ja õpib visuaalset kommunikatsiooni.

OLEVIKU ANKEET

KATJA NOVITSKOVA

Millal algas tänapäev?

Kell 1 öösel, siis kell 3 öösel, siis kell 8 hommikul.

Mis on su keskmine ööpäevane ekraaniaeg?

Kas kuulamine läheb arvesse? Igal juhul mitu tundi vist.

Kas elu ilma ekraanita on üldse elu?

On-on.

Mis ei saa piisavalt tähelepanu?

Ikka looduslike ökosüsteemide kadumine ja lõpmatu reostus. Meil on ainult üks väike õrn planeet, kurat.

Kui peaksid kirjeldama nüüdisaega paari lausega, siis…

The horror.

Mis nüüdisaja nähtus sinus enim hämmeldust tekitab?

Infomullide moonutav dünaamika ja nende ühiskondlikud efektid.

Mis sind kõige rohkem kohutab?

Paljude inimeste empaatiavõime olematus.

Mis muutust oled pikalt oodanud?

Päevavalguse tagasitulekut.

Mis on olnud sinu jaoks viimase aasta olulisim hetk?

Kahjuks Ukrainas toimuv sõda, Gazas toimuv sõda. Jälgin neid rohkem kui kultuurisündmusi. Minu jaoks algas see hetk veebruaris 2022. aastal ja kestab siiamaani, selline hall raske tunne, mis on iga päeva taustal.

Mille/kelle tagasitulekut sa pelgad ja, vastupidi, tervitad?

Pelgan *indie sleaze*'i esteetika, tervitan *indie sleaze*'i muusika tagasitulekut (mäletate Santigoldi?).

Mis on sinu eelistatuim *core*?

Olen pigem *wave*'i tüüpi inimene :P.

Mis on sinu hiljutine lemmikmeem?

It's So Over / We're So Back.

Mis on enim ülekasutatud sõna või fraas?

Elon Musk.

Pane ühe oma pleilisti laulud *shuffle*'iga mängima. Nüüd liigu järgmisele loole. Selle pealkiri on su elu moto. Mis see on?

„Morning Splendor" *by* Pauline Anna Storm.
„New Again" *by* Ana Caprix.
Need tulid teineteise järgi – liiga hea kombinatsioon, liiga keeruline valikut teha.

Mis refrään su peast ei lahku?

„T-rex, T-rex" (lastelaul).

Mis ismiga iseloomustaksid nüüdisaega?

Nartsissismiga.

Mis oleviku nähtus saab keskseks tuleviku kultuurilugudes?

Igasugused *slow-motion*-kollapsid, mis praegu toimuvad, aga mida ei ole otseselt näha.

Mis võib panna meid tulevikus tagasi vaadates piinlikkust tundma?

Plastmass veekogudes, iPadi-lapsed, selfid, ajakirjanduse allakäik, „please like, subscribe and share", Taylor Swift ja palju muid asju.

Mis on tänapäeva tüvitekst?

html.

Mis oleviku nähtus ei vääri sellele pühendatud tähemärke?

Tähed ongi selline potentsiaalselt lõpmatu ressurss, nende vääritu kasutamine viib võib-olla millegi huvitava juurde.

Oleviku mõtestamiseks soovitan…

Mõelda omaenda positsioonist ajaloos, ühiskonnas, infosfääris, keskkonnas jne.

Milleks Eesti ühiskond pole veel valmis?

Eurovisioni lõpuks.

Miks pidid ennast viimati tsenseerima?

Pidin mõtlema, kas ja kuidas osaleda kultuuriüritusel Saksamaal.

Millal tajusid viimati kultuuri ühiskondlikku kaalu?

Sain sugulaste käest teada Estookini ja Rebeca Parbuse projektist „Hetk", mis tekitas olulise diskussiooni. Ei tea, kas tegemist on kaalu või pigem täpsusega – need pildid tekitasid inimestes väga tugevaid emotsioone.

Kas oled oma ajast ees, taga või sellega sünkroonis?

Praegu vist taga, pidin selle eesolemise jälitamisest loobuma.

Kus sa tahaksid praegu olla?

Perekonnaga rannas ilma ekraanideta (ikka refrääniga „T-rex, T-rex").

Illustratsioon: Andrei Kedrin; foto: Philipp Ottendoerfer

„Oleviku ankeet" on Müürilehe ringküsitlus, mis uurib, kuidas tuksub süda oleviku rinnakorvis.

Katja Novitskova on Tallinnast pärit kunstnik, kes elab ja töötab Amsterdamis. Eelmise aasta sügisel toimus Temnikova & Kasela galeriis tema isikunäitus „Suvaline mets / Random Forest / Случайный лес". Aastal 2017 esindas ta Eestit Veneetsia biennaalil.

Eesti Noorsooteatri noortestuudio praeguse lennu lõpulavastus „9 elu", mis ammutab inspiratsiooni Jüri Üdi ja Juhan Viidingu ning Andres Ehini luulest, etendub järgmisena 10. märtsil. Lavastuses uuritakse, kes on tänapäeva inimene, millest ta koosneb, kuidas ta selliseks on kujunenud; mis on see *minu osa* selles tervikus ning kuidas elada nii, et see oleks parem paik meile kõigile. Lavastajad Leino Rei ja Mirko Rajas. Infot: *noorsooteater.ee*

Fotod: Mirko Rajas

08.03.

ÖÖMAJA ESITLEB: DJ JOHN GÓMEZ

Öömaja pidu maandub 8. märtsil klubis Uus Laine, peaesinejaks DJ John Gómez (NTS Radio, Music From Memory, UK). Gómezi settides leidub ikka lugusid, mida keegi pole varem kuulnud. Selle tõestuseks on tema kogumik „Outro Tempo: Electronic and Contemporary Music from Brazil, 1978–1992" (2017), mille Gilles Peterson nimetas aasta kogumikuks. 8. märtsil Uues Laines puldi taga ja ees ka Öömaja DJd Üllar Siir, Andres Alev, Renno Paat ja Indrek Alev. Uuri lähemalt: *laine.bar*

DJ John Gómez. Foto: press

08.03.

ANTS, ANTS, ANTS…

„Hing igatseb lennata kasvõi kordki elus / hästi kaugele, kaugele, kaugele / ja hästi kõrgele, kõrgele, kõrgele," laulis sadama- ja laotööline ning spordientusiast Ants Laidam. Mees, kelle tahtejõul polnud piire. Kes töötas välja omaenda treeningsüsteemi tõstmises ja jooksmises. Jooksis nii kiiresti, et reielihased rebenesid. Ja pensionile jäädes hakkas laule tegema. Ringo Ramul (Ugala) toobki nüüd selle vägeva inimkosmose lavastuses „Ants, Ants, Ants" Tartu Uue Teatri lavale. Esietendus 8. märtsil. Infot: *uusteater.ee*

08.03.

BIWA JÄRVE 8 NÄGU

Alates 8. märtsist näeb kinodes Marko Raadi kaua mõeldud/tehtud kaunikest, värsket mängufilmi „Biwa järve 8 nägu". Teos tõlgib vanad jaapani armastuslood Peipsiääre kalurite ja nende laste igatsuste ja ihade keelde. Näeme koju pööruvaid purjekaid, ehapuna, esimest lund, öist vihma, sügisest täiskuud, templikella, ootamatut tuuleiili, metshanede äralendu… Osades Elina Masing, Tiina Tauraite, Jan Uuspõld jt. Linastused jm teave: *acmefilm.ee*

09.03.

MADE IN ESTONIA MARATON

Kanuti Gildi SAALi populaarseim post-simman Made in Estonia Maraton tuleb (17. korda!) 9. märtsil. Maratoni kogupikkuseks on umbes üheksa tundi, etteasteid on tänavu rekordiliselt 50. Nagu ikka, koosneb festival lühiformaadis lavastustest, videoteostest, *performance*'itest ja muudest üllatusvormidest, mille kestuseks on maksimaalselt kümme minutit. Ainus reegel: tegemist peab olema originaalloominguga, mis on valminud spetsiaalselt Made in Estonia Maratoniks. Pilk peale: *saal.ee*

09.03.

PROGRESSIIVNE TEOORIA(KOHVIK)

Euroopa parlamendi valimiste ootuses peab Progressiivne Liikumine laupäeval, 9. märtsil algusega kell 12 Tartu Loomemajanduskeskuse ruumes (Kalevi 17) Euroopa ideele pühendatud teooriapäeva. Oma nägemusest peavad ettekande kolm eri generatsiooni eurooplast: Marju Lauristin, Alari Rammo ning Mikael Raihhelgauz. Sõnavõttudele järgneb vabas vormis arutelu laudkondades, mida juhivad progressiivide liikmed ja esinejad. Uuri: *facebook.com/progressiivid*

13.–16.03.

VILJANDI KIRJANDUSPÄEVAD

Emakeelepäeval ja seda ümbritseval ajal on raamatusõpradel taas hea põhjus Viljandisse koguneda, sest toimuvad järjekordsed Viljandi kirjanduspäevad, seekord ka hulga põhjanaabritest külalistega. 13. märtsil on kavas näiteks suurejoonelised portfellipäevad, muidugi ka kirjanduslik mälumäng (küsimused Matsin & Lill), neljapäeval saab kohtuda Elina Hirvoneniga (FI) ning kuulata Heidi Iivari (FI/EST) luulekava, reedel on plaanis Jan Kausi stiiliharjutuste monopeatükk jne jne. Nõuta teavet Facebooki üritusest „Viljandi kirjanduspäevad 2024".

14.–16.03.

FINEST FUNK

FinEst Funk Festival toob maailmaklassi *funk*-muusika Eestisse. Festival toimub 14. märtsil Tartus Alexela loomelaval ja 15. märtsil Tallinnas JAIKis, 16. märtsil toimuvad üritused juba Helsingis. Kavas Rootsi Grammy nominent ja Euroopa bigbändide lipulaev Norrbotten Big Band koostöös instrumentaal-*funk*'i esindaja Nine Sparks Riotsiga, lavale lendab ka itaalia *funk*'i-sensatsioon Giacomo Turra koos bändiga The Funky Minutes. Lisaks Estonian Funk Unit, We Got Soul *ft.* Sam Huber (FI) ning Silky Steps (EST). Uuri: *finestfunkfestival.com*

Norrbotten Big Band. Foto: Johan Saarela

30.03.

SAAL3 *VOL.* 2

Kanuti Gildi SAALi uusim formaat SAAL3 jätkub palindroomkuupäeval 30.03. (kell 18), mil lühilavastuste õhtul jagavad maja kolm kunstnikku: aktivist ja sugusant Helgi Saldo, Berliinis tegutsev vabakutseline kunstnik Üüve-Lydia Toompere ning Justus Liebigi ülikoolis koreograafia ja *performance*'i erialal magistrikraadi omandav Nele Tiidelepp. Uuri detaile: *saal.ee*

30.03.

MART KANGRO & INIMESE ANATOOMIA

Mart Kangro autorilavastus stardib Ekspeditsiooni / Sakala 3 teatrimaja laval 30. märtsil ning toob tähelepanu keskmesse argielu absurdi tänapäevas. Ootused isiklikule õnnele on alati kõrged, kuid hetk, milles kohal viibime, ajab segadusse. Tavalise inimesena tahaks elada omaenda elu, aga liiga palju on kõike, millega tuleb toime tulla, millega end kurssi viia ja suhestuda. Kas on võimalik olla kohal omaenese ajas, omaenese majas? Laval Marika Vaarik, Katariina Tamm, Jörgen Liik, Rasmus Kaljujärv. Infot: *ekspeditsioon.com*

KUNST

SOOP JA ROTTS NARTIS

Narva kunstiresidentuuris avati Narva märtsipommitamise 80. aastapäeval paralleelselt kaks isikunäitust. Angela Soopi „Ta on Sina" mõtestab „sõja" ja „rahu" seisundite muutumist, eksponeeritud on kangast tehtud maalid ja suured kohaspetsiifilised ruumiinstallatsioonid. Pavel Rottsi „Puuduva puudutus" räägib kollektiivsest mälust ja võtab luubi alla märtsipommitamise järel Narva linnaruumis. Näitus on samal ajal ka kestvus-*performance*, milles paljud kohalikud saavad kaasa lüüa. Väljapanekud jäävad avatuks 5. maini. Vt: *nart.ee*

Angela Soop ja Pavel Rotts. Foto: Johanna Rannula

KIRJANDUS

VÄRSKE NOVELLI KONKURSS

Eesti Novell ja Värske Rõhk on taas välja kuulutanud Värske Novelli konkursi, eesmärgiga inspireerida ja julgustada järgmise põlvkonna jutuvestjaid. Osaleda saavad kõik 15–19-aastased kirjutajad, osaleda võib ühe tekstiga, jagamisele läheb auhinnafond 1500 eurot. Võitja tekst trükitakse ära kogumikus „Eesti novell 2025", parimad tekstid avaldatakse noorte kirjandusajakirjas Värske Rõhk, kuid tagasisidet saab iga novell. NB! Konkursi tähtaeg on 15. mai. Uuri: *va.ee/novellikonkurss*

FILM

FRANKOFOONIA FILMIKUU

Frankofooniakuu ehk märtsi igal teisipäeval kell 18 saab kinos Sõprus näha prantsuskeelseid filme – sedakorda Prantsusmaalt, Vallooniast, Šveitsist ja Kanadast. Näiteks 12. märtsil linastub Olivier Ringeri linateos „Kenad inimesed" (2022), 19. märtsil aga Elie Grappe spordifilm „Olga" (2021). Kõik seansid on tasuta, prantsuse keeles ja ingliskeelsete subtiitritega. Pilk peale: *kinosoprus.ee*

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

MANIFESTAL'24 AJAKAVA

FESTIVALI ALGUS

MÄRTS

JENNIFER BAGG:
PALL ON ELU | BALL IS LIFE

EMTA *black box*

12.03 19:00
13.03 19:00
14.03 19:00 Vestlus autoriga
15.03 19:00

APRILL

DONGBIN LEE:
OSTA MIND | BUY ME

EMTA *black box*

29.03 19:00
30.03 19:00
31.03 19:00 Vestlus autoriga
01.04 19:00

MISIA ŻUREK:
INTERBEING. KATSE | INTERBEING. AN ATTEMPT

Kultuuritehas Polymer

26.04 19:00
27.04 19:00 Vestlus autoriga

MAI

KIRTE JÕESAAR:
ANNA MULLE END | AT YOUR SERVICE

Kanuti Gildi SAAL

02.05 19:30
03.05 19:30
04.05 19:30 Vestlus autoriga
06.05 19:30
07.05 19:30

MAI

ELO JÄRV:
HÄBIGALERII | SIDEBAR OF SHAME

Viimsi Artium

03.05 19:00
04.05 17:00
05.05 17:00 Vestlus autoriga
06.05 19:00
07.05 19:00

AMY READE:
RAEVUNUD NAISED | WOMEN WHO RAGE

Kanuti Gildi SAAL

10.05 19:30
11.05 19:30
13.05 19:30 Vestlus autoriga
14.05 19:30

KREETE TARMO:
kogu aeg juhtub midagi | another gathering

JAIK

24.05 19:00
25.05 19:00 Vestlus autoriga
26.05 19:00

KYMBALI WILLIAMS:
KUULUMISE VAHEL | INBETWEEN BELONGING

Kanuti Gildi SAAL

28.05 19:30
30.05 19:30
31.05 19:30 Vestlus autoriga
01.06 19:30

MAI

RASMUS JENSEN:
LÄBIPÕLEMINE – ŽEST | BURNOUT – A GESTURE

Kiviõli

29.05 18:00
30.05 18:00 Vestlus autoriga
31.05 18:00

JUUNI

SOFIA FILIPPOU: OPTAIS AMME:
ma olen jätkuvalt loomises ja taasloomises | all i am doing is reorganising stardust

Ungru lossi varemed

31.05 18:30
01.06 17:00 Vestlus autoriga
02.06 17:00

KATIA SKYLAR:
ARGINE.MAAGIA | MUNDANE.MAGIC

Salajane asukoht

03.06 19:00
04.06 19:00 Vestlus autoriga
07.06 03:00

JAVIER CÁRCEL HIDALGO-SAAVEDRA:
KEEGI EI MAGA | NO DUERME NADIE

JAIK

05.06 19:00
06.06 19:00 Vestlus autoriga
07.06 19:00
08.06 19:00

JUUNI

BRITT KÕRSMAA:
puudu(tu)s: üks luigelaul | (dis)appearance: a swan song

Pirita TOP

06.06 19:00
07.06 19:00
08.06 19:00 Vestlus autoriga

REBECCA GREEN:
SEE KÕIK ON SINUST | IT'S ALL ABOUT YOU

Ring lava (Vene teater)

13.06 19:30 Vestlus autoriga
14.06 19:30
15.06 19:30
16.06 19:30

FESTIVALI LÕPP

OSTA PILET | BUY TICKETS

pileti keskus

CPPM MANIFESTAL'24

RAHVUSVAHELINE KAASAEGSE ETENDUSKUNSTI FESTIVAL | INTERNATIONAL CONTEMPORARY PERFORMANCE FESTIVAL

12.03—17.06.2024

manifestal.ee

KANUTI GILDI SAAL · JON KRAHL · Viimsi Artium · vene teater · JAIK · EESTI KULTUURKAPITAL